

Socioekonomické kategorizace na rozcestí

*Hodnocení návrhu nové evropské socioekonomické klasifikace ESeC
v českém kontextu*

Eva Králová

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Praha 2010

Autor práce: **Eva Králová**

Vedoucí práce: **Doc. Milan Tuček, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Králová, Eva. *Socioekonomické kategorizace na rozcestí: hodnocení návrhu nové evropské socioekonomické klasifikace ESeC v českém kontextu*, Praha: Universita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Katedra sociologie, 2010. 101 s.

Vedoucí diplomové práce Doc. Milan Tuček, CSc.

Anotace

Tato diplomová práce prezentuje českou část mezinárodního výzkumného projektu, který se zabývá novou evropskou socioekonomickou klasifikací ESeC. Ta vznikla pod záštitou Eurostatu, jako součást snah o harmonizaci měření socioekonomické struktury. Moje práce se zaměřuje na popsání základních principů, na kterých je tato klasifikace postavená a na zhodnocení její obsahové validity v české společnosti, zaměřením se na otázku, nakolik statusotvorná kritéria, se kterými tato klasifikace pracuje, odpovídají kritériím, které používají lidé při hodnocení socioekonomického postavení svého i ostatních.

Ve své práci se konkrétně věnuji popisu základních teoretických přístupů ke studiu socioekonomických nerovností a z nich vyplývajících socioekonomických klasifikací, kterými se ESeC inspirované. Vedle toho se také ve stručnosti popisují vývoj vybraných statusotvorných kritérií v české společnosti. Analytická část práce pak přináší základní exploraci představ o tom, jaké aspekty práce Češi považují za nejvíce důležité a dále se soustředí na to, nakolik jednotlivá kritéria používaná ESeC, ovlivňují to jak jedinec hodnotí své vlastní postavení ve společnosti. V závěru pak představím případovou studii, ve které jsem se zabývala analýzou subjektivních kategorizací a porozuměním ESeC. Práce ukazuje ESeC jako kategorizaci, ve které se nachází kombinace několika klíčových statusotvorných kritérií, které dobře odpovídají tomu, jak pracují s těmito kritérii respondenti v subjektivních kategorizacích i tomu, jaká kombinace kritérií nejvíce souvisí s tím, jak Češi hodnotí své postavení ve společnosti. Pokud bude s ESeC v ČR pracováno s důrazem na tato kritéria, má potenciál být z hlediska zkoumané obsahové validity dobře vypovídající a srozumitelnou kategorizací.

Annotation

This diploma presents a Czech part of international research that deals with the new European socio-economic classification, ESeC. It has been organized under the auspices of Eurostat, contributing to the effort to harmonize the measuring of socio-economic structure. My paper is focused on the description of the main principles from which the categorization is constructed and on one of the methods of its content validity evaluation in Czech society. This evaluation presents the question of whether criteria being used by this categorization respond well to criteria being used by people when evaluating their own and others' socio-economic status. Specifically, I will first describe two main theoretic approaches to studying socio-economic inequalities and the consequent socio-economic categorizations that inspired the construction of the ESeC. In addition to this, I will describe the evolution of several status-forming criteria in Czech society. The analytic part of my paper brings a basic exploration of ideas concerning which aspects of work Czechs consider important and explores to what extent different ESeC criteria influence individuals' evaluation of their own status in society. Finally, I will present a case study that analyzes the subjective categorizations of respondents and the respondents' understanding of the ESeC. This paper shows the ESeC as categorization, which uses a combination of some key criteria. Those corresponds well to the combination of criteria through which respondents create their subjective categorizations and which also influences the way how they perceive their own status in society. If the ESeC will be described through these criteria, it has a certain potential to be useful and well comprehensible categorization in the Czech Republic, regarding to analyzed content validity.

Klíčová slova

Metody statistické, socioekonomická struktura, socioekonomické kategorizace, socioekonomické klasifikace, subjektivní kategorizace, statusotvorná kritéria, ESeC, Evropská socioekonomická klasifikace.

Keywords

Statistic methods, socio-economic structure, socio-economic categorization, socio-economic classification, subjective categorization, status-forming criteria, ESeC, European socio-economic classification.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze Dne

Eva Králová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, kteří mi byli nápomocni v průběhu psaní této diplomové práce. V první řadě bych chtěla poděkovat za finanční pomoc, díky které jsem mohla realizovat tento výzkumný projekt, Grantové agentuře University Karlovy. Děkuji také za odbornou pomoc, a to zejména mému konzultantovi Doc. Milanu Tučkovi, CSc, ale také jako učitelům a statistikům z pařížské Ecole Normale Supérieure, Cécile Brousse a Etienne Pénissatovi, kteří mě seznámili s celým mezinárodním výzkumných projektem a byli mi nápomocni v průběhu řešení metodologické části výzkumu. V neposlední řadě bych také chtěla poděkovat za psychickou pomoc své rodině, Yannovi a přátelům.

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1.1. VYMEZENÍ POJMŮ	11
1.2. ZÁKLADNÍ TEORETICKÉ PŘÍSTUPY V KLASICKÉ SOCIOLOGII.....	13
1.2.1. <i>Marxovo pojetí socioekonomických nerovností.....</i>	<i>13</i>
1.2.1.1. <i>Wrightovo třídní schéma</i>	<i>15</i>
1.2.2. <i>Weberovo pojetí socioekonomických nerovností.....</i>	<i>17</i>
1.3. GOLTHORPOVO TŘÍDNÍ SCHÉMA (EGP SCHÉMA).....	19
1.3.1. <i>Inspirační zdroje pro EGP schéma</i>	<i>21</i>
1.3.2. <i>Rozbor EGP schématu.....</i>	<i>22</i>
1.3.3. <i>Třídní kategorizace.....</i>	<i>25</i>
1.3.4. <i>Úskalí EGP schématu.....</i>	<i>26</i>
1.3.5. <i>Česká úprava EGP schématu</i>	<i>26</i>
1.4. MEZINÁRODNÍ KLASIFIKACE ZAMĚSTNÁNÍ KZAM (ISCO)	29
1.5. EVROPSKÁ SOCIOEKONOMICKÁ KATEGORIZACE (ESEC)	30
1.6. ČESKÉ STRATIFIKAČNÍ SCHÉMA POPSANÉ SKRZE MACHONINŮV SOUHRNNÝ MULTIDIMENZIONÁLNÍ SOCIÁLNÍ STATUS	35
1.6.1. <i>Vzdělání</i>	<i>36</i>
1.6.2. <i>Složitost práce</i>	<i>38</i>
1.6.3. <i>Moc a vliv</i>	<i>39</i>
1.6.4. <i>Příjem</i>	<i>40</i>
1.6.5. <i>Životní styl.....</i>	<i>41</i>
1.6.6. <i>Konstrukce Machoninova multidimenzionálního sociálního statusu.....</i>	<i>42</i>
1.7. ZÁVĚR TEORETICKÉ ČÁSTI	44
II. ANALYTICKÁ ČÁST 1: SEKUNDÁRNÍ ANALÝZA DAT.....	46
2.1. PÁR SLOV O ANALYZOVANÝCH DATECH	46
2.2. SUBJEKTIVNÍ VNÍMÁNÍ DŮLEŽITOSTI JEDNOTLIVÝCH ASPEKTŮ POVOLÁNÍ.....	49
2.3. VÝVOJ SUBJEKTIVNÍHO VNÍMÁNÍ DŮLEŽITOSTI VZDĚLÁNÍ V POREVOLUČNÍ DOBĚ	52
2.4. EGP SCHÉMA A JEHO SOUVISLOSTI SE SUBJEKTIVNÍM VNÍMÁNÍM VLASTNÍHO POSTAVENÍ VE SPOLEČNOSTI	55
2.4.1. <i>Regresní analýza</i>	<i>58</i>
III. ANALYTICKÁ ČÁST 2: VALIDITA ESEC V SUBJEKTIVNÍCH KATEGORIZACÍCH	62
3.1. STUDIE SUBJEKTIVNÍCH SOCIOEKONOMICKÝCH KATEGORIZACÍ.....	65
3.1.1. <i>Studie Boltanského a Thévenota.....</i>	<i>65</i>
3.1.2. <i>Další příklady studií subjektivního vnímání socioekonomických nerovností.....</i>	<i>67</i>
3.2. METODOLOGIE.....	70

3.2.1. Popis výzkumného vzorku a metody sběru dat	70
3.2.2. Metodologie první části: Hra s kartami	71
3.2.3. Metodologie druhé části: Testování porozumění ESeC	76
3.2.4. Třetí část: identifikační otázky	78
3.3. ANALÝZA DAT	78
3.3.1. HETEROGENITA VYTVOŘENÝCH SUBJEKTIVNÍCH KATEGORIZACÍ.....	79
3.3.2. ANALÝZA NÁZVŮ VYTVOŘENÝCH SKUPIN SUBJEKTIVNÍCH KATEGORIZACÍ.....	81
3.3.2.1. Vzdělání	83
3.3.2.2. Specifické pracovní kategorie.....	85
3.3.2.3. Postavení v řízení	86
3.3.2.4. Zaměstnanecký status	87
3.3.2.5. Sektor práce.....	89
3.3.2.6. Sociologické pojmosloví	90
3.3.2.7. Deklarované použití jednotlivých statusotvorných kritérií.....	91
3.3.3. POROZUMĚNÍ ESEC	97
3.3.3.1. Schopnost identifikace statusotvorných kritérií, se kterými ESeC pracuje	97
3.3.3.2. Schopnost přiřazení správných názvů k jednotlivým skupinám povolání podle ESeC	99
3.4. ZÁVĚREČNÉ HODNOCENÍ KLASIFIKACE ESEC NA ZÁKLADĚ ČESKÝCH DAT	103
POZNÁMKA NA ZÁVĚR	107
POUŽITÁ LITERATURA	108
SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A SCHÉMAT.....	112
PŘÍLOHA 1: ESEC, ROZŠÍŘENÁ PŮVODNÍ ANGLICKÁ VERSE OFICIÁLNÍCH NÁZVŮ A JEJÍ PŘEKLADY	114
PŘÍLOHA 2: TABULKY A GRAFY	115
PŘÍLOHA 3: POZNÁMKY K VYTVOŘENÍ ČESKÉ VERSE VÝZKUMNÝCH NÁSTROJŮ	119
PŘÍLOHA 4: SEZNAM KARET A INFORMACÍ NA NICH UVEDENÝCH, PŮVODNÍ FRANCOUZSKÁ VERSE	120
PŘÍLOHA 5 : DOTAZNÍK.....	122
PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE.....	147

Úvod

V průběhu posledního desetiletí byla pod záštitou Eurostatu vytvořena nová socioekonomická klasifikace s názvem ESeC (European socio-economic classification). Účelem této klasifikace je umožnit srovnání socioekonomické struktury v jednotlivých zemích Evropské Unie. V budoucnu by měla doplnit či dokonce nahradit národní socioekonomické a socioprofesionální klasifikace jednotlivých zemí Evropské Unie, čímž by na evropské úrovni do určité míry unifikovala způsob nazírání na socioekonomickou strukturu

Vznik takovéto socioekonomické klasifikace, mající ambice stát se široce používaným nástrojem měření socioekonomické struktury, logicky vyvolal v některých zemích Evropské unie určité pochyby, zejména pak v těch, které tradičně používají vlastní národní socioekonomické či socioprofesionální klasifikace, které průběžně aktualizují vzhledem k proměnám v profesní struktuře a k dalším změnám v uspořádání společnosti své země tak, aby jejich klasifikace byla takzvaně „šitá na míru“.¹ Je tedy více než přirozené, že právě v těchto zemích vznikla debata o tom, jestli universální evropská socioekonomická klasifikace opravdu může nahradit tu jejich, tedy jestli je také schopná dobře vypovídat o socioekonomických nerovnostech v oblasti pracovní sféry, a to ve všech zemích Evropské unie současně, přestože mají vždy do určité míry odlišnou tradici a zaměstnaneckou strukturu.

Se vznikem kategorizace ESeC tak byla znovu nastolena otázka vhodnosti vytváření kategorizací sociálního světa, zejména pak kategorizací s nadnárodním rozměrem. Pod záštitou Eurostatu proto vznikl mezinárodní projekt, který se soustředí na otázku, zda-li jsou obsah, pochopení a názvy jednotlivých kategorií nové kategorizace ESeC v jednotlivých zemích Evropské unie odpovídající a srozumitelné.

Do tohoto mezinárodního projektu, který vznikl před několika lety ve Francii, jsem se zapojila v průběhu mé roční studijní stáži v Paříži, kde jsem se v rámci dvou navazujících seminářů zabývala přípravnou fází celého projektu. Později jsem se tomuto projektu chtěla věnovat dále a podrobněji, a proto jsem se rozhodla, že do něho zapojím i Českou republiku tím, že zde provedu a zpracuji celý plánovaný výzkum. Být součástí tohoto projektu mi přišlo zajímavé, ale i potenciálně přínosné, už jenom proto, že se doposud novou kategorizací ESeC v České republice nikdo podrobně nezabýval.² Zaměření právě na tuto kategorizaci mi

¹ Jako je například Francie a Německo.

² Zdá se celý vznik nové evropské socio-ekonomické klasifikace ESeC probíhá spíše stranou zájmu české odborné veřejnosti, jak potvrzuje za Český statistický úřad Dalibor Holý ve své stručné zprávě z Lisabonské konference o ESeC, které se jako zástupce z České Republiky zúčastnil. Viz: Holý, Dalibor. 2006. *Konference o evropské socioekonomické klasifikaci (ESeC)* [online]. Český statistický úřad[citace 2009- 15-10], URL :< <http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf06c3/holy.pdf>>.

navíc přišlo vhodné díky tomu, že je stále ve fázi „doladování“, a proto je v tuto chvíli nejlepší vhodná chvíle upozornit na její silné stránky, ale i na její možné nedostatky.

Má diplomová práce je tedy v podstatě metodologickou prací, která se primárně soustředí na popis této specifické kategorizace, která je jednou z řady možných nástrojů měření socioekonomických nerovností. Budu se soustředit zejména na popis teoretických principů, ze kterých ESeC vychází a tak i na popis jednotlivých statusotvorných kritérií, se kterými pracuje při operacionalizaci socioekonomického statusu.

Kategorizace ESeC je specifická tím, že se nazývá socioekonomickou klasifikací, přestože pracuje pouze se statusotvornými kritérii, které popisují postavení jedince na trhu práce. Vychází totiž z teorie britského sociologa Johna Harryho Golthorpa, který se domnívá, že základem socioekonomického postavení ve společnosti je právě pozice jedince na trhu práce, popsaná skrze pracovní vztahy. Pokud bychom ale měli být zcela korektní, jedná se více o socioprofesi než o socioekonomickou klasifikaci, jelikož určuje postavení jedince výhradně na základě jeho postavení v pracovní sféře.

Při operacionalizaci takového postavení ESeC jednak rozděluje jedince na základě samotného typu a náročnosti povolání, které vykonává, přičemž čerpá primárně z existující mezinárodní klasifikace zaměstnání KZAM. V druhé řadě zachycuje jedincovo postavení v pracovním procesu, které operacionalizuje s použitím takzvaného EGP schématu. To rozděluje jedince jednak na základě zaměstnaneckého statusu, tedy podle toho, jedná-li se o zaměstnance, zaměstnavatele nebo samostatně výdělečně činné a jednak na základě více implicitních aspektů práce, jakými jsou postavení v řízení, míra autonomie v časové a obsahové organizaci práce, možnosti pracovního postupu, jistota práce či způsob odměňování.

Abych lépe porozuměla principům, na kterých je kategorizace ESeC postavena, vrátím se v teoretické části až ke klasikům sociologie Karlu Marxovi a Maxi Weberovi, skrze které představím dva rozdílné pohledy na socioekonomické nerovnosti, kterými se Golthorпова teorie, tvořící základní stavební kámen celé kategorizace ESeC, inspirované. Po popisu těchto dvou přístupů, stejně tak jako po popisu Wrightovy třídní kategorizace, na kterou Golthorpe

Jak vyplývá z korespondence, kterou jsem vedla průběžně až do konce roku 2009 právě s Daliborem Holým, ředitelem odboru statistiky trhu práce a oddělení výběrových šetření pracovních sil, Český statistický úřad za celých bezmála deset let, co ESeC vznikal, provedl pouze jednu krátkou analýzu týkající se této kategorizace, ve které testoval možnosti jeho konkrétního využití v oblasti demografie spojením s oblastmi genderových analýz. V tomto dokumentu se ale nezabývá validitou principů, na kterých je ESeC postaven, ale pouze zkoumá, jakým způsobem ESeC koreluje se základními sociodemografickými znaky jako je pohlaví, věk, vzdělání a rodinný stav.

Viz: Holý, Dalibor. 2006. *ESeC and Gender*, Pracovní dokument Českého statistického úřadu.

také odkazuje, se dostanu k detailnějšímu rozboru samotného EGP schématu, které je teoretickým základem pro ESeC. Následně se budu věnovat mezinárodní klasifikaci zaměstnání KZAM, která je druhým ze základních stavebních kamenů kategorizace ESeC. Dodává ji další rozměr, který vypovídá o postavení jedince z hlediska samotné náplně práce, ve smyslu odvětví práce, a typu a náročnosti daného povolání z hlediska požadované kvalifikace.

Popis těchto dvou kategorizací pak vyústí v pojednání o nové evropské socioekonomické kategorizaci ESeC jako takové.

Vzhledem k tomu, že součástí našeho mezinárodního výzkumného projektu je i stručné zmapování nástrojů měření socioekonomických nerovností vytvořených v jednotlivých státech, chtěla bych se v závěru teoretické části ve stručnosti podívat na jeden z českých nástrojů zachycení socioekonomické struktury společnosti v její více komplexní podobě, která se neomezuje pouze na postavení jedince v pracovním procesu, jak je tomu v případě ESeC. Jedná se o tzv. Machoninův souhrnný status, který pracuje s celou řadou statusotvorných kritérií. Pomocí tohoto nástroje je v České republice popisována struktura české populace již několik desítek let. Práce českých sociologů soustředěných právě kolem Pavla Machonina mi vedle představení odlišného nástroje zachycení sociální struktury umožní současně popsat vývoj základních statusotvorných kritérií v české společnosti, a to od konce šedesátých let do konce devadesátých let. Tyto poznatky mi poslouží jakožto dodatečné informace o jednotlivých statusotvorných kritériích popisovaných v analytické části mé práce.

Analytická část mé diplomové práce se pak zaměří na testování jednotlivých principů, na kterých je postavený ESeC, v českém kontextu. Skládá se ze dvou oddělených bloků. V prvním z nich využiji sekundární analýzy reprezentativních mezinárodních dat k tomu, abych lépe porozuměla tomu, jaké aspekty práce považují Češi za nejvíce důležité. Následně se přímo zaměřím na hodnocení nové evropské kategorizace ESeC v současné české společnosti, skrze zkoumání obsahové validity EGP schématu, v rámci které se budu ptát na to, nakolik jednotlivá kritéria, se kterými EGP schéma pracuje, vypovídají o tom, jak bude jedinec hodnotit své vlastní postavení ve společnosti.

Celá práce pak bude na nejvíce specifické úrovni uzavřena mým vlastním výzkumem, který v identické podobě probíhá i v ostatních evropských zemích zapojených do mezinárodního výzkumného projektu, který se specifickým typem obsahové validity kategorizace ESeC. Tento výzkum se zaměřuje na to, jakým způsobem „operacionalizují“ socioekonomické nerovnosti spjaté s pracovní sférou samotné subjekty vědeckých kategorizací, tedy běžní lidé. Jedná se o malou případovou studii provedenou na specifickém

vzorku populace, na vysokoškolských studentech sociálních věd, která se zabývá jak subjektivním vnímáním socioekonomických nerovností, tak přímo tím, do jaké míry je kategorizace ESeC jako taková pro Čechy srozumitelná.

I. Teoretická část

1.1. Vymezení pojmů

Ještě předtím, než se pustím do pojednání o jednotlivých teoriích a kategorizacích, které nějakým způsobem zasáhly do současné podoby nové socioekonomické kategorizace ESeC, považuji za důležité vysvětlit, jak v této práci pracuji s jednotlivými pojmy, které se používají při výzkumu socioekonomické struktury, jakými jsou socioekonomické nerovnosti, profese, třída či zaměstnanecký status, jelikož všechny tyto pojmy jsou zatíženy řadou rozdílných teorií a pojetí, díky kterým by mohlo docházet k nedorozumění. Rozsah mé práce neumožňuje podrobně analyzovat jednotlivé teoretické přístupy k těmto pojmům. Navíc to ani není cílem této práce, která je zaměřená spíše metodologicky. Účelem následujícího vymezení pojmů je tak spíše zavedení určité konvence, která udává, jakým způsobem budu s jednotlivými pojmy v textu pracovat. Podrobnější pojednání o jednotlivých teoriích spjatých s jednotlivými pojmy lze pak pro doplnění nalézt například v pracích Jadwigy Šanderové³ nebo Tomáše Katrňáka.⁴

Sociologie se od svého počátku snažila vymezit a popsat předmět svého studia, společnost. Ruku v ruce s tímto záměrem jde i snaha o odhalení struktur ve společnosti, ať už vertikálních nebo horizontálních. Popsání struktury společnosti je pro sociologii důležité zejména proto, že na základě pochopení postavení jedince ve společnosti je snazší vysvětlit jeho jednání, popřípadě ho i předvídat. Naše pozice ve společnosti totiž do značné míry předurčuje naše možnosti, práva a povinnosti, stejně tak jako to, jak nás ostatní členové společnosti vnímají. Jak ale upozorňuje například Pavel Machonin⁵, sociální struktura je velmi komplexním pojmem, který je souhrnným vyjádřením všech úrovní struktury. Je tak určitou souhrnnou rovinou sociálních vztahů, která zachycuje jak úroveň demografickou, tak

³ Viz. například: Šanderová, Jadwiga. 2008: „Hlavní proudy teorie a výzkumu sociální stratifikace“. In: Šubrt, Jiří a kol. , *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*, Praha: Karolinum.

⁴ Viz. například: Katrňák Tomáš. 2005. *Třídní analýza a sociální mobilita*, Sociologická řada, svazek č.2, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

⁵ Machonin Pavel, Tuček Milan a kol. 1996. *Česká společnost v transformaci, K proměnnám sociální struktury*, Praha: Sociologické nakladatelství.

úroveň ekonomickou, politickou, kulturní nebo duchovní. Při jejím vymezení se pak navíc přihlíží nejen k těmto jednotlivým dimenzím struktury, ale i k jejich vzájemným vztahům.⁶

Pojem „**socioekonomická struktura**“ je v podstatě jedním z takových souhrnných struktur, v rámci které je kladen důraz na ekonomickou dimenzi, která je zpravidla vyjádřena skrze majetkové či mocenské vztahy, jako je například příjem či postavení v řízení. Socioekonomický status však může obsahovat i neekonomická kritéria jako je vzdělání, životní styl a podobně.

S pojmem socioekonomické struktury, či s pojmem označujícím nástroj jejich měření, socioekonomické kategorizace, se v praxi často zachází poměrně volně. To ukazuje i samotná kategorizace ESeC, která se nazývá „socioekonomickou“, přestože zachycuje postavení jedince ve společnosti pouze z hlediska jeho postavení v pracovní sféře. I já ve své práci budu s pojmem „socioekonomický“ zacházet takto volně a budu ho používat jak v souvislosti s kategorizacemi, které jsou podle mého názoru spíše socioprofesionální, jako je právě ESeC, tak v souvislosti s více komplexními nástroji pro zachycení socioekonomické struktury, jakým je Machoninův souhrnný status.

Pojem „**třída**“ a „**třídní kategorizace**“ se v pojetích jednotlivých teoretiků odlišují asi nejvíce zásadním způsobem. Ve chvíli, kdy mluvím v této práci o třídní kategorizaci, pojmám třídu jako pojem nezátížený žádnou z konkrétních teorií, ale všeobecně jako jasně vymezenou skupinu lidí, která vznikla na základě podobnosti z hlediska vybraných socioekonomických faktorů (jako je příjem, vlastnictví výrobních prostředků, profese apod.).⁷ Třídní pojetí vymezují pouze vůči stratifikačnímu pojetí tak, že třídy rozdělují jedince na základě zvoleného souboru statistických kritérií do jasně vymezených, ucelených a relativně neprostupných skupin (kategorií), zatímco straty jsou oproti tomu více spojitě, a rozdělují jedince do velkého množství skupin, které ale nejsou mezi sebou navzájem nijak výrazně odlišné, spíše přirozeně přechází jedna v druhou.⁸ V praxi to pak často znamená, že jedinci nespádají přímo do nějaké kategorie, ale je jim přiřazený určitý „index“, který identifikuje jejich přibližné postavení na škále popsané skrze zvolený soubor kritérií.

Co se týče pojmů „**povolání**“ a „**profese**“, budu je pojímat jako synonyma, přestože je pojem profese občas oproti povolání navíc spojován s určitým předurčením vykonávat danou

⁶ [Machonin, Tuček, 1996, 23].

⁷ Viz také: Kolektiv autorů. 1996. *Velký sociologický slovník*, organizačně a redakčně zajištěn Sociologickým ústavem AV ČR, Praha : Karolinum, strana 1336.

⁸ Rozdíly mezi stratifikačním a třídním uspořádáním popisuje např. [Machonin, Tuček, 1996, 28-29].

činnost, tedy se vzděláním a s kvalifikací.⁹ Oba pojmy, tak jak je používám, pro mě vypovídají o specifické činnosti, jež je předpokladem jedincova výdělků.

Ohledně pojmu „zaměstnanec“ bych chtěla zmínit zejména fakt, že v dřívějším pojetí byli zaměstnanci charakterizováni tím, že byli stavěni do opozice k dělníkům. Například sociologický slovník z roku 1970 definuje zaměstnance, jako ti, kteří „*zpravidla nepracují manuálně, avšak jsou buď přímo nebo nepřímo zapojeni v procesu výroby, ve výrobní či nevýrobní sféře. Zpravidla mají stanovený pevný plat na určité časové období.*“¹⁰

V dnešní době se toto pojetí stále objevuje například ve Francii, nebo ve Španělsku. V České republice je ale dnes zaměstnanec spíše pojímán všeobecně jako pracující, který má svým zaměstnavatelem stanovený zpravidla pevný plat z hlediska určitého definovaného pracovního období, ať už se jedná o dělnické nebo nedělnické profese. V mé práci se budu držet tohoto pojetí. Pojem „zaměstnanec“ pak budu používat v jeho nejvíce rozšířeném smyslu, jako jedno ze statusotvorných kritérií, které rozděluje ekonomicky aktivní populaci na zaměstnance, zaměstnavatele a samostatně výdělečně činné.

1.2. Základní teoretické přístupy v klasické sociologii

Socioekonomickými aspekty struktury společnosti se začali na přelomu 18. a 19. století zabývat sociologové prostřednictvím tzv. třídní analýzy. Ta se snažila zachytit ekonomické základy rozdílů mezi lidmi ve společnosti a tím i poukázat na to, „*co je podstatou ustavování moderní společnosti a jejího přetrvávání z jedné generace na druhou.*“¹¹ O rozvoj tohoto konceptu v sociologii se nejvíce zasloužili dva velikáni klasické sociologie, Karl Marx a Max Weber. Svým odlišným pojetím definovali dvě základní vývojové linie, na jejichž základě je dodnes postavena analýza socioekonomických nerovností. Přestože je Golthorpe se svou teorií častěji zařazován mezi neoweberiánské sociology, inspiroval se při vytváření svého třídního schématu oběma těmito teoretickými přístupy.

1.2.1. Marxovo pojetí socioekonomických nerovností

Marxova teorie je postavena na myšlence, že ekonomické podmínky, ve kterých člověk žije, determinují jeho způsob uvažování, jednání a vnímání okolního světa. V celospolečenském hledisku pak tato teze říká, že výrobní vztahy tvoří ekonomickou základnu společnosti, která určuje společenské uspořádání i společenské vztahy a definuje tak politický i kulturní život společnosti.

⁹ [Velký sociologický slovník, 1996, strana 852.]

¹⁰ Turek Josef, Oborská, Jarmila, a kol. 1970. *Malý sociologický slovník*, Praha: Svoboda.

¹¹ Katrňák Tomáš. 2005: *Třídní analýza a sociální mobilita*, Sociologická řada, svazek č.2, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, citace strana 13.

Nerovnosti ve společnosti jsou podle Marxe určeny na základě vlastnictví výrobních prostředků, jak uvádí například v „Manifestu komunistické strany“¹². Ti, kteří disponují výrobními prostředky jsou nadřazeni těm, kteří je nemají a kteří mohou nabídnout pouze svoji pracovní sílu. Třídní nerovnosti pak reálně podle Marxe vznikají ve chvíli, kdy vlastníci výrobních prostředků vykořisťují nevlastníky tím, že si přivlastňují nadhodnotu práce (čistý zisk) a činí je na sobě zcela závislými.¹³

Na základě tohoto procesu se podle Marxe utváří dvě třídy: buržoazie (vykořisťující) a proletariát (vykořisťovaní). Proces vykořisťování je pak vlastním zájmem buržoazie, protože si tak upevňuje své nadřazené postavení, udržuje vliv na definici světa a vytváří tak postupně neprostupnou hranici mezi buržoasií a proletariátem, která je podle Marxe zbořitelná pouze proletářskou revolucí.¹⁴

Jak popisuje ve své knize „Třídní analýza a sociální mobilita“ Tomáš Katrňák¹⁵, Marx pracuje s pojmem třídy nejen na této výše popsané ideologické rovině, která se objevuje zejména ve výše citovaném „Manifestu komunistické strany“, ale i na deskriptivní rovině, v rámci které vymezuje více sociálních tříd, jako skupin a frakcí ve společnosti. Toto pojetí tříd se u Marxe objevuje zejména v jeho díle „Kapitál“¹⁶. V tomto případě definuje odlišné třídy ve společnosti, kterými jsou zejména kapitalisté, dělníci, statkáři, pozemková aristokracie, zemědělci, maloburžoazie, lumpenproletariát, průmyslová buržoazie a průmyslový proletariát. Podle Katrňáka ale Marx tyto jednotlivé kategorie používá výhradně jako deskriptivní pojmy a více se nezabývá jejich vymezením prostřednictvím kritérií, která je oddělují.

Následovníci marxistické teorie již podle Katrňáka¹⁷ berou více v potaz rozmanitou třídní strukturu. Pracují s předpokladem, že existují rozmanité typy vlastnictví a tedy i různé třídní vztahy. V neomarxistické sociologii je tak pozornost zaměřena více na otázku definice třídních kategorií a vymezení třídních pozic, než na třídní vztahy jako takové. Neomarxisté se tedy snaží identifikovat kritéria, na základě kterých lze jedince přiřadit k některé ze sociálních tříd a současně nalézt odpověď na otázku, kolik tříd ve společnosti existuje. Základní dělicí kritéria, které se objevují v socioekonomických kategorizacích vytvořených na základě Marxových myšlenek, jsou odvozena jednak z vlastnictví výrobních prostředků a jednak

¹² Marx, Karl, Bedřich, Engels. 1973: *Manifest komunistické strany*, Brno: nakladatelství BLOK.

¹³ [Marx, Engels 1973, 70].

¹⁴ [Marx, Engels 1973, 70-92].

¹⁵ [Katrňák, 2005, 17-19.]

¹⁶ Marx, Karl. 1954-1956: *Kapitál : kritika politické ekonomie*. Díl 1-3, Praha: Státní nakladatelství politické literatury.

¹⁷ [Katrňák, 2005, 20.]

z podílu na moci nad pracovní silou. Jako ukázkou konkrétní kategorizace, pocházející z dílny neomarxistů, představím na následujících stránkách Wrightovo třídní schéma.

1.2.1.1. Wrightovo třídní schéma

Erik Olin Wright patří mezi neomarxistické sociology, kteří se pokusili, inspirováni Marxovou teorií, vytvořit třídní schéma popisující socioekonomické nerovnosti moderních kapitalistických společností druhé poloviny 20. století.

Wright vymezuje po vzoru Marxe třídní strukturu na základě výrobních vztahů, ale na rozdíl od Marxe nepracuje s myšlenkou postupné polarizace společnosti do dvou tříd, buržoasie a proletariátu (vykořisťujících a vykořisťovaných). Uvědomuje si totiž velmi dobře důležitost střední třídy, která se v průběhu 20. století významně rozrostla, jak sám popisuje například ve své pozdější knize „The debate on classes“.¹⁸

Další důsledky industriálního rozvoje popisuje i Tomáš Katrňák ve své knize „Třídní analýza a sociální mobilita“.¹⁹ V kapitalistických společnostech podle něj dochází v důsledku technologického vývoje výrobních prostředků k oslabování vlivu pracovníků na samotný výrobní proces. Výroba se navíc stává čím dál tím víc komplexnější, v důsledku čehož dochází k rostoucí diferenciaci řídicích funkcí. Následkem tohoto procesu je i fakt, že moc nad výrobními prostředky přestává být v praxi spojena s mocí nad výrobní silou. Vznikají totiž čistě řídicí pozice, které zodpovídají za průběh výroby mající moc nad výrobním procesem, vedle kterých ale existují reální vlastníci podniků a jeho výrobních prostředků, kteří mají moc investovat a alokovat zdroje.

V důsledku těchto změn Wright reviduje marxistický přístup a na místo vykořisťování (*exploitation*), které je podle něj příliš omezeno pouze na materiální složku moci, mluví o dominanci (*domination*), která umožňuje lépe vymezit a rozlišit jednotlivé typy moci²⁰. Ve světle poznání, že hlavním principem třídního uspořádání není vykořisťování ale dominance, dochází Wright k uvědomění, že dominance nemusí být vždy v úplné opozici k zájmům ostatních tříd, jak tomu bylo v Marxově konceptu vykořisťujících a vykořisťovaných. Dominance navíc už není nutně spjatá s vlastnictvím výrobních prostředků a může tedy nabývat různých podob.²¹

Na základě tohoto přístupu E.O.Wright definoval tři hlavní kritéria vymezující komplexní třídní strukturu vztahů v moderních kapitalistických společnostech. Tomáš

¹⁸ Wright, Olin, Erik. 1989. *The debate on classes*, London, New York: Verso. strana 3.

¹⁹ Katrňák Tomáš, *Třídní analýza a sociální mobilita*, Centrum pro studium demokracie a kultury (Sociologická řada, svazek č.2), Brno, 2005, strana 38-42.

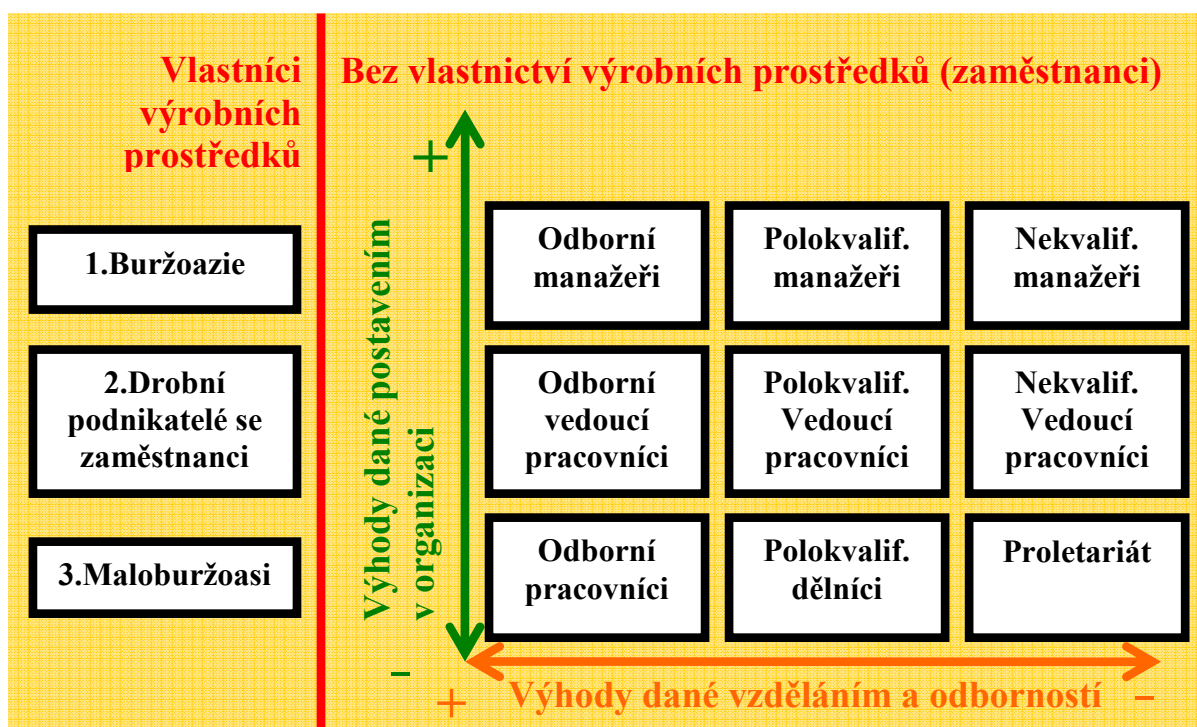
²⁰ [Wright, 1989, 4].

²¹ [Wright, 1989, 4-6].

Katrňák tato kritéria překládá jako tři typy moci: **moc nad výrobními prostředky**, **moc nad pracovní silou** (vyjadřovanou jako postavení v řízení) a do třetice **moc nad investicemi a alokací zdrojů** (rozhodovací pravomoce).²²

Vzniklé třídní schéma se pak primárně rozděluje na základě prvního typu moci do dvou segmentů, a to na vlastníky a na nevládníky výrobních prostředků.²³ V rámci těchto dvou segmentů se pak třídy dále dělí podle dalších dvou typů moci. Vzniká tak následující třídní schéma:

Schéma 1. Wrigtovo třídní schéma.²⁴

Na základě těchto tří dělicích principů Wright definuje jednotlivé sociální třídy a kontradiktorní pozice. Kontradiktorní pozice vymezuje jako takové pozice, které nelze zařadit ani k jedné ze tříd, protože lidé do nich spadající disponují jen některým ze tří typů moci, a proto mají protichůdné zájmy (jsou tedy zároveň dominujícími i vykořisťovanými). Tyto kontradiktorní pozice vlastně ve Wrightově pojetí reprezentují rozpínající se střední třídu.²⁵

Hlavním protipólem ve Wrightově schématu tak zůstává marxovská opozice mezi **Buržoasií** (levý horní roh schématu), která má přístup ke všem třem typům moci a **Dělnickou**

²² [Katrňák, 2005, 38].

²³ [Wright, 1989, 24].

²⁴ Zdroj informací uvedených ve schématu: [Wright, 1989, 25].

Překlad schématu z angličtiny koordinován s Katrňákovou českou verzí viz: [Katrňák, 2005, 45].

²⁵ [Wright, 1989, 26].

třídou (pravý dolní roh schématu), která naopak nedisponuje ani jedním ze třech typů moci. Vedle těchto dvou tříd ještě Wright mluví o **Maloburžoasii**, která se liší od buržoasie jednoduchou řemeslnou výrobou bez zaměstnávání dalších pracovníků a tedy bez moci nad pracovní silou.

Kontradiktorní pozice, které doplňují schéma, jsou pak trojího typu. Jedná se o pozice, které jsou charakteristické tím, že mají moc nad pracovní silou, ale nemají moc nad výrobními prostředky. Tam patří **Manažeři** a **Vedoucí pracovníci**. Druhý typ kontradiktorní pozice je specifický tím, že se nachází mezi velkovýrobním a malovýrobním postupem výroby. Tato skupina, která je ve schématu označena jako „**Drobní podnikatelé se zaměstnanci**“, disponuje mocí nad několika málo zaměstnanci, ale podobně jako maloburžoasie vlastní menší množství výrobních prostředků.

Vedle těchto dvou typů stojí ještě jedna specifická kontradiktorní pozice, kterou Wright nazývá „**částečně autonomní zaměstnanci**“ a která je důsledkem částečného přechodu maloburžoasie mezi zaměstnance, kteří si však stále uchovávají určitou autonomii v práci. Ve schématu se jedná o skupiny „Odborní pracovníci“ a „Polokvalifikovaní dělníci“.

Wrightovo třídění schéma tedy pracuje s dělicími kritérii, která jsou jednak založena na míře moci nad pracovní silou, která se promítá do prvních tří skupin levého segmentu (vlastníků výrobních prostředků). Ty se pak od sebe liší podle počtu zaměstnanců, nad kterými má příslušník dané třídy moc, respektive podle **počtu podřízených**. Toto dělicí kritérium se objevuje i v řadě dalších socioekonomických kategorizacích, například i v ESeC, kde se souhrnně jedná o třídu zaměstnavatelů, která se dělí na velké zaměstnavatele, menší zaměstnavatele s méně než 10ti zaměstnanci a samostatně výdělečně činné.

Další dělicí kritéria, jakými je **kvalifikace** potřebná k vykonávání dané pracovní pozice, **podíl na rozhodování**, který daná pozice přináší a **míra autonomie** v práci, se také přeneseně objevují v Golthorповě třídění schématu a poukazují tak na částečnou podobnost Wrightova třídění schématu s EGP schématem, které bych ráda představila v následující kapitole, hned poté, co popíšu o Weberův přístup k pojetí socioekonomické stratifikace, který se stal hlavním inspiračním zdrojem Golthorповy teorie.

1.2.2. Weberovo pojetí socioekonomických nerovností

Jak uvádí Jan Keller v „Dějínách klasické sociologie“, Max Weber oproti Marxovi, který sociální postavení jedince odvozuje čistě od ekonomické složky, rozlišuje tři odlišné typy sociálních skupin, které mohou ve společnosti vzniknout na základě podobnosti jak

v oblasti ekonomické, tak v oblasti společensko-kulturní. Max Weber tak rozlišuje **třídu, stav a politickou stranu**.²⁶

Politická strana sdružuje lidi mající společný zájem, na základě kterého se záměrně spojí, aby ho společně prosadili.²⁷ Třídy jsou zase definovány jako skupiny lidí s podobným třídním postavením, které je dáno množstvím zdrojů s kterými jedinec disponuje, mající jak materiální charakter (jedná-li se o vlastnictví výrobních prostředků, finančních prostředků, nemovitostí apod.), tak nemateriální charakter, vymezený skrze množství a škálu pracovních služeb, který jedinec na trhu práce nabízí (tedy v podstatě vzdělání, kvalifikace či pracovní zkušenost).²⁸ Lidé, kteří mají podobné složení zdrojů, mají podle Webera i podobné zájmy a tudíž mohou společně vytvořit sociální třídu. Vznik sociální třídy tak není nevyhnutelného charakteru, jak je tomu u Marxe, ale je vlastně nepřímým důsledkem racionálních reakcí individuálních aktérů na jejich postavení na trhu práce.²⁹

Vedle sociálních tříd Weber rozlišuje tzv. **stavy**. Jak uvádí Jan Keller, stavy jsou skupiny spojené s vědomím určitého společenského postavení, tedy s prestiží. Jednotlivé stavy se tak liší vnějším vyjádřením společenského postavení, tedy určitým životním stylem.³⁰ Jedná se tak o symbolickou úroveň vyjádření sociálního postavení.

Bude-li postavení jedince odvozováno spíše od jeho ekonomického (třídního) postavení, nebo od jeho symbolického (stavového) postavení, pak závisí na momentálním převládajícím stavu ve společnosti. Jak popisuje Jan Keller „*třídní rozvrstvení vstupuje do popředí v dobách prudkých společenských zvrátů, zatímco rozvrstvení stavovské se upevňuje vždy poté, co došlo ke konsolidaci a k usazení nově vzniklých mocenských poměrů.*“³¹

Z tohoto Weberova odkazu lze jednoduše definovat základní dimenze a kritéria, která určují socioekonomické postavení jedince v moderní společnosti a kterými se inspirovali neoweberianští sociologové při vytváření socioekonomických kategorizací. Vedle samotného materiálního vlastnictví a z něho vyplývajícího podílu na moci zohledňují i další kritéria, jako je například kritérium vzdělání (nemateriální zdroj, kterým jedinec disponuje na trhu práce) či prestiže (určité uznaná a symbolická moc plynoucí z daného povolání).

Weberovi následovníci se tak snaží při popisu socioekonomické struktury vytvořit dostatečný počet kategorií tak, aby svou heterogenitou zrcadlili celkové odlišnosti v životních šancích jejich představitelů. Nejvíce artikulovaným zástupcem této analýzy je právě

²⁶ Keller, Jan. 2004: *Dějiny klasické sociologie*, Praha: Sociologické nakladatelství. strana 281-282.

²⁷ [Keller, 2004, 282].

²⁸ [Keller, 2004, 282].

²⁹ [Katrňák, 2005, 23-28].

³⁰ [Keller, 2004, 282].

³¹ [Keller, 2004, citace str. 282].

Golthorpe, jehož třídním schématem, které je základem socioekonomické klasifikace ESeC, se budu podrobně zabývat na následujících řádcích.

1.3. Golthorpovo třídní schéma (EGP schéma)

Třídní schéma, které původně vzniklo ve Velké Británii pro účely studia sociální mobility, Golthorpe později několikrát revidoval a standartizoval pro potřeby mezinárodního srovnávacího výzkumu společně Eriksonem a Portocarrerem. Od spolupráce těchto tří výzkumníků pochází název EGP schéma. Toto schéma lze považovat v současnosti za nejvíce používaný model k měření sociální mobility a socioekonomického statusu v evropském mezinárodním srovnávacím výzkumu. To, že se právě EGP schéma stalo základním teoretickým východiskem při vytváření nové evropské socioekonomické kategorizace ESeC, samo o sobě poukazuje na to, že je mnohými evropskými statistiky dodnes pokládáno za jeden z nejlepších nástrojů k zachycení a porovnání socioekonomických struktur jednotlivých zemí Evropské unie.

EGP schéma vychází ze sloučení dvou třídních schémat. První z nich pochází z dílny švédských sociologů Gösta Carlssona a Roberta Eriksona, kteří za účelem měření sociální mobility ve Švédsku vytvořili schéma socioekonomického seskupování. V druhém případě se jedná o třídní schéma, které vytvořil pro studium mobility v Británii John Golthorpe. V roce 1992 pak společně Erikson a Golthorpe publikovali knihu *The Constant flux: A study of class mobility in industrial societies*³², ve které vytvořili za pomoci dat z projektu CASMIN (Comparative Analysis of social mobility in industrial societies), vypovídajících o sociální mobilitě dvanácti zemí evropské unie, třídní schéma o dvanácti kategoriích, které lze následně redukovat na zkrácenou verzi o sedmi kategoriích.

John H. Golthorpe operacionalizuje pojem sociální třída zejména skrze **povolání a zaměstnanecký status** (Golthorpe používá souhrnný pojem *employment relations*),³³ které jsou základem celého EGP schématu.

Mezi hlavní dělicí kritéria, se kterými EGP schéma pracuje, tak v první řadě patří rozdělení podle **zaměstnaneckého statusu** na **zaměstnance, zaměstnavatele a samostatně výdělečně činné**. Toto kritérium v sobě obsahuje, stejně jako Wrightova klasifikace, marxistickou myšlenku rozdělení společnosti na základě vlastnictví pracovních sil tím, že rozděluje jedince

³² Erikson, Erik, Golthorpe John, H. 1992: *The Constant flux: A study of class mobility in industrial societies*, Oxford: Clarendon press.

³³ Golthorpe John, H. 2000. *On sociology : numbers, narratives, and the integration of research and theory*, Oxford: Oxford University Press. strana 206.

na ty, kteří svou pracovní sílu prodávají, na ty, co pracovní sílu od jiných kupují a na ty, kteří disponují svou pracovní silou pouze sami pro sebe.³⁴

Druhé zásadní dělení pak probíhá v rámci skupiny zaměstnanců, které se dále štěpí podle **typu pracovní smlouvy**, ze které podle Golthorpa vyplývá **míra autonomie** a zodpovědnosti, se kterou je jejich pracovní pozice spojena, a která vypovídá o celkovém postavení jedince v práci. Dimenze pracovní smlouvy vychází z Weberovské tradice a z klasických ekonomických směrů racionálního výběru. Pracovní smlouva je totiž pro Golthorpa ztělesněním vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Zaměstnavatel se racionálně rozhoduje o tom, jaký typ pracovní smlouvy nabídne svému potenciálnímu zaměstnanci tak, aby minimalizoval zároveň náklady i potenciální risk toho, že nenávratně přijme špatného zaměstnance, nebo naopak že ztratí dobrého a těžko nahraditelného zaměstnance.³⁵

V rámci tohoto dělicího principu tak Golthorpe rozděluje jednotlivé zaměstnance do skupin podle jejich postavení na ose, jejichž jeden krajní pól vymezuje jako „**smlouvu o služebním vztahu**“ (service relation ship) a druhý jako „**smlouvu o vykonávané práci**“ (labour contract). Na tomto místě bych chtěla upozornit na to, že pojem „pracovní smlouva“ je Golthorpem používán jako souhrnný pojem označující určitý typ vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, které vymezuje podmínky práce. Nelze si ale pod tímto pojmem tak úplně představit české typy pracovních smluv, jelikož ty nejsou strukturované stejným způsobem, jako právě ve Velké Británii, kde Golthorпова teorie vnikala. To, že pracovní smlouva v české společnosti opravdu tímto způsobem nefunguje, se pokusím ukázat v analytické části mé práce.

Je proto třeba brát v tomto pojednání jednotlivé typy pracovních smluv spíše jako pracovní názvy, vyjadřující specifický typ vztahu zaměstnance a zaměstnavatele, který je dále popsán skrze jednotlivé implicitní proměnné.

Povolání a zaměstnanecké vztahy vymezené skrze „**smlouvu o vykonávané práci**“ (labour contract) se podle Golthorpa vyznačují zpravidla časovou omezeností doby trvání práce, která je sama o sobě definována v podstatě jako výměna přesně vymezené činnosti, za jasně stanovenou finanční odměnu. Finanční odměna je tak například odvozena od počtu vyrobených kusů, nebo od počtu odpracovaných hodin. Jedná se zpravidla o **rutinní manuální práce** pod přímým dohledem nadřízených, které vyžadují jen velmi nízké

³⁴ [Golthorpe, 2000, 207]

³⁵ [Golthorpe, 2000, 207-209]

předchozí vzdělání a speciální kvalifikaci, z čehož vyplývá, že se jedná o pracovní pozice, na kterých jsou jedinci snadno nahraditelní, a proto se často vyznačují vysokou fluktuací.³⁶

Druhý pól osy „**service relation ship**“ pak vymezuje takové profese a zaměstnanecké vztahy, které se podle Golthorpa vyznačují spíše dlouhodobým trváním a výměna práce za peněžní odměnu není tak bezprostřední jako v případě labour contract. Kompenzace za úsilí a službu pracovníka totiž není pouze peněžní, zaměstnanec navíc profituje z dalších benefitů spjatých s jeho pracovní pozicí, jako je stabilita práce, valorizace příjmu po daném časovém období, jasně definovaná perspektiva postupu či dalšího vzdělávání a další nepřímé výhody, mezi kterými Golthorpe uvádí například právo na důchod.³⁷

1.3.1. Inspirační zdroje pro EGP schéma

Golthorpe ve své knize *On sociology : numbers, narratives, and the integration of research and theory* podrobně rozebírá jednotlivé inspirační zdroje při vytváření své práce. Ráda bych je na tomto místě rozebrala trochu podrobně, jelikož bych tak chtěla lépe porozumět propojení marxovské a weberovské tradice v EGP schématu a tedy i v nové socioekonomické kategorizaci ESeC.

V první řadě se jedná o sociologické práce pocházející z dílny **neomarxistické sociologie**³⁸, která kladla důraz na rozložení moci a kontroly. Jak již bylo řečeno u popisu Wrightova třídního schématu, hlavním neomarxistickým předpokladem je, že v době kapitalismu je racionální maximalizace zisku zaměstnavatelů zajištěna skrze vykořisťování pracovníků. Pro Golthorpa z toho tedy vyplývá, že je ve vlastním zájmu zaměstnavatelů vytvářet a uzavírat takové pracovní dohody, které jim přinesou bezprostřední zisk za cenu co nejmenších nákladů (u EGP by se tak jednalo o extrémní pól: labour contract). Diversifikaci pracovních smluv pak neomarxisté vysvětlují ve snaze zaměstnavatelů, dát privilegia svým výše postaveným pracovníkům na řídicích pozicích, aby si tak zajistili jejich loajalitu a poslušnost v případě nespokojenosti nejnižších pracovníků v rámci širší strategie „*divide and rule*“.³⁹

Golthorpe se ale vedle neomarxistů výrazně inspiruje i **weberiánskou tradici** a ekonomickými přístupy (teorie racionální volby, teorie organizace), které jednotlivé typy

³⁶ [Golthorpe, 2000, 41]

³⁷ [Golthorpe, 2000, 41]

³⁸ Viz například: Wright, Olin, Erik. 1985. *Classes*, London: Verso.

Wright, Olin, Erik. 1997. *Class counts*, Cambridge: Cambridge University press.

Edwards, R. 1979: *Contested terrain: The transformation of a workplace in the Twentieth Century*, Heinemann, London.

³⁹ [Golthorpe, 2000, 210]

pracovních smluv nevysvětlují skrze moc a vykořisťování, ale skrze snahu dosáhnout co největší efektivity. Různorodost pracovních smluv tak podle nich vychází ze snahy o zajištění co největší konkurenceschopnosti na trhu a o zajištění co největší efektivity.⁴⁰ Protože si klíčové a kvalifikované pracovníky zaměstnavatelé potřebují udržet, nabízejí jim větší benefity než pracovníkům nekvalifikovaným a v případě nutnosti snadno nahraditelným. Golthorpe ve své knize proklamuje, že zaujímá neutrální postoj mezi marxistickou a weberovskou větví a částečně se inspiruje každou z nich.⁴¹

Důležitost typu pracovní smlouvy s identifikací socioekonomického postavení jedince pak Golthorpe obhajuje skrze **ekonomické teorie racionální volby**, konkrétně skrze tvrzení, že je nutné vycházet z racionálního vztahu mezi zaměstnancem nabízejícím svou pracovní sílu a zaměstnavatelem, který ji kupuje. Ztělesněním tohoto vztahu je podle Golthorpa právě pracovní smlouva, která reprezentuje formální vyjádření tohoto vztahu. Pracovní smlouva je tak v podstatě výsledkem vyjednávání o podmínkách práce, v rámci kterého se obě dvě strany snaží maximalizovat svůj zisk (zaměstnanec se snaží co nejlépe „prodat“ své vzdělání a zkušenosti a zaměstnavatel se je snaží co nejefektivněji „koupit“). Pracovní smlouvou tak zaměstnavatel specifikuje povinnosti zaměstnance vůči němu. Konkrétně jaký typ a množství práce má vykonávat, jaký stupeň zodpovědnosti jeho práce obnáší a nakolik se od něj očekává vlastní iniciativa v práci (míra autonomie v práci).

Zaměstnanec pak s podpisem smlouvy v podstatě souhlasí s tím, že výměnou za příjem od zaměstnavatele přijímá jeho svrchovanou autoritu.

Z tohoto popisu vztahu mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem vyplývá, že Golthorpe nevnímá zaměstnance čistě jako komoditu, ale spíše Weberovsky jako aktéra, který racionálně zhodnotil tuto směnu jako výhodnou. Právě díky tomu je častěji zařazován mezi neoweberianskou větev.⁴²

1.3.2. Rozbor EGP schématu

Z popisu jednotlivých inspiračních zdrojů jasně vyplývá, na základě jakých dimenzí a indikátorů je určována třídní kategorie, do které jedinec spadá.

Golthorpe, inspirující se ekonomickými teoriemi racionální volby, přichází s hypotézou, že typ pracovní smlouvy vyplývá z racionálního rozhodnutí zaměstnavatele, který se rozhoduje

⁴⁰ Viz např. Milgrom P. Roberts J. 1992. *Economics, organization and management*, London: Prentice-Hall. kapitola 10.

Williamson Oliver, E. 1985: *The economic institutions of capitalism*, Free Press, New York, 1985. strana 206-211

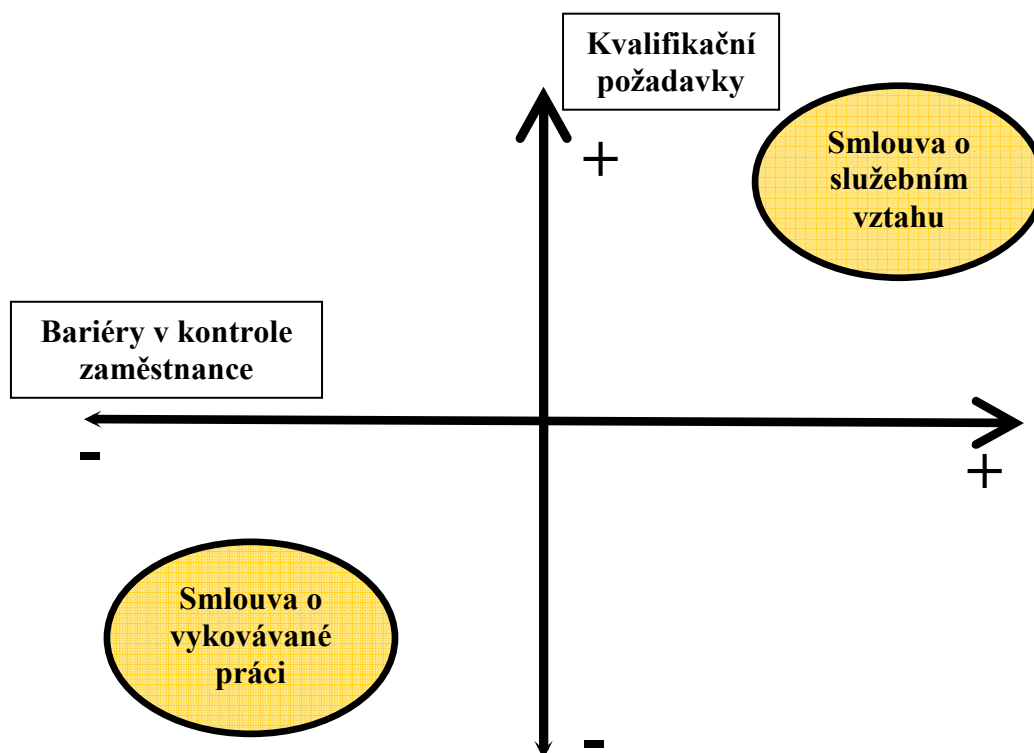
⁴¹ [Golthorpe, 2000, 210-211]

⁴² [Golthorpe, 2000, 211-212]

na základě dvou hlavních faktorů. Na jedné straně stojí otázka, **kolik úsilí musí jako zaměstnavatel vynaložit na kontrolu a monitorování** kvantity a kvality práce vykonávané jeho zaměstnanci a na druhé straně stojí otázka, jaké je **množství specifických vědomostních a praktických požadavků, kterými je třeba disponovat k vykonávání dané práce**, které určují důležitost a (ne)nahraditelnost zaměstnance na dané pozici.

Z následujícího diagramu je zřejmé, jak souvisí tyto dvě dimenze s postavením jedince na Golthorpeově škále sociálního postavení.

Schéma 2. EGP schéma.

Graf viz⁴³

Pracovní pozice, které nevyžadují moc kvalifikačních předpokladů, poukazují na jednoduchou nahraditelnost zaměstnance a tedy i na větší možnost uzavření smlouvy pouze na omezenou dobu (labour contract). Navíc se zpravidla jedná o jednoduchou práci s jasným výstupem (počet vyrobených kusů apod.), jejíž odvedení je jednoduše kontrolovatelné a umožňuje tak zaměstnavateli vynaložit na pracovníka co nejmenší náklady a platit ho jen podle jasně vymezené produktivity práce. Ustanovuje se tak přímý vztah mezi hmatatelným výstupem z práce a peněžní odměnou. Z tohoto popisu tedy vyplývá, že do levého dolního

⁴³ [Golthorpe, 2000, 213]

kvadrantu náleží zejména **nekvalifikované pracovní pozice převážně manuálního charakteru práce.**

Čím více praktických zkušeností a vědomostí daná pracovní pozice vyžaduje, tím vyšší nároky jsou kladeny na zaměstnance na této pozici a tím více je do něj investováno. Je proto v zájmu zaměstnavatele, aby si takového pracovníka udržel dlouhodobě (například smlouvou na dobu neurčitou či dalšími benefity). Více kvalifikovaná práce navíc deleguje často na zaměstnance část zodpovědnosti za chod a výsledky organizace jako celku, čímž navíc apeluje na adeptovi řídicí a organizační schopnosti. Jeho práce není tak jasně a striktně vymezena jako v případě jednoduchých nekvalifikovaných prací, navíc její výstupy jsou často nemateriálního charakteru, a proto je složité přesně a bezprostředně monitorovat kvalitu a produktivitu práce daného pracovníka. Nejedná se proto o přímou výměnu jasně definovaného množství práce za pevně stanovenou peněžní odměnu, cíle práce jsou více abstraktní a dlouhodobé, bezprostředně nevyčíslitelné. Zaměstnanec je tak zpravidla placen na základě pevné mzdy, která je popřípadě navýšena prémie za jednotlivé naplněné cíle a projekty. Vztah zaměstnance a zaměstnavatele je tak podle Golthorpa více vyrovnaný a je založen na důvěře v schopnosti pracovníka. Jedná se zejména o **řídicí a manažerské pozice,** nebo o **pozice vyžadující vysokou odbornost.**⁴⁴

Levý horní kvadrant diagramu a pravý dolní kvadrant diagramu pak podle Golthorpa vymezují dva odlišné typy pracovních pozic, které nazývá smíšenými formami (mixed forms). Práce spadající do pravého dolního kvadrantu jsou specifické nízkými kvalifikačními požadavky, navzdory omezené možnosti kontroly kvantity a kvality práce a racionálně vedou zaměstnance k uzavření takové pracovní smlouvy, kde je pracovník placen jasně vyměřenou paušální měsíční částkou, která se neodvíjí od výstupů z práce, které jsou těžko postižitelné. Tyto pracovní pozice jsou vzhledem k nízkým nárokům na kvalifikaci pracovníka zpravidla ohodnoceny spíše nižším platem.

Oproti tomu pracovní pozice spadající do levého horního kvadrantu se vyznačují jednoduchou možností kontroly (je tedy jasně specifikovaná náplň práce a její požadované výstupy) a současně kladou vysoké kvalifikační požadavky na jedince, kteří mají takovou pracovní pozici zastávat. Racionálně tak podle Golthorpa vedou zaměstnavatele zejména k výběru pracovních smluv časově omezených na dobu trvání daného projektu vyžadující takto vysoce kvalifikovaného, a tedy i relativně drahého, pracovníka.⁴⁵

⁴⁴ [Golthorpe, 2000, 213-221].

⁴⁵ [Golthorpe, 2000, 221-223].

1.3.3. Třídní kategorizace

Samotnou třídní kategorizaci odvozenou z EGP schématu popisuje prostřednictvím přehledné tabulky Tomáš Katrňák ve své knize *Třídní analýza a sociální mobilita*.⁴⁶ Kategorizace obsahuje v plné verzi 11, a v redukované verzi 7 tříd.

Tabulka 1. Golthorpeova třídní kategorizace⁴⁷

úplné	redukované	Názvy tříd
1	1	Vysokoškolsky vzdělaní odborníci, vysocí státní úředníci a političtí činitelé, manažeři velkých průmyslových podniků, velkoburžazie
2	2	Středoškolsky vzdělaní odborníci, nižší státní úředníci a političtí činitelé, manažeři menších průmyslových podniků, nadřízení nemanuálně pracujících zaměstnanců
3	3	Rutinní nemanuální zaměstnanci v administrativě a obchodu vyššího stupně, prodavači, zaměstnanci ve službách
4	3	Rutinní nemanuální zaměstnanci v obchodě a službách nižšího stupně
5	4	Drobní vlastníci, umělci apod., se zaměstnanci
6	4	Drobní vlastníci, umělci apod., bez zaměstnanců (tzn. Samostatně výdělečně činní)
7	4	Farmáři, rolníci a ostatní samostatně výdělečně činní v primárním sektoru
8	5	Polokvalifikovaní technici, dělničtí mistři a předáci
9	6	Kvalifikovaní manuální pracovníci
10	7	Polokvalifikovaní nebo nekvalifikovaní manuální pracovníci mimo primární sektor
11	7	Zemědělci a jiní manuální pracovníci v primárním sektoru

Tyto třídy vznikají v první řadě na základě rozdělení podle zaměstnaneckého statusu na zaměstnavatele (třída číslo 5 a částečně třídy číslo 1 a 7), samostatně výdělečně činné (ti jsou zastoupeni v třídách číslo 6 a 7) a zaměstnance. V rámci těchto tří skupin dále Golthorpe rozlišuje podle toho, má-li práce manuální či nemanuální charakter, stejně tak jako podle sektoru práce (primární, sekundární, terciární). Zaměstnanci jsou pak děleni podle výše popsaného typu pracovní smlouvy na 3 segmenty. Do prvního segmentu, který odpovídá popsané „smlouvě o služebním vztahu“ spadají první dvě třídy. Druhý segment, popsaný jako smíšená forma (mixed forms) obsahuje třídy číslo 3-8. Třetí segment obsahuje třídy 9-11, které Golthorpe svým charakterem přiřazuje ke výše popsané „smlouvě o vykonávané práci“. V rámci každé typu pracovní smlouvy pak navíc dochází k dělení podle míry odbornosti (kvalifikace), kterou daná práce vyžaduje.⁴⁸

⁴⁶ [Katrňák, 2005, 50].

⁴⁷ [Katrňák, 2005, 54].

⁴⁸ [Katrňák, 2005, 50].

1.3.4. Úskalí EGP schématu

Jak jsem se již zmínila výše, největší úskalí EGP schématu podle mě spočívá v tom, že odvozuje postavení jedince v pracovní sféře právě od typu pracovní smlouvy. Struktura pracovních smluv se totiž v jednotlivých zemích Evropské Unie výrazně liší, a proto ne ve všech zemích mají pracovní smlouvy stejný význam, jako jim přisuzuje Golthorpe. V rámci této diplomové práce bych ráda ukázala, že například právě v České republice je zacházeno s pracovní smlouvou jinak. Struktura pracovních smluv je mnohem méně diferenciovaná. Převážná část pracovních smluv je automaticky uzavírána na dobu neurčitou (což je jedna ze základních charakteristik „smlouvy o služebním vztahu), ať už se jedná o manuální či nemanuální, nebo kvalifikované či nekvalifikované pracovní pozice. To ještě neznamená, že EGP schéma kvůli tomu v takových zemích jako je Česká republika ztrácí smysl, jen je třeba ho nahradit jiným klíčovými kritériem.

Jedním z kritérií, které eventuálně může nahradit opozici smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci, je opozice nemanuálního a manuálního charakteru práce. Z Golthorpeova třídního schématu je totiž zřejmé, že všechny třídy, které přiřazuje ke „smlouvě o vykonávané práci“ jsou manuálního charakteru, navíc způsob, kterým tento typ smlouvy popisuje odpovídá popisu nekvalifikovaných či polokvalifikovaných manuálních prací. Na druhou stranu ale nejde o zcela totožné opozice, jelikož kvalifikované a složitější manuální práce již těmito podmínkami neodpovídají, stejně tak jako málo kvalifikované nemanuální práce se blíží podmínkami práce více „smlouvě o vykonávané práci“ než „smlouvě o služebním vztahu“. Nahrazení kritéria pracovní smlouvy v zemích, kde nehraje tak důležitou roli jako ve Velké Británii tedy není na první pohled až tak zřejmé. V rámci analytické části této diplomové práce se v rámci některých z analýz pokusím nalézt odpověď na to, zda-li může v Čechách typ pracovní smlouvy nahradit lépe opozice manuálního a nemanuálního charakteru práce či různé úrovně vzdělání či kvalifikace. K této debatě se vrátím ještě v dalších částech práce.

S EGP schématem se každopádně v Čechách pracuje poměrně často, přičemž ho dokonce jeden z týmů sociologů soustředěných kolem Pavla Machonina upravil tak, aby byl lépe použitelný k zachycení nerovností v české společnosti. Popisu této úpravy se budu věnovat na následujících řádcích.

1.3.5. Česká úprava EGP schématu

V České republice je práce s EGP schématem mezi vědci a v akademické sféře poměrně rozšířena. EGP je například dlouhodobě používáno při výzkumu sociální stratifikace

Pavlem Machoninem a jeho kolegy, kteří se zabývali i jeho vhodností pro českou společnost, na základě čehož modifikovali EGP pro potřeby české populace. První změnu provedli v roce 1996 v rámci studie „Česká společnost v transformaci“. Tato změna spočívá v tom, že je více upřednostňováno primární zařazení podle zaměstnaneckého statusu (rozlišení na zaměstnance a podnikatele) před zařazením podle odbornosti (vzdělanostního kritéria), čímž dochází k vyčlenění zaměstnavatelů a podnikatelů, kteří tvoří vlastní třídu. Zatímco EGP schéma spojuje do jedné třídy vysokoškolsky vzdělané odborníky s velkoburžoasií (tedy s velkými zaměstnavateli), upravené EGP vytváří dvě třídy, kdy v jedné jsou podnikatelé se zaměstnanci a v druhé vyšší odborníci.⁴⁹ Tato úprava umožňuje podle autorů lépe sledovat proměny struktury v porevoluční české společnosti tím, že umožňuje lépe zachytit specifické postavení podnikatelů, kteří se nově objevují v struktuře profesí.⁵⁰

Druhá úprava EGP schématu už neměnila uspořádání třídního schématu jako takového, ale spíše upřesňovala, jaké všechny typy povolání do které z kategorií spadají. Tato změna proběhla o několik let později a vycházela z porovnání socioekonomické struktury podle EGP a podle Kategorizace zaměstnání KZAM v české společnosti. Machonin, Tuček a jejich spolupracovníci se na základě tohoto porovnání rozhodli zařadit do kategorie „rutinních nemanuálních zaměstnanců“ výhradně řadové úředníky včetně zřízců, zatímco provozní pracovníky, včetně pracovníků služeb přesunuli mezi polokvalifikované a nekvalifikované dělníky. Toto rozhodnutí odůvodňují v knize *Dynamika české společnosti*⁵¹, stejně tak jako v publikaci *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*⁵² tím, že tyto pracovní pozice jsou specifické jak manuálním a nemanuálním charakterem práce, a proto svým charakterem spíše odpovídají zařazení do poslední kategorie.

Tyto dvě úpravy se tedy v podstatě týkají toho, že jsou v jednotlivých třídách více striktně a jednoznačně dodržována stratifikační kritéria manuálního a nemanuálního charakteru práce a zaměstnaneckého statusu, na rozdíl od Golthorпова třídního schématu a od ESeC, které v některých třídách spojují manuální a nemanuální pracovníky, stejně tak jako zaměstnance se zaměstnavateli.

Pomocí takto upraveného EGP vzniklo následující třídní schéma.

⁴⁹ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 31].

⁵⁰ [Tuček, a kol. 2003, 208].

⁵¹ [Tuček, a kol. 2003, 208].

⁵² Machonin Pavel, Gatnar Lumír, Tuček Milan 2000. *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*. Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.

Tabulka 2. Upravené třídní EGP schéma⁵³

Třídní diferenciacie (modifikované EGP)		1988	1993	1999
1	Samostatně činní se zaměstnanci (podnikatelé)		2,4	4,6
2	Vyšší odborníci	9,5	9,6	10,7
3	Samostatně činní bez zaměstnanců (živonostníci, řemeslníci)		7,3	9,1
4	Střední odborníci včetně mistrů	18,9	16,7	20,2
5	Rutinní nemanuální zaměstnanci (řádroví úředníci)	9,5	9,4	12,2
6	Kvalifikovaní dělníci (včetně odvětví materiálních služeb)	23,8	18,8	18,9
7	Polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci včetně služeb a zemědělci	38,3	35,8	24,3

Autoři proklamují, že obě tyto úpravy dávají přesnější obraz o socioekonomické struktuře z hlediska třídního principu, který upřednostňuje kritéria vlastnické struktury před kritérii kvalifikačními.⁵⁴ To znamená, že tato česká úprava EGP schématu v podstatě nahrazuje princip primárního dělení zaměstnanců na základě Golthorpem pojímaném typu pracovní smlouvy, principy postavení v řízení a manuálním či nemanuálním charakterem práce, které upřednostňují před vzděláním jako takovým.

To se ukázalo i v rámci porovnání takto upraveného EGP schématu s jednotlivými složkami Machoninova souhrnného statusu, kterým se budu podrobněji zabývat v poslední kapitole teoretické části mé práce. To používá řadu statusotvorných kritérií, které jsou jak materiálního, tak spíše kulturního charakteru. V tomto porovnání se ukázalo, že třídní schéma svým uspořádáním dobře odpovídalo materiální složce Machoninova statusu, o které vypovídají statusotvorná kritéria jako je příjem nebo postavení v řízení, ale je uspořádáno jinak, než kulturní složka Machoninova statusu, o které vypovídají zejména proměnné jako je vzdělání, složitost práce a životní styl jedince. Při zohlednění vzdělanostní úrovně a úrovně životního stylu se totiž ukázalo, že vyšší a střední odborníci jsou výše než podnikatelé a samostatně výdělečně činní.⁵⁵

Tímto způsobem vlastně posunují EGP schéma více ke koncepci třídního schématu primárně založeného na moci nad pracovní silou. V rámci analytické části mé práce se zkusím podívat na jednotlivá kritéria EGP schématu a to, jaké z nich by mělo být v české společnosti více upřednostňováno, z jiného úhlu pohledu a to skrze optiku toho, na jakých kritériích

⁵³[Tuček, a kol. 2003, 208],

Zdroj pro data : [Machonin, Gatnar, Tuček, 2000, 26-27].

Data z roku 1993, obsahující retrospektivní dotazování na rok 1988. Výzkum byl proveden v rámci mezinárodního výzkumu „Sociální stratifikace a mobilita“. Českou část výzkumu realizoval Sociologický ústav AV ČR pod vedením P. Matějů. Sběr data provedl Statistický úřad.

Data z roku 1999, výzkum « Zaměstnanost », Český statistický úřad

⁵⁴ Tamtéž, strana 26.

⁵⁵ [Machonin, Gatnar, Tuček, 2000, 27-28],

nejvíce závisí to, jak budou hodnotit postavení své i postavení ostatních ve společnosti sami subjekty těchto kategorizací, lidé.

1.4. Mezinárodní klasifikace zaměstnání KZAM (ISCO)

Ještě než se pustím do popisu nové socioekonomické klasifikace ESeC jako takové, ráda bych se pozastavila u tzv. Mezinárodní klasifikace zaměstnání (KZAM), která je vedle EGP schématu druhým stavebním kamenem této nové evropské socioekonomické klasifikace. Jedná se v podstatě o kategorizaci třídící povolání a profese, které mají s třídícími kategorizacemi společné zejména to, že také vytváří nespojitě kategorie, které jsou nazývány třídami a jsou konstruovány tak, aby povolání v rámci každé kategorie byla z hlediska několika vymezených kritérií co nejvíce homogenní a mezi sebou co nejvíce heterogenní.

Na druhou stranu se ale významně liší od výše popsaných třídících schémat tím, že nevychází ze sociologické teorie a jsou spíše statistickým nástrojem pro klasifikaci existujících povolání, aniž by si kladli ambici zachytit ekonomické či dokonce socioekonomické nerovnosti. Třídí pracovníky v podstatě výhradně podle náplně a složitosti práce. Ve výzkumech se přesto používají často, a to zejména k porovnání vývoje profesních struktur v národním i v mezinárodním kontextu.

Klasifikace zaměstnání je mezinárodním nástrojem pro třídění ekonomicky aktivní části populace na základě vykonávané činnosti, která je hlavním zdrojem jeho osobních příjmu, tedy profese či povolání. Ty seskupuje do tzv. hlavních tříd podle podobnosti náplně vykonávaných prací a podle podobnosti kvalifikací požadovaných k plnění úkolů a povinností v rámci daného povolání.⁵⁶

Hlavními třídícími kritérii je tedy **náplň práce a vzdělání**, přesněji **kvalifikace** potřebná k vykonávání dané činnosti. V rámci kvalifikace jsou pak rozlišovány dvě dimenze. Jednak **úroveň vzdělání**, která reprezentuje **rozsah a složitost práce**, přičemž složitost má prioritu před rozsahem, a **specializace vzdělání**, která vypovídá o typu použité znalosti a o charakteru produkovaného zboží a služeb. Kritérium vzdělání není určující pouze u dvou z deseti hlavních tříd KZAM a to u první třídy (Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci) a u nulté třídy (Příslušníci armády), u kterých jsou upřednostňovány jiné aspekty práce, jako je zejména postavení v řízení a podíl na moci.⁵⁷

⁵⁶ *Metodické principy klasifikace KZAM* [online], Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/metodicke_principy_klasifikace_kzam>.

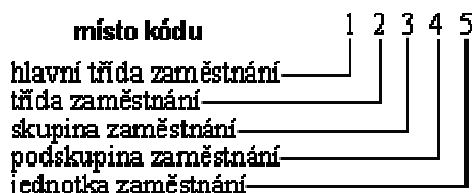
⁵⁷ *Metodické principy klasifikace KZAM* [online], Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/metodicke_principy_klasifikace_kzam>.

Na základě tohoto principu tak vzniká následujících deset základních tříd.

Tabulka 3. Hlavní třídy KZAM⁵⁸

1	Zákonodárci, vedoucí a řídicí pracovníci
2	Vědečtí a odborní duševní pracovníci
3	Techničtí, zdravotničtí, pedagogičtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech
4	Nižší administrativní pracovníci (úředníci)
5	Provozní pracovníci ve službách a obchodě
6	Kvalifikovaní dělníci v zemědělství, lesnictví a v příbuzných oborech (kromě obsluhy strojů a zařízení)
7	Řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři (kromě obsluhy strojů a zařízení)
8	Obsluha strojů a zařízení
9	Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci
0	Příslušníci armády

Klasifikace KZAM vedle základních deseti tříd rozlišuje ještě podtřídy a to na pěti dalších úrovních. Číselný kód KZAM-R je tedy pětimístný a je konstruován takto⁵⁹ :

KZAM-R definuje pět úrovní seskupení, přičemž první čtyři úrovně přesně odpovídají mezinárodní klasifikaci zaměstnání tak, jak byla definovaná Eurostatem (ISCO-88), a pátá úroveň je rozšířením zachycující česká specifika zaměstnanecké struktury. Takto rozšířená klasifikace, označovaná Českým statistickým úřadem jako KZAM-R, obsahuje na nejnižších úrovních upřesnění českých názvů jednotlivých zaměstnání i toho, do jaké podtřídy náleží.⁶⁰

1.5. Evropská socioekonomická kategorizace (ESeC)

Po popisu základních teoretických principů, stejně tak jako kategorizací, které společně inspirovaly novou evropskou socioekonomickou kategorizaci ESeC, se konečně dostávám k samotnému popisu kategorizace ESeC jako takové, která je středem zájmu celého mezinárodního výzkumného projektu, a tedy i této diplomové práce.

Vývoj celého projektu vzniku evropské socioekonomické kategorizace popisuje ve svých článcích Cécile Brousse se svými spolupracovníky, která se jako zástupkyně

⁵⁸ *Přehled a charakteristika hlavních tříd klasifikace KZAM* [online], Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/prehled_a_charakteristika_hlavnich_trid_klasifikace_kzam>.

⁵⁹ *Konstrukce a seskupení klasifikace KZAM* [online], Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/konstrukce_a_seskupeni_klasifikace_kzam>.

⁶⁰ *Vysvětlivky ke klasifikaci KZAM* [online], Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <[http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_\(kzam_r\)_vysvetlivky/\\$File/KZAMvysv.pdf](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_(kzam_r)_vysvetlivky/$File/KZAMvysv.pdf)>.

francouzského statistického úřadu INSEE zabývá vývojem celého projektu a zkoumá jeho možnosti použití ve francouzském kontextu.⁶¹ Vývoj celého projektu vypadal podle jejího popisu následovně.

V polovině 90tých let oslovil Eurostat statistické úřady vybraných zemí Evropské Unie, aby se zapojily do snahy o harmonizaci měření socioekonomických nerovností tak, že společně vypracují návrh nové socioekonomické klasifikace, kterou by bylo možné používat ve všech evropských státech, díky čemu by se snahy o harmonizaci statistických komparativních studií v rámci Evropy posunuly zase o krok dál. Na základě tohoto apelu proběhly v letech 1996-2004 dílčí studie, které se zabývaly touto problematikou.

Na základě jednotlivých výzkumů pak vnikla debata o možných existující kategorizacích, které by se mohly stát základem pro ESeC, ze kterých bylo nakonec vybráno třídní schéma založené na Golthorповě teorii, ze kterého následně vznikla první verze evropské socioekonomické kategorizace jejíž validací se následně zabývaly dva britské týmy statistiků sdružených kolem university Warwick v Essexu. V jejich čele stáli statistici z této university, Eric Harrison a David Rose. Vzniklá kategorizace se do velké míry podobá národní britské kategorizaci, a to jednak tím, že vychází ze stejného teoretického rámce, stejně tak jako tím, že při vytváření jednotlivých kategorií a jejich podskupin, používá skupiny povolání vymezené evropskou kategorizací zaměstnaneckých skupin ISCO-88 (KZAM), kterou jsem se zabývala už v předchozí kapitole.⁶²

Evropská socioekonomická kategorizace (ESeC) je tak v podstatě klasifikací, která našla teoretické zázemí plně v Golthorповě myšlenkách o socioekonomických nerovnostech, které představuje společně s Ericsonem a Porcarerrem v rámci EGP schématu. Jak bylo popsáno v předchozí kapitole popisující EGP schéma, tato teorie odvozuje socioekonomické postavení jedince ve společnosti od pracovního vztahu s jeho zaměstnavatelem, z čehož dále vyplývají jednotlivé aspekty práce, jako je postavení v řízení, podíl na rozhodování o vlastní práci, stabilita práce a podobně.

⁶¹ V této kapitole se inspiroju zejména následujícími články:

Brousse, Cécile. 2007. „Le projet de nomenclature des ca“, *Les classifications sociales, Idées*, 147/3, Paris: INSEE.

Brousse, Cécile. 2008. „ESeC, projet européen de classification socio-économique.“ *Courrier des statistiques* (Francouzská verze), no. 125, strana 27-36. listopad-prosinec 2008. online dostupné na URL:

<http://www.insee.fr/fr/ffc/docs_ffc/cs125f.pdf>. [citace 2009-28-11].

Brousse, Cécile, Monso, Olivier, Wolff, Loup. 2007. „Is prototype ESeC relevant classification to depict employment relations in France?“, *Document de travail*, Direction des statistiques démographiques et sociales, Département de l'Emploi et des Revenus d'Activité, N°F0705, INSEE. online dostupné na URL:

<http://www.insee.fr/fr/publications-et-services/docs_doc_travail/f0705.pdf> [citace 2009-28-11].

⁶² [Brousse, Cécile, 2008, strana 27-28]

Socioekonomické postavení jedince podle Evropské socioekonomické kategorizace ESeC vyplývá jednak z postavení jedince na trhu práce a jednak z jeho pracovním procesu jako takovém. Postavení na trhu práce vymezuje Harrison, Rose a jejich tým prostřednictvím ekonomické situace vyplývající z osobního příjmu, příjmu domácnosti a dalších forem soukromého vlastnictví.⁶³ Postavení pracovním procesu je pak odvozeno od typu pracovního vztahu, tak jak ho popisuje EGP schéma, který je určován pomocí statusotvorných kritérií jako je postavení v řízení, míru autonomie v časové a obsahové organizaci práce, možnosti pracovního postupu, jistota práce či způsob odměňování. Postavení v pracovním procesu pak na základě rozložení hodnot těchto kritérií nabývá tří základních forem, smlouvy o vykonané práci, smlouvy o služebním vztahu a smíšené formy, které už byly podrobně popsány v kapitole o EGP schématu, proto se jimi nebudu na tomto místě dále zabývat.

Jak popisuje Cécile Brousse, základním dělicím kritériem je stejně jako v případě Golthorpeovi třídní kategorizace **zaměstnanecký status**, který rozděluje jedince na zaměstnance, zaměstnavatele a samostatně výdělečně činné. Zaměstnanci se pak dělí jak podle Golthorpeova konceptu **typu pracovní smlouvy**, tak podle zařazení do dané kategorie KZAM. Při dělení zaměstnanců se tak zohledňuje jak určitá **míra autonomie**, kterou jim daná pracovní pozice přináší, tak potřebná **kvalifikace a náplň práce**, ale i kritérium **postavení v řízení**, na základě kterého vznikají skupiny „manažerů“ (vedoucí pracovníci s reálnou mocí nad pracovní silou) a „supervizorů“ (lidé, kteří dohlíží na práci ostatních a jsou za ni odpovědní. Jedná se v podstatě o „mistrovské“ pozice). Zaměstnavatelé a samostatně výdělečně činní se pak dělí podle **velikosti podniku**, za který jsou odpovědní. Ta je odvozena od počtu zaměstnanců a vytváří tak kategorie podnikatelů bez zaměstnanců, s méně než deseti zaměstnanci a s více než deseti zaměstnanci.⁶⁴

Kombinací těchto kritérií vzniká třídní schéma, které je velmi podobné tomu, které vytvořil Golthorpe.⁶⁵ Vypadá následovně:

⁶³ Harrison, Eric, Rose, David. 2006. *The European Socio-economic Classification (ESeC)* [online], User Guide, Essex university, strana 4. Dostupný na URL : <http://www.iser.essex.ac.uk/files/esec/guide/docs/UserGuide.pdf>, [citace 2009-28-11].

⁶⁴ [Brousse, 2008, 27-28].

⁶⁵ Hlavní rozdíl spočívá v tom, že ESeC oproti Golthorpeovi třídnímu schématu nevyděljuje jako EGP « Rutinní nemanuální zaměstnance v obchodě a službách nižšího stupně » do jednotné třídy (v rozšířeném EGP třídním schématu se jedná o třídu 4). V kategorizaci ESeC jsou zařazeni do 7 třídy společně s úředníky.

Viz : [Brousse, 2008, 28].

Názvy jednotlivých tříd EGP schématu v původní anglické verzi, stejně tak jako ve francouzském jazyce se nachází v příloze číslo 1.

Tabulka 4. Popis jednotlivých tříd Evropské socioekonomické klasifikace ESeC⁶⁶

	Názvy jednotlivých tříd ESeC	Zaměstnanecký status	EGP pozice (pro zaměstnance)
1	Velcí zaměstnavatelé, vědečtí a odborní pracovníci a vedoucí vyššího stupně („managers“)	Zaměstnavatelé Zaměstnanci	Smlouva o služebním vztahu
2	Odborní pracovníci nižšího stupně, vyšší administrativní pracovníci, vedoucí pracovníci, vyšší techničtí a řídicí pracovníci (ve smyslu "supervisor")	Zaměstnanci	Modifikovaná smlouva o služebním vztahu
3	Pracovníci "středních pozic" (Vyšší "bílé límečky": techničtí, administrativní, pedagogičtí, zdravotničtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech)	Zaměstnanci	Smíšená forma
4	Vlastníci menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - MIMO OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ	Zaměstnavatelé Samostatně výdělečně činní	
5	Vlastníci menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ	Zaměstnavatelé Samostatně výdělečně činní	
6	Nižší techničtí a provozní pracovníci (nižší "supervisors")	Zaměstnanci	Smíšená forma
7	Nižší pracovníci ve službách a v obchodě (Nižší "bílé límečky")	Zaměstnanci	Modifikovaná smlouva o vykonané práci
8	Nižší pracovníci v technických oborech (Řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři)	Zaměstnanci	Modifikovaná smlouva o vykonané práci
9	Rutinní práce: Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	Zaměstnanci	Smlouva o vykonané práci
10	Ekonomicky neaktivní (lidé, kteří nikdy nepracovali, nebo jsou dlouhodobě nezaměstnaní)	Ekonomicky neaktivní	

V rámci socioekonomicky aktivní části populace vymezuje kategorizace ESeC devět tříd. Dvě z nich zastupují podnikatele a samostatně výdělečně činné, kteří jsou rozděleni podle toho, jestli vedou podnik s méně než deseti zaměstnanci, nebo s více než deseti zaměstnanci. Dále ESeC věnuje pět tříd zaměstnancům, kteří jsou rozděleni podle EGP schématu a KZAM, které v podstatě operacionalizuje určité kritérium „složitosti práce“ a rozděluje tak povolání od těch nejvíce rutinních a kvalifikaci nevyžadujících, odpovídající v EGP schématu „smlouvě o vykonané práci“, po ty mnohem více náročnější z hlediska kvalifikace a odpovědnosti za chod práce, kde charakter jejich pracovní pozice odpovídá „smlouvě o služebním vztahu“. Jedna ze skupin je pak vyčleněna na základě kritéria postavení v řízení. Lidé, kteří do ní spadají jsou tzv. „supervisors“. Jejich pracovní pozice jim tedy přináší podřízené, na které musí dohlížet.

⁶⁶ [Harrison, Rose, 2006,5].

Tabulka prezentující původní názvy kategorií v anglickém a francouzském jazyce se nachází v příloze číslo 1.

Poslední dvě skupiny pak obsahují jednak velké zaměstnavatele a jednak „nejvyšší“ zaměstnance, kteří jsou specifictí buď velkou odborností, nebo vysokým postavením v řízení (managers).

Na Evropské socioekonomické kategorizaci je zajímavé zejména to, že na nejnižší úrovni zaměstnanců nerozlišuje mezi dělníky a pracovníky služeb, tedy mezi manuálním a nemanuálním charakterem práce. Toto je důsledek Golthorповy teorie, podle které jsou všechna „základní“ povolání, které nevyžadují žádnou kvalifikaci, z hlediska pracovních vztahů a z nich plynoucích podmínek práce v podstatě srovnatelné.

Na nejvyšší úrovni zase ze stejného důvodu spojuje zaměstnance se zaměstnavateli.

Skutečnost, že ESeC ve své první kategorii propojuje zaměstnance se zaměstnavateli a v poslední zase manuální pracovníky s nemanuálními, se zdá být nejvíce problematickou pro řadu vědců a statistiků. Nejvíce mezi nimi svými hlasy vynikají právě francouzští statistici z INSEE, protože francouzská národní socioprofesionální kategorizace PCS je právě na striktním rozdělení těchto dimenzí do velké míry postavena.⁶⁷ Kategorizace ESeC navíc opomíjí kritérium státního a soukromého sektoru, což je dalším terčem kritiky ze strany sociologů a statistiků, kteří jsou přesvědčení o tom, že se podmínky práce v rámci těchto dvou skupin zásadním způsobem odlišují.⁶⁸

K těmto námitkám se podrobněji vrátím v samotné analytické části mé práce, ve které se skrze analýzu subjektivních kategorizací podívám na to, nakolik se kritéria, která upřednostňuje ESeC, shodují či neshodují s kritérii, které mobilizují lidé při vytváření svých vlastních kategorizací.

V poslední kapitole teoretické části se zaměřím na popis ještě jednoho nástroje měření sociální struktury, který vznikl v České republice. Na tento nástroj se zaměřím detailněji hned ze dvou důvodů. Jednak proto, že se jedná o nástroj měření socioekonomických nerovností, který vznikl v Čechách a je navržen tak, aby co nejlépe odpovídal zachycení sociální struktury v české společnosti. Zmapování takovýchto nástrojů, specifických pro jednotlivé evropské země, je také jedním z cílů mezinárodního výzkumného projektu, do kterého jsem se zapojila. Druhým důvodem, proč se chci podrobněji zaměřit právě na Machoninův souhrnný multidimenzionální status, je že mohu jeho prostřednictvím poukázat na důležitost a vývoj základních stratifikačních kritérií v české společnosti, které sleduje tým výzkumníků okolo Pavla Machonina už od šedesátých let.

⁶⁷ Více o PCS viz.: Nomenclature des Professions et Catégories Socioprofessionnelles (PCS), INSEE [citace 2009-29-11]. URL: <<http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/pcs2003.htm>>.

⁶⁸ Dimenze soukromého a státního sektoru jedním ze tří základních dělicích kritérií francouzské socioprofesionální kategorizace.

1.6. České stratifikační schéma popsané skrze Machoninův souhrnný multidimenzionální sociální status

Výzkum socioekonomických nerovností v české společnosti je dlouhodobě spjatý s několika výzkumnými týmy.⁶⁹ Ve své práci se zaměřím zejména na ten, který se vytvořil okolo osoby Pavla Machonina. Jeho výzkum sociální stratifikace sahá až do šedesátých let⁷⁰, kdy poprvé zkoumal statusovou konzistenci postavení jedince ve společnosti z hlediska vybraných kritérií, jakými je například vzdělání, podíl na moci, postavení v řízení, příjem či životní styl. Z těchto kritérií následně vytvořil souhrnný indikátor socioekonomického postavení, pomocí kterého pak se svým výzkumným týmem zkoumal vývoj sociální stratifikace v předrevoluční a porevoluční době.

Pavel Machonin se při konstrukci svého souhrnného multidimenzionálního sociálního statusu inspiroval pracemi G. E. Lenskiho, který se pokusil jako první kvantifikovat sociální postavení jedince souhrnem několika dílčích statusů, které společně vytváří komplexní souhrnný status jedince. V rámci popisu jednotlivých kritérií, které se podílí na konstrukci tohoto statusu, bych také ráda poukázala právě na výše avizovaný vývoj struktury české společnosti z hlediska jednotlivých socioekonomických charakteristik.

Konstrukce souhrnného multidimenzionálního sociálního statusu pro ekonomicky aktivní populaci je popsána Pavlem Machoninem a jeho kolegy v knize z roku 1967 *Československá společnost*.⁷¹ Vývoj jednotlivých kritérií a z nich vyplývající úpravy souhrnného statusu pak byly dále rozebrány například v knize *Česká společnost*

⁶⁹ Vedle týmu Pavla Machonina se jedná zejména o tým výzkumníků v čele s **Petrem Matějů a s Jiřím Večerníkem**, který se soustředí zejména na vývoj společenské a vzdělanostní struktury od roku 1989 do současnosti, v rámci kterého popisují například formování střední třídy a přechod k meritokratickému principu. Viz. např.: Matějů, Petr. 1998. „Peripetie vývoje a krystalizace střední třídy“, *Sociální trendy*, 1/1998. Večerník, Jiří (ed.) 2007: *The Czech labour market: Changing structures and work orientations*, kapitola 6: „The development of work values and attitudes“, Praha: edice Sociologické studie. Večerník, Jiří. 2006. „Evolution or Revolution? Disparities in Earnings and Household Income in the Czech Republic 1988–2002“, *Occasional Paper 4*. Prague: IES FSV UK. Večerník, Jiří. 1997. „Transformační procesy v socio-ekonomické perspektivě.“, *Sociologický časopis*, no.33, 3/1997, strana 259-272. **Petr Matějů** se dále **ve spolupráci s Klárou Vlachovou** zabývají subjektivní a objektivní mobilitou ve společnosti, i tím, jak spolu tyto dvě mobility souvisí. Viz. např.: Matějů, Petr, Vlachová, Klára a kol. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika*, Praha: Sociologické nakladatelství. V současné době se vedle těchto dvou výzkumných týmů zabývají výzkumem sociální stratifikace také například **Tomáš Katrňák, Martin Kreidl a Natálie Simonová**, kteří si v této souvislosti všímají zejména nerovností v přístupu ke vzdělání. Viz. např.: Katrňák Tomáš. 2004. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*, Praha: Sociologické nakladatelství.

⁷⁰ Machonin, Pavel. 1992. *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, Praha: vydavatelství Karolinum.

⁷¹ Machonin, Pavel, a kol. 1969. *Československá společnost*, Bratislava: nakladatelství Epocha.

v transformaci.⁷² Tento status byl zkonstruován z pěti základních proměnných, které autoři definují jako hlavní statusotvorné sociální charakteristiky.

Mezi tyto proměnné jednak spadají takové, které vypovídají o tzv. *úředním statusu*⁷³. Ten je podle Machonina popsán skrze sociální role, které jedinec zastává ve veřejné sféře, jak na pracovní, tak na mimopracovní úrovni. Vypovídá o něm pomocí dvou proměnných. První z nich je pozice jedince v pracovním procesu, operacionalizovaná skrze **složitost práce** a druhou z nich je proměnná vypovídající o **životním stylu** v mimopracovní době, která je vyjádřena skrze souhrn proměnných, které se týkají kulturních aktivit.

Druhá složka statusu, kterou by bylo možné popsat jako podíl na rozhodování, a kterou sám Machonin nazývá rolí v *politicko-organizačním systému*⁷⁴, je vyjádřena skrze proměnnou **mocenské postavení**, operacionalizovanou jednak pomocí postavení v řízení, tak pomocí informace o mimopracovní angažovanosti jedince, zejména v politických institucích. Celkový status pak doplňují proměnné vypovídající o **vzdělání** a o **příjmu**.⁷⁵

Ráda bych se nyní pozastavila u jednotlivých proměnných, které slouží jako klasifikační kritéria pro vytvoření Machoninova souhrnného statusu.

1.6.1. Vzdelání

Vzdělání bylo potvrzeno jako nejdůležitější institucionální předpoklad získávání sociálního postavení mnoha výzkumy⁷⁶, proto je také nedílnou součástí řady socioekonomických kategorizací, včetně těch, které jsou primárně zaměřeny na sféru práce, jak je tomu právě v případě ESeC.

Reálná vazba mezi vzděláním a pracovním zařazením bezpochyby existuje i v porevoluční české společnosti a je výrazem meritokratického zaměření moderních demokratických kapitalistických společností. Před revolucí byla ale podle Milana Tučkov české společnosti provázanost vzdělanostní struktury s požadavky trhu práce do velké míry neflexibilní a nefunkční.⁷⁷ Třídní původ, popřípadě politická příslušnost, byly často při obsazování pracovních pozic důležitější než kvalifikace jako taková. Například z výzkumu

⁷² Machonin Pavel, Tuček Milan a kol. 1996. *Česká společnost v transformaci, K proměnnám sociální struktury*, Praha: Sociologické nakladatelství.

⁷³ [Machonin, a kol. 1969, 30].

⁷⁴ [Machonin, a kol. 1969, 30].

⁷⁵ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 39].

⁷⁶ Viz např. Matějů, P. 1989. „Metoda strukturního modelování. Přehled základních problémů“. *Sociologický časopis*, no. 25 (4). strana 399–418.

⁷⁷ [Machonin, Tuček, 1996, 47].

z roku 1984⁷⁸ vyplývá, že na pracovních místech, které požadují vysokoškolské vzdělání pracovalo 30% lidí, kteří tímto vzděláním nedisponovali.⁷⁹

Po revoluci proto musely proběhnout výrazné změny ve vzdělávacím systému české společnosti. To se projevuje zejména v rozvoji středních škol, kde vedle všeobecně zaměřených gymnázií vznikají další specializované střední školy (podnikatelské, obchodní, stavební,...) i řada soukromých středních škol. Došlo i k restrukturalizaci učňovských oborů tak, aby lépe odpovídaly požadavkům trhu práce.

Celková vzdělanost populace po revoluci výrazně narostla, což se projevuje zejména v rostoucím zastoupení středoškoláků a maturitou a vysokoškoláků v české společnosti. Jak dokládají data ze sčítání lidu publikovaná a porovnávaná v knize „Dynamika české společnosti“,⁸⁰ mezi roky 1980 a 2001 se počet vysokoškoláků více než zdvojnásobil (z 3,2 na 7,2 procent), podobně jako počet maturantů, jejichž zastoupení v populaci vzrostlo ze 17 na 30,1 procent.

Jak se vyvíjelo subjektivní vnímání důležitosti vzdělání pro získání dobrého postavení ve společnosti lze pak vyčíst z kapitoly Milana Tučka, uvedené v knize *Česká společnost v transformaci*.⁸¹ Z dat z mezinárodního výzkumu *Sociální nerovnosti 1992*⁸² podle něj vyplývá, že Češi tři roky po revoluci hodnotili důležitost vzdělání ve srovnání s příslušníky ostatních evropských zemí jako méně důležitý. Oproti západním zemím, ve kterých se vzdělání většinou objevuje na první příčkách, Češi v roce 1992 považovali za důležitější například přirozené schopnosti člověka, touhu vyniknout, a kontakty na správné lidi.⁸³ Takto odlišný postoj je zpravidla vysvětlován, jako dědictví socialistické minulosti, ve které vzdělání nebylo často spojeno s odpovídající pozicí ve společnosti a ani nezaručovalo vysokou životní úroveň.

Osobně se domnívám, že v dnešní době je už důležitost vzdělání k dosažení dobrého postavení ve společnosti pokládána za důležitější, protože se po revoluci v české společnosti postupně více prosazuje meritokratický princip, podle kterého by měly být investice do vzdělání odměněny odpovídající pracovní pozicí. Na tuto hypotézu se zaměřím v rámci sekundární analýzy dat v analytické části této práce.

⁷⁸ Výzkum s tématem „třídní sociální struktura“ provedl Federální statistický úřad. Dotazník byl připraven skupinou sociologů z Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV v Praze pod vedením J. Linhartu.

⁷⁹ [Machonin, Tuček, 1996, 47].

⁸⁰ Tuček, Milan, a kol. 2003. *Dynamika české společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství. strana 70.

⁸¹ [Machonin, Tuček, 1996, 39-54].

⁸² *Sociální nerovnost II (ISSP 1992)- Československo*, Sociologický datový archiv [citace 2009-29-10]. URL: <<http://archiv.soc.cas.cz/articles/cz/41/ISSP-cz.html>>.

⁸³ [Machonin, Tuček, 1996, 40].

1.6.2. Složitost práce

Pomocí kritéria složitosti práce zachycují Machoninův tým vertikální rozměr postavení v práci⁸⁴. Pro měření této dimenze zvolil Pavel Machonin tzv. **škálu složitosti práce**, kterou v šedesátých letech zkonstruoval a popsal v knize *Československá společnost* Bohumil Jungmann.⁸⁵ Jedná se o devítistupňovou (nebo redukovanou šestistupňovou) škálu, vytvořenou na základě expertních hodnocení jednotlivých profesí, které vertikálně uspořádávají profese od nejjednodušších po nejsložitější. V jednotlivých kategoriích škály je zohledňována jednak míra **kvalifikace** nutná pro vykonávání dané profese, jednak míra **samostatnosti (autonomie)**, kterou profese přináší a v poslední řadě míra složitosti práce, tedy nakolik je práce **specializovaná** a nakolik vyžaduje dílčí **odbornosti**. Postupuje tak od hodnoty 1, která reprezentuje „práce nekvalifikované a pomocné“ až k hodnotě 9 zastupující „Práce vysoce složité a kvalifikované, mnohostranné a tvůrčí.“⁸⁶

Vývoj takto operacionalizované složitosti práce v letech 1967 až 1999 je popsán v knize *Dynamika české společnosti*. Základní trend, který lze v tomto období sledovat spočívá zejména v postupném růstu složitosti práce, tedy v růstu podílu zastoupení v kategoriích 1 a 2, které reprezentují nejvíce složité práce. Tato změna je podle autorů zapříčiněna jednak postupným technologickým rozvojem, tak přílivem nových pracovních sil na trh práce, které mají vyšší vzdělanostní úroveň.⁸⁷

Stejný závěr vyplývá z komparace dat, kterou provedl Pavel Kuchař ve knize *Česká společnost v transformaci*, ve které lze také sledovat postupný růst zastoupení profesí s vysokou a nejvyšší úrovní složitosti práce a naopak pokles profesí s nejnižší složitostí práce.⁸⁸

Kuchař navíc zkoumal i souvislosti škály složitosti práce s ostatními kritérii socioekonomického statusu. Kuchařova analýza ukázala, že škála složitosti práce nejvíce koreluje s proměnnou „vzdělání“. Polovina vysokoškoláků vykonává profese s nejvyšší složitostí práce, zatímco více než polovina lidí se základním vzděláním vykonává profese s nejnižší složitostí práce. Pavel Kuchař vyzdvihuje ve své analýze výhody škály složitosti

⁸⁴ [Machonin, Tuček, 1996, 55].

⁸⁵ Jungmann, Bohumil. 1969. „Složitost práce jako rozměr vertikální diferenciaci společnosti a jako individuální šance.“ In Machonin, Pavel (ed.), *Československá společnost*, Epocha, Bratislava, strana 171-210.

⁸⁶ [Machonin, Tuček, 1996, 56].

[Tuček a kol., 2003, 100-101].

⁸⁷ [Tuček, a kol., 2003, 102-103].

⁸⁸ [Machonin, Tuček, a kol., 1996, 58-59].

práce, které spočívají zejména v tom, že odráží národní specifika a dá se s vývojem české profesní struktury upravovat.⁸⁹

1.6.3. Moc a vliv

Dimenzi moci a vlivu chápou Machonin a jeho tým jako míru angažovanosti jedince v institucích, prostřednictvím kterých lze ovlivňovat či kontrolovat jednání druhých. Konceptualizují moc skrze dvě odlišné komponenty: **pravomoc a vliv**. Pravomoc spojují s mocí v pracovní sféře a vliv s mocí ve společenské sféře, tedy s „*členstvím v asociacích a volených správních orgánech*“⁹⁰.

Co se týče operacionalizace pravomoci, vychází Machoninův multidimenzionální status, podobně jako Wrightovo či Golthorpoovo schéma, z **počtu podřízených**. Později, se vznikem a rozvojem soukromého podnikání, autoři navíc částečně přehodnotili princip této hierarchizace zohledněním toho, jedná-li se o zaměstnance s podřízenými nebo o podnikatele se zaměstnanci. Posunuli tak vždy podnikatele o jednu kategorii výš, než kam by náleželi vzhledem k samotnému počtu lidí, nad kterými mají moc. Argumentem Aleše Kroupy pro tento krok je, že podnikatelé a živnostníci mají reálně mnohem vyšší autonomii a možnost rozhodování, a proto mají již sami o sobě o něco větší moc a vliv než zaměstnanci s podřízenými.⁹¹

Touto operacionalizací pravomoci vznikla následující 6-ti stupňová kategorizace:

Tabulka 5. Kategorizace jedinců z hlediska pravomoci v pracovní sféře⁹²

1	Vládní funkce, řídicí pozice v nejvyšších orgánech státu, ředitelé velkých podniků a organizací, podnikatelé s více než 10 zaměstnanci.
2	10 a více podřízených
3	Podnikatelé s 1-9 zaměstnanci
4	1 až 9 podřízených
5	Podnikatelé bez zaměstnanců (samostatně výdělečně činní)
6	Bez podřízených

Co se týče strukturálních změn, měřených pomocí této kategorizace v předrevoluční a porevoluční době, jsou spjaté zejména se vznikem vrstvy podnikatelů a samostatně výdělečně činných, který zapříčinil pokles zaměstnanců s velmi nízkou nebo žádnou pravomocí i celkově vyšší zastoupení osob s nejvyššími úrovněmi pravomoci.⁹³

⁸⁹ [Machonin, Tuček, a kol., 1996, 63-65].

⁹⁰ [Machonin, Tuček, a kol., 1996, citace s. 77].

⁹¹ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 76-77].

⁹² [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 78].

⁹³ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 78-79].

Kritérium pravomoci samozřejmě souvisí s dalšími kritérii souhrnného statusu, zejména pak se vzděláním, jelikož platí, že lidé, kteří mají vyšší pravomoc, mají průměrně i vyšší vzdělání.⁹⁴

Druhá složka moci, **vliv**, pak byla zjišťována skrze **členství ve volených správních orgánech, v politických stranách, či ve společenských asociacích**. Samotná míra vlivu pak byla odvozována z důležitosti dané organizace a z funkce, kterou v ní daný jedinec zastával. Vývoj tohoto kritéria v české společnosti probíhal následovně. Za komunismu byl faktický vliv odvozován zejména z politické angažovanosti, tedy z členství v komunistické straně. V té době se jednalo o důležitý statusotvorný prvek. Funkce v ROH nebo v KSČ totiž znamenala i účast na řízení podniků, které byly v té době všechny státní. Zasahovala tak přímo do pracovní sféry. Bezprostředně po revoluci členství v politických stranách jednoznačně pokleslo. Oficiální členství ve vládnoucí politické straně tak kleslo od roku 1984 do roku 1993 z 13,9 na 1,3 procenta.⁹⁵

S rozsáhlou privatizací státních podniků se navíc oslabil přímý vliv lidí, majících politickou funkci, na pracovní sféru. To vedlo k tomu, že došlo k výraznému oslabení korelace mezi oběma složkami moci, mezi pravomocí a vlivem. Absence korelace mezi těmito dvěma složkami tak v důsledku znemožnila vytvoření souhrnného statusu moci, a proto Machonin a jeho tým pojmají v současnosti moc v rámci multidimenzionálního sociálního statusu spíše ve smyslu pravomoci, vyjádřenou skrze počet podřízených.⁹⁶

1.6.4. Příjem

Příjem je jedním z kritérií, se kterými socioekonomické kategorizace, jako je například ESeC, moc často nepracují. Zpravidla ale s nimi silně koreluje, protože příjem je vlastně jedním z přímých důsledků, který vyplývá z jedincova postavení v pracovní sféře.

Jak se ale zdá, důležitost příjmu pro indikování postavení jedince v české společnosti navíc v porevoluční době vzrostla. Předtím byl totiž osobní příjem vlivem politiky komunistického státu do velké míry nivelizován a nehrál tak v rámci statusu jedince sám o sobě velkou roli. Po revoluci došlo jednak k větší diferenci příjmu, tak k definování úrovně minimální mzdy, i k výraznému růstu platu na vyšších pracovních pozicích. S touto změnou také statisticky posílily jednotlivé souvislosti, jako je například ta mezi příjmem a vzděláním. Platy navíc

⁹⁴ [Tuček a kol., 2003, 108].

⁹⁵ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 79]

⁹⁶ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 90].

méně souvisely s počtem odpracovaných let a začaly být více odvozovány od výkonu a kvalifikace pracovníka.⁹⁷

1.6.5. Životní styl

Kritérium životního stylu zpravidla nebývá zahrnuto do socioekonomických klasifikací. Například ESeC ho nebere v potaz, omezujíc se pouze na postavení jedince v pracovní sféře, čímž tiše předpokládá, že postavení jedince v práci je klíčové pro jeho celkové postavení ve společnosti a do jisté míry tak implikuje i právě jeho životní styl. Machoninův souhrnný status si však klade ambice zachytit sociální strukturu ve své celistvosti, proto si všímá i takových kritérií, které socioekonomické klasifikace zpravidla opomíjí.

Kritérium životního stylu bylo do souhrnného statusu zahrnuto již od roku 1967, jak vyplývá z knihy *Československá společnost*.⁹⁸ Důležitost životního stylu, jako kritéria pro vertikální stratifikaci v době komunismu, vysvětluje Machonin zejména tím, že v dobách omezených svobod se lidé více uchylují k duchovnímu životu a kulturním aktivitám, v rámci kterých vzniká řada nových neoficiálních komunit, kde se jedinci mohou realizovat a jejich postavení v těchto komunitách bezpochyby spoluutváří jejich status ve společnosti.⁹⁹ Nejprve byl výzkum životního stylu v rámci Machoninova souhrnného statusu omezen na výzkum spotřeby a trávení volného času, později byl však více rozpracován například skrze inspiraci pracemi Bourdieho, který rozvinul koncept kulturního kapitálu¹⁰⁰ a poukázal tak na nové souvislosti kulturního a ekonomického statusu. Kritérium životního stylu tak s postupem času začalo být pojímáno o něco komplexněji.

Machonin a jeho tým tak sledují životní styl prostřednictvím dvou odlišných dimenzí. Jednak se jedná o složku materiální, která je zjišťována zejména skrze vybavení domácnosti, a jednak o složku nemateriální (duchovní), která reprezentuje kulturní aktivity jedince. V rámci operacionalizace složky kulturních aktivit byly měřeny frekvence účasti jedince na různých aktivitách ve svém volném čase, jako je návštěva divadel a koncertů, studium odborné literatury a jazyků, sport, turistika, četba, společenské setkání a podobně.

Analýzou pak autoři ukázali, že existuje přímá závislost mezi takto měřeným životním stylem, vzděláním a složitostí práce. V porevoluční době s růstem vzdělání a s nárůstem pracovních pozic vyžadujících vyšší složitost práce vzrostla i úroveň životního stylu v české

⁹⁷ Večerník, Jiří. 2006. „Evolution or Revolution? Disparities in Earnings and Household Income in the Czech Republic 1988–2002“, *Occasional Paper 4*. Prague: IES FSV UK.

⁹⁸ [Machonin, a kol. 1969, 30].

⁹⁹ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 107]

¹⁰⁰ [Bourdieu, 1979].

populaci. Navíc došlo k určité „demokratizaci“ kulturních aktivit v české společnosti, což dokládá trend, který se objevuje v porevolučních datech a v rámci kterého lze sledovat vzrůst kulturních aktivit i u jedinců s nižším vzděláním a s nižším zaměstnaneckým statutem.¹⁰¹

1.6.6. Konstrukce Machoninova multidimenzionálního sociálního statusu

Z pěti zde popsaných diferenčních kritérií vytvořil Pavel Machonin se svými kolegy, tzv. souhrnný multidimenzionální sociální status. Konečná operacionalizace sociálního statusu je podrobně popsána Zdeňkem Šafářem v knize *Československá společnost*.¹⁰² Autoři této studie měřili vedle individuálního statusu navíc status hlavy rodiny a status rodiny jako celku. V následujícím popisu se zaměřím pouze a právě na individuální sociální status, který je tvořen z pěti výše popsaných proměnných.

Všechny proměnné jsou nejprve pro účely konstrukce souhrnného statusu kategorizovány na šestibodové škále, přičemž hodnota 1 reprezentuje nejvyšší stupeň dané proměnné (tzn. například nejvyšší dosažené vzdělání, nejlepší postavení v řízení) a hodnota 6 „nejnižší“ hodnotu proměnné. Konečný index sociálního statusu je tak v podstatě kumulativní četností, která může nabývat hodnot od pěti, pro nejvyšší status, po hodnotu třicet pro nejnižší status.¹⁰³ Šafář si moc dobře uvědomuje, že takto získané skóre může být interpretačně problematické, protože se může stát, že dva lidé se stejnou hodnotou indexu budou mít velmi různé hodnoty jednotlivých pěti proměnných. Přestože je tedy kumulativní součet stejný, podstata postavení těchto dvou lidí je odlišná. Pak se stává skupina složená z takových lidí velmi těžko definovatelnou. Toto riziko je ale tím nižší, čím vyšší je lineární korelace všech pěti proměnných mezi sebou. Tento index má tedy smysl interpretovat pouze v případě, že je předpoklad multikolinearity alespoň do určité míry naplněn.¹⁰⁴

K odhalení základních vzorců (častých kombinací hodnot jednotlivých proměnných), kterých může souhrnný sociální status nabývat, pak autoři použili metody shlukové analýzy. Jak popisuje Zdeněk Šafář, jednotlivé možné hodnoty indexu sociálního statusu lze zobrazit v prostoru, který má pět dimenzí podle počtu proměnných, přičemž každá proměnná nabývá šesti různých hodnot. Může tak vzniknout 7776 možných bodů, respektive pozic v tomto prostoru. Tímto způsobem lze tedy s pomocí shlukové analýzy sledovat reálné (z dat

¹⁰¹ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 106-114].

¹⁰² Šafář, Zdeněk. 1969. „Základní metodologická východiska šetření.“ In Machonin, Pavel. (ed.), *Československá společnost*, Bratislava: Epocha. strana 49-80.

¹⁰³ [Machonin, a kol. 1969, 63].

¹⁰⁴ [Machonin, a kol. 1969, 65-67].

vyplývající) rozvržení těchto bodů a nacházet nejvíce konzistentní shluky bodů, skrze které lze popsat základní polohy souhrnného sociálního statusu.¹⁰⁵

Pro zjištění základních dimenzí, kterých souhrnný status nabývá, používají Machonin se svými spolupracovníky také faktorovou analýzu.

Ta vychází z korelační matice mezi jednotlivými dvojicemi proměnných vstupujících do konstrukce souhrnného statusu.¹⁰⁶ Výsledky faktorové analýzy před rotací vypovídají zejména o tom, co mají všechny proměnné společné a nakolik spolu korelují. Tuto informaci výzkumníci získali z faktorových zátěží prvního faktoru, který vyčerpал přibližně 47% původního rozptylu, a to jak v datech za rok 1984, tak v datech za rok 1993. Ze síly tohoto faktoru vyplývá, že jak v předrevolučním, tak v porevolučním období je přítomna z hlediska těchto pěti kritérií určitá koherence, tudíž je lze stále považovat za vhodné proměnné pro vytvoření souhrnného indexu, přestože se vztahy mezi jednotlivými dvojicemi proměnných do určité míry proměnily.¹⁰⁷

To ukazují hodnoty jednotlivých faktorových zátěží, které vypovídají například o tom, že v předrevolučních datech koreloval s prvním faktorem vypovídající o koherenci celkového statusu nejméně právě příjem (hodnota faktorové zátěže je 0,42). V porevolučních datech tato korelace o něco vzrostla¹⁰⁸. Tento fakt dokládá výše zmíněnou myšlenku, že v předrevoluční době byl status jedince méně odvozován od příjmu, který byl do značné míry nivelizován.

Po ortogonální rotaci pak vznikly dva podobně silné faktory, které vypovídají o dvou odlišných dimenzích Machoninova souhrnného statusu. První dimenze je popsána zejména vzděláním jedince, složitostí práce, kterou vykonává a životním stylem (kulturností), kterým žije. Tuto dimenzi autoři nazývají „**Kulturní status**“. Druhá dimenze je pak více zaměřena na postavení v řízení a na osobní příjem, proto pro ni autoři zvolili název „**Materiální status**“. Tyto dvě dimenze interpretují následovně: „*existence obou faktorů vyjadřuje relativní vnitřní napětí mezi růstem vzdělanosti populace a na něj navazující jistou mírou meritokratizace (výkonovosti, zásluhovosti) společnosti, (...) a mezi totalitárně antimeritokratickým systémem, který ještě zemi v zásadě ovládal.*“¹⁰⁹

Druhý faktor tak poukazuje na paradoxnost po-normalizačního komunistického režimu, ve kterém řídicí, platově nejlépe ohodnocené pracovní pozice často zastávali lidé,

¹⁰⁵ [Machonin, a kol. 1969, 68-73].

¹⁰⁶ Konstrukce probíhala na dvou datových souborech. Jednak na datech z roku 1984 [Třídní sociální struktura, Federální statistický úřad], a na datech z roku 1994 [Data Sociální stratifikace a mobilita, Sociologický ústav AV ČR, Sběr data: Statistický úřad.]

¹⁰⁷ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 118].

¹⁰⁸ hodnota faktorové zátěže vzrostla v datech za rok 1993 na 0,59

¹⁰⁹ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, citace strana 119-120].

kterí byli na tyto pozice dosazeni spíše na základě politické zásluhovosti, než na základě vzdělání a výkonnosti. Tento fakt podle autorů poukazuje na Achilovu patu komunistického režimu, který tím, že adekvátně neodměňoval lidi kvalifikované a výkonné, působil demotivačně a zasloužil se tak nejprve o stagnaci a následně o pokles životního stylu i ekonomické úrovně české společnosti.¹¹⁰

Na datech z roku 1993 lze pak sledovat začínající trendy ve vývoji sociální struktury české společnosti. Co se týče změn v rozložení obou faktorů, lze pozorovat růst důležitosti prvního faktoru, který vypovídá o rozvoji meritokratického systému. První a druhý faktor spolu navíc více korelují, z čehož vyplývá, že se na řídicí, lépe placené pozice, častěji dostávali lidé odborně i kulturně vzdělaní. Zvýšení koherence celkového souhrnného statusu potvrzuje i faktorová analýza z roku 1999, ve které byla hodnota vysvětleného rozptylu prvního faktoru před rotací, ještě vyšší než v roce 1993 (48,7% rozptylu).¹¹¹

1.7. Závěr teoretické části

Abych lépe porozuměla principům, na kterých je kategorizace ESeC postavena, vrátila jsem se v historii až ke dvou klíčovým klasikům sociologie, Karlu Marxovi a Maxi Weberovi, skrze které jsem představila dva základní pohledy na socioekonomické nerovnosti, kterými se inspiruje Golthorпова teorie, tvořící základní stavební kámen celé kategorizace ESeC. Vzhledem k tomu, že EGP vychází z předpokladu, že socioekonomické postavení jedince ve společnosti je v první řadě odvozeno z pracovních vztahů mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, jehož institucionalizovanou podobou je pracovní smlouva, domnívám se, že je v Golthorповě teorii, stejně tak jako v socioekonomické kategorizaci ESeC, více z weberiánského přístupu pojetí socioekonomické nerovností. V ESeC je to ještě zřejmější, jelikož oproti samotnému EGP schématu více zohledňuje kritérium kvalifikace, prací s klasifikací profesí KZAM, která vypovídá o postavení jedince z hlediska samotné náplně práce jak ve smyslu odvětví, typu a náročnosti daného povolání, tak z hlediska požadované kvalifikace.

V rámci teoretické části mé diplomové práce jsem postupně vymezila jednotlivá statusotvorná kritéria, které nová socioekonomické klasifikace ESeC v rámci své operacionalizace zohledňuje. Více se jimi budu zabývat v analytické části mé práce. Jedná se zejména o zaměstnanecký status, postavení v řízení, vzdělání či kvalifikaci, náplň práce,

¹¹⁰ [Machonin, Tuček, a kol. 1996, 120].

¹¹¹ Machonin, Pavel, Gatnar, Lumír, Tuček, Milan. 2000. *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky. strana 29.

složitost práce, a o další implicitní kritéria, jako je autonomie v práci, stabilita práce, možnosti pracovního postupu či časová flexibilita v práci.

Vzhledem k tomu, že je součástí našeho mezinárodního výzkumného projektu i zmapování nástrojů měření socioekonomických nerovností vytvořených v jednotlivých státech, v závěru teoretické části jsem se zaměřila na jeden z českých nástrojů, který slouží k zachycení sociální struktury společnosti v její více komplexní podobě, která se neomezuje pouze na postavení jedince v pracovním procesu, jak je tomu v případě ESeC. Machoninův souhrnný status pracuje s celou řadou statusotvorných kritérií jako je vzdělání, postavení v řízení, příjem, životní styl či složitost práce.

Popis vývoje těchto dílčích kritérií poukázal zejména na to, že pro zachycení sociálního statusu, který svým vlastním způsobem vypovídá o postavení jedince v české společnosti, jsou všechna dílčí kritéria důležitá, přičemž v porevolučním období roste důležitost vzdělání, které oproti předrevoluční době silněji koreluje se statusotvornými kritérii, které zachycují postavení jedince v pracovním procesu, jako je složitost práce, postavení v řízení či příjem. Tento trend upozorňuje na rostoucí meritokratizaci české společnosti. Podobný proces navíc nepopisuje pouze Machoninův tým, ale i ostatní sociologové zabývající se výzkumem socioekonomické stratifikace, jako je například Jiří Večerník, který na základě jedné z analýz vývoje socioekonomické struktury konstatuje, že revoluce přinesla do pracovních vztahů zásadní změny. Tuto změnu popisuje jako posun k „principu trhu“, který je založen na snaze propojit lidský kapitál¹¹² s trhem práce a tak vyvozovat odměny za práci z množství lidského kapitálu, který je zapotřebí k vykonávání této práce.¹¹³

Na základě tohoto poznatku by se tedy dalo očekávat, že vzdělání bude dnes hrát významnou roli i v rámci subjektivních kategorizací, které jsou stejně jako ESeC zaměřené právě na pracovní sféru života jedince. Na tyto kategorizace se zaměřím v druhé analytické části této práce, hned poté, co mi sekundární analýza dat pomůže lépe se zorientovat v tom, jaké aspekty práce považují Češi v dnešní době za důležité a z jakých statusotvorných kritérií, se kterými ESeC pracuje, lze nejlépe usuzovat na to, jak Češi hodnotí své vlastní postavení ve společnosti.

¹¹² Lidský kapitál zahrnuje dovednosti a znalosti jedince, kterými disponuje a které získal v průběhu vzdělání, předchozí pracovní zkušenosti apod.

¹¹³ [Večerník, 2007, 106-108]

II. Analytická část 1: Sekundární analýza dat

V rámci sekundární analýzy dat bych chtěla v první řadě představit data, která mám pro analýzu k dispozici. Poté začnu samotnou analytickou část základní explorací představ české populace o povolání, ve které se budu zabývat zejména tím, jaké aspekty práce považují Češi za nejvíce důležité a jak se liší jejich preference od preferencí lidí z několika dalších vybraných evropských zemích. Tato analýza by mě měla dát první rámcovou představu o tom, jaká statusotvorná kritéria spjatá přímo s povoláním by mohli považovat Češi za důležité a ve spojení s analýzou mých vlastních dat, v rámci kterých vybraní studenti vytvářeli své vlastní subjektivní kategorizace, by mohla v určitých případech posloužit k vysvětlení nalezených tendencí.

Sekundární analýza dat se pak v závěru přímo propojí s ústřední otázkou výzkumného projektu Eurostatu, a to skrze analýzu základních principů EGP schématu, které jsou základem nové evropské kategorizace ESeC. V rámci sekundární analýzy dat se chci podívat na to, jak proměnné, se kterými explicitně či implicitně EGP schéma pracuje, souvisejí s tím, jak jedinec na číselné škále hodnotí svoje vlastní postavení ve společnosti. Zaměřím se tak na to, do jaké míry mají tyto jednotlivé proměnné schopnost predikovat to, jak běžní lidé vnímají svoje vlastní postavení ve společnosti, čímž se sekundární analýza dat přímo tématicky propojí s mým vlastním výzkumem presentovaným v závěrečné části mé diplomové práce. Poznatky z této analýzy mi pomohou propojit teoretickou část, ve které jsem se zabývala jednotlivými socioekonomickými kategorizacemi, se samotným výzkumným projektem, ve kterém se více zaměřuji na specifický způsob testování validity ESeCu. Také budou sloužit jako určitá „berlička“, podpírající svými výsledky, které vypovídají o všeobecné či ekonomicky aktivní české populaci, některé závěry, které vyllynou z mého výzkumu provedeného na omezeném a specifickém vzorku populace.

2.1. Pár slov o analyzovaných datech

Data, která mám k dispozici pro sekundární analýzu dat, pocházejí z velkého mezinárodního šetření ISSP (International Social Survey Program), které probíhá každoročně už od 80.let v desítkách zemí z celého světa. Výzkum ISSP je každý rok věnovaný jednomu z tématických okruhů, ke kterému je vytvořen konkrétní modul otázek, dotazovaný v desítkách zemí z celého světa. Každé téma přijde na řadu přibližně jednou za sedm let, některá témata tak v současné době prochází již čtvrtou sérií dotazování, jiná byla přidána později.

Česká republika se do projektu ISSP zapojila až po revoluci, konkrétně od roku 1992 od kterého proběhla celá řada modulů.¹¹⁴

Jak popisuje Jindřich Krejčí v článku *Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP*, ve kterém se zaměřuje na historii a principy tohoto mezinárodního projektu¹¹⁵, cílová populace pro výzkumy ISSP je ve všech zemích shodně definována jako dospělá populace starší 18ti let. Metoda sběru dat se v jednotlivých zemích liší, stejně tak jako dostupná opora výběru, reprezentativita dat, a tedy i možnost použití statistické indukce, jsou však zachovány díky podmínce, že všechny kroky výběru respondentů musí být náhodného charakteru. Jako metoda sběru dat je jednoduše stanoven standardizovaný face to face rozhovor s tazatelem.

Program ISSP je v jednotlivých zemích prováděn institucemi se zaměřením na sociální výzkum, v České republice konkrétně Sociologickým ústavem AV ČR, který ještě spolupracuje s dalšími výzkumnými agenturami, například s agenturou SC&C, která zajistila u modulů, se kterými budu pracovat v této sekundární analýze, sběr dat. V Sociologickém ústavu působí speciální skupina zodpovědná za průběh tohoto šetření, v jejímž čele je v současné době Petr Matějů.¹¹⁶

Sociologický datový archiv nabízí data z výzkumu ISSP jako veřejně dostupná pro vědecké účely. Cesta k datům tak pro mě nebyla složitá, stačilo vyplnit formulář obsahující účel využití dat.

K sekundární analýze dat jsem si vybrala datový soubor z modulu „Pracovní orientace III“¹¹⁷ z roku 2005. Data za Českou republiku byla i v tomto případě sebrána agenturou SC&C a analyzována sociologickým ústavem AV ČR. Za zpracování tohoto modulu zodpovídal výzkumný tým v čele s Jiřím Večerníkem. Samotný sběr dat, dotazníkové šetření provedené za pomoci face to face rozhovorů, probíhal v období od 16.5.-6.6.2005 na vzorku 1226 respondentů, kteří byli vybráni z dospělé populace ČR na základě víceúrovňového stratifikačního výběru, který oproti prostému náhodnému výběru vybírá náhodně v několika racionálně zvolených vrstvách.¹¹⁸ Nejprve byl proveden stratifikovaný náhodný výběr ze všech volebních obvodů, čímž se do určité míry zjednodušila fáze sběru dat, která díky tomu nemusela probíhat na celém území České republiky. Ve druhém kroku byl v rámci každého

¹¹⁴ Kompletní seznam modulů ISSP proběhnuvší v České republice se nachází v příloze číslo 2: Tabulky a grafy.

¹¹⁵ Krejčí, Jindřich. 2005. „Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP“, *SDA info*, Ročník 7, srpen 2005, Praha: Sociologický datový archiv, strana 1-3.

¹¹⁶ [Krejčí, Jindřich. 2005,4]

¹¹⁷ Česká republika se v rámci modulu ISSP „pracovní orientace“ účastnila výzkumu až v jeho druhém a třetím kole a to v letech 1997 a 2005.

¹¹⁸ *ISSP study description form* [online]. Gesis [citace 2009-10-7], URL:

<<http://www.gesis.org/en/services/data/survey-data/issp/modules-study-overview/work-orientations/2005/?0>>.

vybraného volebního obvodu proveden náhodný výběr domácností a v posledním kroku byl pak náhodně vybrán jeden ze členů domácnosti.¹¹⁹

Zachovaná podmínka náhodného výběru a dostatečně velký vzorek populace mi umožňují rozsáhlou práci s daty pomocí analytických metod statistické indukce, díky které lze skrze výběrový soubor pravděpodobnostně vypovídat o souboru základním, tedy o populaci ČR (v mém případě bude ve většině analýz vzorek omezen na ekonomicky aktivní populaci). Tato sekundární analýza dat mi tak částečně pomůže dokreslit, potvrdit či naopak zpochybnit jednotlivé závěry které vyplynou v poslední části mé práce z analýzy mých vlastních dat, které jsou sebrané na poměrně malém a specifickém vzorku populace.

Pro možnosti mezinárodního srovnání, jsem navíc získala přístup k datům za všechny země, které se v daném roce zúčastnily výzkumu, a to přes internetové stránky německého sociologického institutu GESIS¹²⁰, prostřednictvím kterých lze získat přístup do databáze ZACAT, kde jsem oproti registraci přímo obdržela souhrnná data „ISSP Work orientations“.¹²¹ Tímto způsobem jsem získala přístup k souhrnným datům z výzkumu Pracovní orientace II (1997) i Pracovní orientace III (2005), díky čemuž jsem mohla v rámci následující sekundární analýzy dat provést jak časové tak mezinárodní porovnání. U některých z témat tak budu mít navíc informace jak o jejich časovém vývoji, tak o tom, nakolik se zdá být český pohled specifický. V rámci mezinárodního porovnání se zaměřím pouze na vybrané evropské země, a to konkrétně na ty, které jsou zapojeny do mezinárodního výzkumného projektu jehož jsem součástí. Sběr dat v rámci našeho výzkumného projektu probíhal ve Francii, v Německu, ve Španělsku, v Belgii a v Polsku. Belgie a Polsko se však bohužel do výzkumu ISSP v roce 2005 nezapojili, omezím se tedy na porovnání s Francií, Německem a Španělskem, přičemž za Německou jsou data rozdělena do dvou datových souborů, zvláště pro Východní Německo a pro Západní Německo, což mi umožní lépe srovnávat realitu postkomunistických zemí se zeměmi západní Evropy. Pro účely mé diplomové práce chci tak získat základní představu o tom, zdali-se významným způsobem liší preference jednotlivých aspektů práce a tedy i potenciálních statusotvorných kritérií v zemích, ve kterých bude probíhat sběr dat v rámci projektu, který se zabývá socioekonomickou kategorizací ESeC, jehož jsem součástí.

¹¹⁹ *Kish grid* [online]. Oxford dictionary of Sociology [citace 2009-20-10], URL: <<http://www.enotes.com/oxsoc-encyclopedia/kish-grid>>.

¹²⁰ Data za jednotlivé moduly ISSP, jejich popis a podpůrné dokumenty jsou dostupné na: *The ISSP in brief* [online]. Gesis [citace 2009-02-11], URL: <<http://www.gesis.org/en/services/data/survey-data/issp/>>.

¹²¹ *Dataset: International Social Survey Programme 1997: Work Orientations II (ISSP 1997)* [online]. Gesis [citace 2009-02-11], URL: <<http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zacat.gesis.org/obj/tStudy/ZA3090>>.

2.2. Subjektivní vnímání důležitosti jednotlivých aspektů povolání

V úvodu samotné sekundární analýzy dat bych se ráda ve stručnosti podívala na to, jaké aspekty práce jsou pro Čechy důležité a jak se jejich preference liší od preferencí ostatních evropských zemí zapojených do výzkumného projektu.

K základní představě o tom, jaké aspekty práce Češi pokládají za nejdůležitější, mi velmi dobře poslouží odpovědi na baterie otázek z dotazníku ISSP 2005, které se zaměřují právě na hodnocení důležitosti jednotlivých aspektů zaměstnání na pětistupňové škále. Porovnáním průměrných hodnot se lze jednoduše zorientovat v tom, jaké aspekty práce považovali v roce 2005 respondenti za nejvíce důležité.

Abych zjistila, jestli se liší průměrná hodnocení jednotlivých aspektů práce ve vybraných evropských zemích, provedla jsem analýzu rozptylu.¹²² Pro zjištění významnosti rozdílů mezi jednotlivými zeměmi jsem se pak řídila testem „Dunnnett T3“, který pracuje s předpokladem, že rozptyly závislých proměnných (v mém případě jednotlivých aspektů práce) nemají v kategoriích nezávislé proměnné (u vybraných evropské země) stejný rozptyl. Leveniho test homogenity rozptylů totiž v mém případě potvrdil, že se rozptyly opravdu nerovnjí.¹²³

Tabulka 6a. Průměrné hodnocení důležitosti jednotlivých aspektů práce.¹²⁴

	Jistota práce		Vysoký příjem		Možnosti postupu		Zajímavost práce	
	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*
ČR	1,50		1,90		2,51		1,83	
V Německo	1,30	0,000	1,85	0,800	2,21	0,000	1,57	0,000
Z Německo	1,41	0,009	2,16	0,000	2,17	0,000	1,61	0,000
Španělsko	1,35	0,000	1,46	0,000	1,70	0,000	1,64	0,000
Francie	1,51	1,000	1,98	0,091	2,10	0,000	1,35	0,000

¹²² Otázky v11 až v18. hodnocení každého aspektu na škále 1 (velmi důležité) až 5 (zcela nedůležité).

¹²³ Všechny signifikace vyplývající z tohoto testu byly nižší než 0,005.

¹²⁴ [ISSP 2005], Otázky v11 až v18. hodnocení každého aspektu na škále 1 (velmi důležité) až 5 (zcela nedůležité). Tudiž čím nižší je průměrná hodnota u hodnocení daného aspektu práce, tím byl příslušný dané země považován za více důležitý.

Tabulka 6b. Průměrné hodnocení důležitosti jednotlivých aspektů práce.¹²⁵

	Autonomie v práci		Možnost pomáhat		Pocit užitečnosti		Časová flexibilita	
	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*
ČR	2,34		2,26		2,22		2,53	
V Německo	1,78	0,000	1,96	0,000	2,01	0,000	2,59	0,968
Z Německo	1,77	0,000	2,14	0,007	2,17	0,663	2,56	0,999
Španělsko	1,87	0,000	1,85	0,000	1,84	0,000	1,92	0,000
Francie	2,29	0,765	2,31	0,668	2,19	0,982	2,37	0,000

*vypovídá vždy o významnosti rozdílu průměrného hodnocení Čechů od průměrného hodnocení příslušníků ostatních vybraných států. Významnost vyplývá z testu Dunnettové (Dunnett T3), který srovnává významnost rozdílu průměrů závislé proměnné u jednotlivých dvojic kategorií nezávislé proměnné za předpokladu, že se rozptyly nezávislé proměnné v jednotlivých kategoriích závislé proměnné liší.

Jak vyplývá z těchto dvou tabulek, nejvíce důležité je pro Čechy najít práci, která by byla stabilní a zajistila jim vysoký příjem. V druhé řadě pak považují za podstatné mít práci, která bude zajímavá a dobře platově ohodnocená. Střední důležitost pak přikládají tomu, aby jim daná pracovní pozice dávala perspektivu pracovního postupu i možnost zvolit si podle svých potřeb flexibilní pracovní dobu. Za nejméně důležité pak Češi považují určité altruistické aspekty práce, tedy to, že je práce kterou vykonávají prospěšná pro společnost a přináší satisfakci z pomoci druhým.

Ve srovnání s daty z vybraných evropských zemích se nezdá, že by byly české představy o práci nějak výrazně výjimečné. Ve většině výše uvedených zemí je za nejdůležitější považována právě jistota zaměstnání. Některé zajímavé rozdíly je však možné vysledovat. Co se týče jistoty práce, hodnotíme její důležitost podobně jako ekonomicky vyspělé a stabilní země Západní Evropy zapojené do analýzy, tedy Francie a Západní Německo. Naopak Východní Německo a Španělsko hodnotí tento aspekt oproti nám jako více důležitý. Důvodem jsou nejspíš problémy s nezaměstnaností, se kterou se tyto dvě země potýkají, jak vyplývá i z dat Eurostatu o nezaměstnanosti za rok 2005.¹²⁶

Zajímavý se mi zdá přístup Čechů k důležitosti platového ohodnocení, které je pokládáno za více důležité než v zemích Západní Evropy, ve Francii a v Západním Německu. Podobně tomu je i v postkomunistickém Východním Německu. Naopak ve Španělsku je dnes příjem hodnocen jako ještě důležitější. O rostoucí důležitosti příjmu pro Čechy pojednává

¹²⁵ [ISSP 2005], Otázky v11 až v18. hodnocení každého aspektu na škále 1 (velmi důležité) až 5 (zcela nedůležité).

¹²⁶ *Statistics of European Union, EURLife : Unemployment rate* [online]. Eurofound [citace2009-20-12], URL:<
http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php?template=3&radioindic=17&idDomain=2
>.

například Večerník v článku „The development of work values and attitudes“¹²⁷. Důvodem toho, proč dnes Češi přikládají oproti předrevoluční a bezprostředně porevoluční době vysokou důležitost příjmu, může být, jak říká Večerník, právě fakt, že po revoluci došlo k větší příjmové diferenciaci a vzrostla souvislost příjmu a kvalifikace. Příjem tak začal být častěji vnímán jako určité objektivní kvantifikované hodnocení jedincovy kvalifikace a odvedené práce, od kterého lze do velké míry odvodit celkové postavení jedince ve společnosti.¹²⁸

Co se týče našeho přístupu k možnostem pracovního postupu a zajímavosti práce, také se významným způsobem liší od hodnocení ostatních vybraných zemí. Češi pokládají jak aspekt pracovního postupu, tak aspekt zajímavosti práce, pro zaměstnání ze všech vybraných zemí za nejméně důležitý. Podobně je tomu i u hodnocení důležitosti autonomie v práci či pocitu užitečnosti. Zdá se tedy, že Češi jsou v tomto orientováni více materiálně a jsou pro ně tak důležitější materiální aspekty práce jako je platové ohodnocení, než její více duševní složky jako je užitečnost a prospěšnost pro společnost, nebo vyhlídky do budoucnosti na povýšení a autonomii v práci.

Aspekty jako je autonomie v práci, časová flexibilita či jistota práce jsou však základními implicitními proměnnými, které tvoří výkladový rámec pro EGP schéma jako takové, a tedy i pro novou evropskou socioekonomickou kategorizaci, která je na Golthorповě teorii postavena. Pokud ale tyto aspekty Češi vnímají jako víceméně nedůležité¹²⁹, je zde riziko, že pro ně bude i tato kategorizace více nesrozumitelná. Odpověď na tuto hypotézu bych ráda nastínila v rámci druhé analytické části, ve které budu analyzovat svá vlastní data, která se právě porozumění ESeC částečně věnovala.

Je také otázkou, jestli i subjektivní kategorizace respondentů, kterými se budu zabývat v rámci mého výzkumného projektu, budou více upřednostňovat spíše materiální a momentální aspekty socioekonomického postavení, jako je plat či počet podřízených, oproti více psychologickým aspektům práce, jakými je míra autonomie či užitečnost práce jako takové. Na tuto otázku se pokusím odpovědět v rámci analýzy mých vlastních dat v poslední části této práce.

¹²⁷ Večerník, Jiří (ed.) 2007. *The Czech labour market: Changing structures and work orientations*, kapitola 6: „The development of work values and attitudes“, Praha: edice Sociologické studie, strana 110.

¹²⁸ [Večerník, 2007, 110].

¹²⁹ Respektive jako „ani důležité ani nedůležité“

2.3. Vývoj subjektivního vnímání důležitosti vzdělání v porevoluční době

Vzdělání je jedním ze základních statusotvorných kritérií, se kterými pracují jednotlivé socioekonomické kategorizace, které tak v podstatě berou v potaz možnost existence meritokratického principu. V rámci mého vlastního výzkumu se podívám prostřednictvím analýzy subjektivních kategorizací na to, jak moc je vzdělání důležité jakožto statusotvorné kritérium, se kterým lidé pracují při vytváření svých vlastních kategorizací. Prostřednictvím sekundární analýzy dat bych se tak ráda zorientovala v tom, nakolik Češi považují vzdělání za důležité pro získání dobrého postavení ve společnosti, což může dobře podpořit či zpochybnit závěry vyplývající z mé analýzy, která vychází z malého a specifického vzorku populace.

Moje hypotéza ohledně důležitosti vzdělání říká, že v dnešní době je vzdělání k dosažení dobrého postavení ve společnosti pokládáno Čechy za důležitější pro dosažení úspěchu, než bezprostředně po revoluci, kdy byly za důležitější považovány například přirozené schopnosti člověka, touha vyniknout, nebo kontakty na správné lidi. Tuto hypotézu budu testovat skrze rozložení odpovědí na otázku *„Do jaké míry jsou dnes podle Vašeho názoru následující okolnosti u nás důležité pro to, aby byl člověk v životě úspěšný, aby se prosadil?“*¹³⁰

Tato otázka je bohužel zařazena jenom v české verzi výzkumu ISSP „Work orientations“. Každá země si totiž vedle společných otázek přidává své vlastní. Stejná otázka je však přítomna ve všech zemích v jiném modulu ISSP, který nese název „Sociální nerovnosti“ a proběhl v České republice, stejně tak jako v ostatních zemích v letech 1999 a 1992. Baterie otázek dotazující se na důležitost jednotlivých aspektů pro dosažení úspěchu je ale pouze v datech za rok 1992. V České republice byla tato otázka dotazována dál, v jiných zemích byla bohužel vypuštěna, proto mohu využít dat pouze za rok 1992. Přístup k datům ISSP „Sociální nerovnosti 1992“ jsem získala opět přes německý institut GESIS¹³¹. Své závěry a tvrzení tak budu moct porovnat jak v jejich časovém vývoji za Českou republiku za roky 1992 a 2005¹³², tak v mezinárodním srovnání za rok 1992 s vybranými evropskými státy, které jsou také zapojeny do mezinárodního projektu okolo ESeC. V roce 1992 se z těchto

¹³⁰ ISSP „Sociální nerovnosti“ 1992, česká verze dotazníku, otázka číslo A1. Dotazník dostupný na URL: <<http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp?rightside=mode%3Ddocumentation%26submode%3Dcatalog%26catalog%3Dhttp%3A//134.95.45.58%3A80/obj/fCatalog/Catalog2&treeview=mode%3Dtreeview%26open%3Dhttp%3A//134.95.45.58%3A80/obj/fCatalog/Catalog2>> [citace 2009-16-10].

¹³¹ Standarty výzkumů ISSP, které jsou popsány v úvodu této části platí i pro tento modul. Cílovou populací byla všeobecná česká populace, zastoupena reprezentativním vzorkem 1101 respondentů.

¹³² Za ČR mám kompletní data jak z výzkumu ISSP „Sociální nerovnosti“ 1992, tak z výzkumu ISSP „Pracovní orientace“ 2005.

států účastnilo výzkumu ISSP Německo, opět hodnocené zvláště jako Východní a Západní Německo a Polsko. Chybí mi tak v tomto případě data za Belgi, Francii a za Španělsko.

Vnímanou důležitost jednotlivých aspektů pro dosažení úspěchu v životě zjišťují výzkumníci skrze škálu, na které respondent hodnotí důležitost třinácti odlišných okolností jedničkou pro podstatné až pětkou pro zcela nedůležité. V datech je tato otázka vyjádřena skrze třináct proměnných, které nabývají hodnot 1 až 5.

Tabulka 7. Průměrné hodnocení odpovědí na otázku „Jak důležité jsou následující věci pro to, aby člověk v životě dosáhl úspěchu?“.¹³³

Aspekty, které mohou mít vliv na dosažení úspěchu	1992	2005	Sig*
Pocházet z bohaté rodiny	3,52	3,59	0,224
Mít rodiče s vysokým vzděláním	3,77	3,64	0,012
Mít sám vysoké vzdělání	3,10	2,68	0,000
Být ctížádostivý, mít ambice	2,44	2,29	0,003
Mít nadání či talent	2,42	2,38	0,454
Být schopen usilovně pracovat	2,06	2,20	0,001
Znat správné lidi	2,51	2,46	0,372
Mít politické konexe	3,90	3,65	0,000
Jaké je člověk rasy nebo národnosti	4,37	3,66	0,000
Jakého je člověk náboženského vyznání	4,56	4,39	0,000
Odkud člověk pochází, kde vyrostl	4,13	3,98	0,001
Zda je mužem nebo ženou	4,07	3,48	0,000
Jaké má člověk politické přesvědčení	3,99	4,15	0,006

* významnost T-testu, bez předpokladu shodných rozptylů. Vypovídá o tom, na jaké hladině významnosti lze zamítnout H_0 : Průměrné hodnocení daného aspektu je v roce 1992 stejné jako v roce 2005.

Jak je zřejmé z výše uvedené tabulky, subjektivní pohled lidí na to, jaké faktory jsou důležité k dosažení úspěchu, se z hlediska samotné hierarchie preferencí jednotlivých faktorů za uplynulých třináct let příliš nezměnil. Češi se neustále domnívají, že faktory jakými jsou nadání, ambice, píle a hlavně znalost těch správných lidí, jsou k dosažení úspěchu o něco důležitější, než právě vlastní vzdělání.

Na druhou stranu je ale vlastní vzdělání v roce 2005 hodnoceno jako významně důležitější než v roce 1992, tři roky po revoluci. S průměrným hodnocením 2,61 bylo v roce 2005 vesměs hodnoceno jako „Podstatné“ či „Velmi důležité“, oproti faktorům jakými jsou například náboženské vyznání, sociální původ, etnický původu či přítomnost politických konexí. Je tedy zřejmé, že přestože je stále vzdělání hodnoceno jako o něco méně důležité než výše zmíněné faktory, je v dnešní době považováno za důležitější než tomu bylo pár let po revoluci.

¹³³ [ISSP 1992], otázka v4 až v16, data pouze za ČR. [ISSP 2005 ČR], otázka q42a až q42m.

Tuto domněnku potvrzuje následující tabulka porovnávací konkrétní procentuální zastoupení jednotlivých hodnot u proměnné vypovídající o subjektivním hodnocení důležitosti vlastního vzdělání v roce 1992 a 2005.

Tabulka 8. „Do jaké míry je pro dosažení úspěchu v životě důležité mít vysoké vzdělání?“ (%)¹³⁴

ROK	Podstatné	Velmi důležité	Důležité	Nepříliš důležité	Zcela nedůležité	Podstatné-důležité
1992	14,1	15,7	31,3	29,2	7,8	61,1
2005	14,8	30,1	36,4	13,5	3,8	81,3
1992	o	---	-	+++	+++	
2005	o	+++	+	---	---	

+/- rozdíl četností významný na 91% hladině významnosti

++/- rozdíl četností významný na 95% hladině významnosti

+++/- rozdíl četností významný na 99% hladině významnosti

Zatímco v roce 1992 považovalo vzdělání za velmi důležité pro dosažení úspěchu necelých 16 procent respondentů, v roce 2005 se již jednalo o 30,1 procent. Počet lidí, kteří označují vzdělání za „Velmi důležité“ k dosažení úspěchu, se tak téměř zdvojnásobil. Jak ukazuje znaménkové schéma, je v roce 2005 oproti roku 1992 významně více těch, kteří hodnotí vzdělání jako velmi důležité k dosažení úspěchu a naopak významně méně těch, kteří ho pokládá za nepříliš nebo zcela nedůležité.

Jinak řečeno, tři roky po revoluci pokládalo vlastní vzdělání k dosažení úspěchu za podstatně důležité, velmi důležité či důležité 61,1% jedinců, zatímco šestnáct let po revoluci již takto oceňovalo důležitost vzdělání 81,3% dotazovaných.

Jak vyplývá z mezinárodního srovnání dat z roku 1992, Češi opravdu v tomto roce pokládali vzdělání celkově za méně důležité než příslušníci jiných evropských států.¹³⁵ Tato nerovnost je způsobena zejména tím, že je významně méně Čechů, kteří v roce 1992 pokládali vzdělání za „Podstatné“ či „Velmi důležité“ pro dosažení úspěchu. Na tento „český skepticismus“ ohledně toho, že bez dobrých kontaktů a bez dostatečné dravosti se člověk úspěchu nedočká, a proto je vzdělání jako takové v Čechách pokládáno za méně důležité než v například v zemích západní Evropy, upozornili už Machonin s Tučkem.¹³⁶ Z této tabulky ale vyplývá, že v roce 1992 byli Češi ohledně důležitosti vzdělání i podstatně více skeptičtí než jiné země s komunistickou minulostí jako je Polsko či Východní Německo.

¹³⁴ Zpracovaná data za Českou republiku z výzkumů ISSP “Sociální nerovnosti 1992”, otázka v6 a „Pracovní orientace 2005“ otázka q42c.

¹³⁵ Celkové rozložení a rozdíly v hodnocení důležitosti všech vybraných aspektů v České republice ve srovnání s Polskem a Německem je presentováno v tabulkách 2 až 5 v příloze číslo 3.

¹³⁶ [Machonin, Tuček, 1996, 40].

Tabulka 9. Porovnání zastoupení jednotlivých hodnot důležitosti vzdělání pro dosažení úspěchu ve společnosti za vybrané země EU (%) ¹³⁷

	Podstatné	Velmi důležité	Důležité	Nepříliš důležité	Zcela nedůležité	% Podstatné-důležité
ČR	14,1	15,7	31,3	29,2	7,8	61,1
V Německo	35,6	55,4	8,0	0,6	0,3	99,1
Z Německo	33,5	54,8	9,7	1,2	0,7	98,1
Polsko	13,8	50,0	26,4	6,8	3,0	90,2
ČR	---	---	+++	+++	+++	
V Německo	+++	+++	---	---	---	
Z Německo	+++	+++	---	---	---	
Polsko	---	++	+++	0	0	

+/- rozdíl četností významný na 91% hladině významnosti

++/- rozdíl četností významný na 95% hladině významnosti

+++/- rozdíl četností významný na 99% hladině významnosti

Z výše presentovaných dat pro Českou republiku za rok 2005 lze ale bezpochyby možné vysledovat výrazný posun oproti počátku devadesátých let. V dnešní době je v Čechách vzdělání pokládáno za výrazně důležitější než před patnácti lety. Dá se tedy předpokládat, že si lidé uvědomují čím dál tím více důležitost investice do vzdělání a tím se postupně přibližují hodnocení respondentů z ostatních evropských zemí.

2.4. EGP schéma a jeho souvislosti se subjektivním vnímáním vlastního postavení ve společnosti

Otázka, nakolik je nová Evropská socioekonomická kategorizace ESeC použitelná k zachycení reálných vztahů v jednotlivých evropských zemích, ve kterých by měla být v budoucnu používána, se v podstatě ptá na to, nakolik je kategorizace ESeC vhodným nástrojem k měření socioekonomické struktury v dané zemi. Tato otázka se pak dá dále rozdělit na další dílčí otázky sloužící k testování validity a reliability této nové kategorizace. K vymezení těchto dvou pojmů jsem využila definice Martina Kreidla ze Sociologického ústavu AV ČR, ze statě „Metody měření validity a reliability.“¹³⁸ Ten pojem reliability chápe jako „přesnost, konzistentnost měření, tj. schopnost dosáhnout stejného výsledku měření v případě, že se stav pozorovaného předmětu nezměnil“ a pojem validity definuje jako „schopnost měřit koncept, který skutečně zamýšlíme měřit“.¹³⁹

V závěru první analytické části bych ráda věnovala specifickému způsobu testování validity kategorizace ESeC v české společnosti.

¹³⁷ Zpracovaná data z výzkumu ISSP “Sociální nerovnosti 1992” za vybrané evropské země, otázka v6.

¹³⁸ Kreidl, Martin. 2004: *Metody měření reliability a validity*[online], Socioweb [citace 2009-01-12]. URL: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=153&lst=106>>.

¹³⁹ [Kreidl, Martin, 2004,1]

Jak popisuje Martin Kreidl v již výše zmíněném článku, existuje několik základních přístupů k testování validity škály či kategorizace jako nástroje měření určitého sociálního jevu. Může se jednat o tzv. konstruktovou validitu, kterou lze podle Martina Kreidla potvrdit tak, že „je v datech zjištěn takový vztah mezi daným indikátorem a dalšími proměnnými, jaký bychom a priori očekávali na základě teorie.“¹⁴⁰ Touto validitou se již zabývali v jednotlivých zemích Evropské unie dílčí studie, které zkoumali v jakém vztahu jsou jednotlivé třídy ESeC vzhledem k vybraným indikátorům sociálního postavení jedince jako je pohlaví, příjem, či věk.¹⁴¹

Na tuto validitu se ale v rámci mé diplomové práce zaměřovat nezamýšlím. Mezinárodní výzkumný projekt, do kterého jsem se ve Francii zapojila, je totiž jedinečný právě tím, že testuje validitu ESeC z jiného úhlu pohledu než všechny tyto studie. Soustředí se totiž na porovnání principů, které používá ESeC, s principy, které mají tendenci používat při nazírání na socioekonomickou strukturu společnosti běžní lidé.

Validita, na kterou se v rámci mého výzkumného projektu zaměřím, je tak uchopená pomocí výzkumné otázky, nakolik se shodují kritéria, která používá ESeC při operacionalizaci socioekonomického statusu, s kritérii, které používají běžní lidé při reflexy svého společenského postavení, i společenského postavení lidí okolo sebe.

Takto formulovaná výzkumná otázka samozřejmě předpokládá, že čím více se vědecké kategorizace přibližují sociálním konstrukcím běžných lidí ve společnosti, tím více je jejich používání v rámci dané společnosti vhodné. Subjektivní kategorizace lidí by se tak ideálně měla používanými statusotvornými kritérii podobat kritériím, které volí daná vědecká kategorizace, v mém případě ESeC. Domnívám se totiž, že testování vhodnosti určité kategorizace, která vnikla dlouholetou prací statistiků a sociologů a která je správně vědecky podložena jak teorií, tak empirickým testováním, není od věci navíc potvrdit či zpochybnit konfrontací s tím, jestli odpovídá i subjektivnímu vnímání socioekonomických nerovností běžnými lidmi.

¹⁴⁰ Kreidl, Martin. 2004: *Metody měření reliability a validity*[online], Socioweb [citace 2009-01-12]. URL: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=153&lst=106>>.

¹⁴¹ O některých z těchto výzkumů se zmiňuje Dalibor Holý ve své stručné zprávě z Lisabonské konference o ESeC, které se jako zástupce z České republiky zúčastnil.

Viz: Holý, Dalibor. 2006. *Konference o evropské socioekonomické klasifikaci (ESeC)* [online]. Český statistický úřad [citace 2009- 15-10], URL :< <http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf06c3/holy.pdf>>.

V České republice pak právě Dalibor Holý provedl také jeden z takových výzkumů, které se soustředil na to, jakým způsobem jsou v jednotlivých třídách ESeC rozloženy základními sociodemografické znaky jako je pohlaví, věk, vzdělání a rodinný stav. Viz: Holý, Dalibor. 2006. *ESeC and Gender*, Pracovní dokument Českého statistického úřadu.

V závěrečné části mé diplomové práce bych se proto chtěla více zaměřit na tzv. **obsahovou validitu**, která se soustředí na významový obsah zkoumaného jevu, v mém případě jednotlivých statusotvorných kritérií, se kterými ESeC pracuje. Významový obsah je v případě ESeCu primárně representován Golthorповou teorií, která vychází z premisy, že se socioekonomické postavení jedince ve společnosti odvíjí od pracovních vztahů. Rozborem této teorie, stejně tak jako alternativními přístupy k měření stejného jevu, jsem se zabývala v teoretické části práce.

V poslední kapitole sekundární analýzy dat se navíc chtěla prostřednictvím lineární regrese podívat na to, do jaké míry vypovídají jednotlivé implicitní i explicitní proměnné, se kterými EGP schéma pracuje, o tom, jak hodnotí své vlastní postavení ve společnosti sám respondent. Zajímá mě tedy, nakolik je EGP schéma použitelné pro predikci toho, jak sami lidé vnímají své místo ve společnosti.

Tato kapitola se tak přímo propojuje s navazující analytickou částí, ve které budu prostřednictvím analýzy subjektivních kategorizací sledovat, jaká statusotvorná kritéria ve svých kategorizacích respondenti nejčastěji používají a nakolik se kombinace kritérií se kterými pracují liší od kombinace kritérií, kterou používá ESeC. V druhé analytické části budu vycházet z mých vlastních dat, které se omezují na malý a specifický vzorek populace. Lineární regrese vypovídající o ekonomicky aktivní části celé české populace tak závěry z mé analýzy bude moci následně doplnit, podpořit či zpochybnit.

Jak jsem již zmínila v teoretické části práce, zdá se, že v České republice nejsou pracovní smlouvy diferencovány stejným způsobem jako ve Velké Británii, a proto o opozici jednotlivých typů pracovních vztahů, které Golthorpe popisuje pomocí opozice „smlouvy o vykonávané práci“ a „smlouvy o služebním vztahu“, nejspíš nebude vypovídat právě typ pracovní smlouvy. Z tohoto důvodu se oprostím od proměnné pracovní smlouvy jako takové, a zahrnu do analýzy jednotlivé explicitní i implicitní proměnné, prostřednictvím kterých Golthorpe popisuje své schéma, jako je zaměstnanecký status, vzdělání, postavení v řízení či pracovní smlouva ale i stabilita práce, nahraditelnost pracovníka na dané pracovní pozici, možnosti pracovního postupu, časová flexibilita a autonomie v rozhodování. Analýza proběhne na vzorku ekonomicky aktivní části populace.¹⁴²

¹⁴² Jedná se přibližně o 702 respondentů.

2.4.1. Regresní analýza

Jak již bylo předesláno, regresní analýza by měla ukázat, jak jednotlivé proměnné, se kterými EGP schéma pracuje, vypovídají o tom, jak jedinec subjektivně hodnotí své vlastní postavení ve společnosti.

Jako nezávislé proměnné tak do analýzy vstoupí jednotlivé proměnné, se kterými EGP schéma pracuje na explicitní či implicitní rovině, tedy vzdělání, postavení v řízení, zaměstnanecký status, pracovní smlouva, stabilita práce, nahraditelnost, možnosti pracovního postupu, časová flexibilita a autonomie v rozhodování.¹⁴³

Závislou proměnnou bude proměnná vypovídající o subjektivním vnímání postavení ve společnosti, V rámci které má na desetibodové škále respondent označit místo, které ve společnosti zaujímá.¹⁴⁴ Škála nabývá hodnot 1 až 10, kde hodnota 1 znamená, že jedinec subjektivně hodnotí své postavení jako velmi nízké a hodnota 10 znamená, že jedinec subjektivně hodnotí své postavení jako velmi vysoké. S touto proměnnou lze pracovat jako s kardinální, a proto je vhodná pro použití do lineární regresní analýzy, stejně jako tím, že rozložením svých hodnot odpovídá normálnímu rozložení.¹⁴⁵

Podmínky, které musí jednotlivé nezávislé proměnné splňovat pro to, aby byly vhodné pro lineární regresní analýzu, jako je nepřítomnost multikolinearity a normální rozložení reziduálních hodnot, jsem otestovala pomocí dílčích testů a grafů. Výstupy z těchto testů jsou k nahlédnutí v příloze číslo 2.¹⁴⁶

Co se týče základní explorační vztahů mezi jednotlivými proměnnými prostřednictvím korelační tabulky, zdá se, že většina proměnných, které byly Golthorpem používané při popisu dvou krajních pólů EGP schématu, významně souvisí s tím, jak bude jedinec hodnotit své postavení ve společnosti. Z jednotlivých aspektů práce podle Pearsonových korelačních koeficientů nejvíce se subjektivním hodnocením vlastního postavení souvisí vzdělání, postavení v řízení a zaměstnanecký status.¹⁴⁷

¹⁴³ [ISSP ČR, 2005]., proměnné vstupující do analýzy: vzdělání (4 dichotomické proměnné vytvořené z proměnné B6), postavení v řízení (2 dichotomické proměnné vypočítané z proměnných B34-počet podřízených u zaměstnanců a B35-počet zaměstnanců pro podnikatele), zaměstnanecký status (2 dichotomické proměnné vypočítané z proměnné B8), pracovní smlouva (3 dichotomické proměnné vypočítané z proměnné Q39), stabilita práce (Q25), nahraditelnost (Q23), možnosti pracovního postupu (proměnné Q10c), časová flexibilita (3 dichotomické proměnné vytvořené z proměnné Q12) a autonomie v rozhodování (3 dichotomické proměnné vytvořené z proměnné Q13).

¹⁴⁵ Rozložení závislé proměnné b34 je uvedeno v grafu číslo 8, Příloha číslo 2.

¹⁴⁶ Viz. grafy číslo 9 a 10, Příloha číslo 2.

Vymezení podmínek pro lineární regrese viz: Hendl, Jan, 2009. „Předpoklady lineárního modelu“, In: *Přehled statistických metod*, 3. vydání, Praha: Portál, strana 393-394. Viz. Příloha číslo 3 grafy číslo 9 a 10.

¹⁴⁷ Tabulka obsahující všechny korelační koeficienty nezávislých proměnných se závislou se nachází v příloze č.3, tabulka 7.

Jak ukázaly výstupy ze samotné regresní analýzy¹⁴⁸, některé proměnné, se kterými EGP schéma pracuje, opravdu mají nezanedbatelný vliv na to, jak lidé hodnotí své vlastní postavení ve společnosti. Vysvětlující síla těchto proměnných však není nijak závratná. Všechny výše popsané nezávislé proměnné vysvětlují 24,4% rozptylu závislé proměnné. To znamená, že subjektivní postavení jedince ve společnosti není zdaleka odvozeno pouze od postavení jedince v profesním životě. To podle mého poukazuje na to, že EGP a tudíž i ESeC jsou opravdu spíše socioprofesionální než socioekonomickými kategorizacemi, tedy že se omezením na kritéria, popisující téměř výhradně postavení jedince v pracovní sféře, nutně omezují na zachycení jen jedné z dimenzi sociálního statusu jedince, jak jsem již zmínila už v samotném úvodu této diplomové práce.

Výstupy presentované v následující tabulce jsou ovlivněny zejména tím, že je do analýzy zahrnuta dichotomická proměnná vypovídající o zaměstnaneckém statusu, přičemž jako nulovou hodnotu jsem zvolila podnikatele a samostatně výdělečně činné. Od toho se tak logicky vyvíjejí regresní koeficienty pro další nezávislé proměnné. Golthorpe pomocí uvedených implicitních proměnných popisuje rozdíly v odlišném postavení ve společnosti jen v případě zaměstnanců. Kritérium zaměstnaneckého statusu je totiž podle něho všem ostatním kritériím nadřazené.

Například kritérium postavení v řízení pak v této analýze vychází logicky jako nevýznamné, jelikož zaměstnanci mající podřízené hodnotí své postavení ve společnosti podobně jako podnikatelé. Obě dvě skupiny totiž spojuje moc nad pracovní silou.

Z této tabulky je tedy klíčové zejména zjištění, že lineární regrese ukázala, že zaměstnanci hodnotí své postavení v průměru o něco hůře než podnikatelé a samostatně výdělečně činní. To do určité míry koresponduje se základní myšlenkou EGP schématu, které staví zaměstnanecký status jako primární třídící kritérium, protože vychází z předpokladu, že podnikatelé a samostatně výdělečně činní mají v pracovním životě v podstatě volnou ruku, jsou pány svého času a konečné rozhodnutí závisí vždy na nich. Tato moc a svoboda jim tak podle Golthorpa přináší určité privilegované postavení ve společnosti jako takové.

¹⁴⁸ Jednotlivé nezávislé proměnné vstoupily do analýzy metodou „ENTER“ (tedy všechny naráz), za použití funkce bloků proměnných, díky které jsem si mohla zajistit, že zástupné dichotomické proměnné vypovídající o jednom aspektu práce vstoupí do analýzy společně.

Tabulka 10. Lineární regresní analýza pro ekonomicky aktivní populaci. Regresní koeficienty¹⁴⁹

	Beta	Beta standart.	Signifikance
KONSTANTA ¹⁵⁰	2,712		0,000
Vzdělání	0,502	0,311	0,000
Možnost pracovního postupu	0,355	0,213	0,000
Samostatnost	0,173	0,103	0,011
Zaměstnanecký status*	-0,572	-0,111	0,035
Stabilita práce	0,127	0,061	0,115
Smlouva na dobu neurčitou	0,221	0,062	0,121
Podřízení	0,094	0,059	0,123
Vysoká autonomie	-0,230	-0,053	0,323
Střední autonomie	-0,078	-0,024	0,604
Nahraditelnost	-0,045	-0,029	0,463
Střední časová flexibilita	0,142	0,026	0,637
Vysoká časová flexibilita	0,046	0,013	0,753

*nulovou hodnotou je v tomto případě status podnikatele či OSVČ. Regresní koeficient v tomto případě tedy vypovídá o tom, nakolik se změní konstanta pokud se bude jednat o zaměstnance.

Další regresní koeficienty naznačují, že úplně nejvíce klíčovým kritériem, které ovlivňuje to, jak bude jedinec hodnotit své vlastní postavení ve společnosti, je jeho vlastní vzdělání. Velký vliv má také to, jaké možnosti pracovního postupu jeho pozice přináší a nakolik je v organizaci své práce autonomní.

Abych mohla otestovat, jakou výpovědní hodnotu mají jednotlivé implicitní proměnné, skrze které Golthope popisuje ve svém schématu postavení zaměstnanců, měla bych provést ještě jednu lineární regresi, tentokrát jen na zaměstnancích.¹⁵¹

¹⁴⁹ [ISSP ČR, 2005].

¹⁵⁰ Konstanta uvedená v tomto konečném modelu v podstatě vypovídá o tom, jak průměrně hodnotí své postavení ve společnosti lidé, jejichž zaměstnanecký status je podnikatel či samostatně výdělečně činný, nemají podřízené v práci, nemohou rozhodovat o tom, jak časově a věcně (náplní) bude jejich práce organizována, nemají možnosti pracovního postupu, velmi se obávají ztráty zaměstnání a deklarují, že jsou na pracovní pozici, kterou zastávají, velmi snadno nahraditelní.

¹⁵¹ N=615.

Tabulka 11. Lineární regresní analýza pro populaci zaměstnanců. Regresní koeficienty¹⁵²

	Beta	Beta standart.	Signifikance
KONSTANTA	2,298		0,000
Vzdělání	0,446	0,280	0,000
Možnost pracovního postupu	0,377	0,229	0,000
Samostatnost	0,135	0,082	0,059
Stabilita práce	0,151	0,072	0,077
Podřízení	0,115	0,071	0,083
Smlouva na dobu neurčitou	0,187	0,049	0,213
Nahraditelnost	-0,048	-0,030	0,469
Vysoká autonomie	-0,151	-0,028	0,556
Střední autonomie	0,014	0,005	0,925
Vysoká časová flexibilita	-0,021	-0,002	0,959
Střední časová flexibilita	0,017	0,005	0,909

Explikační hodnotu jednotlivých nezávislých proměnných na subjektivní hodnocení vlastního postavení lze zjistit porovnáním standardizovaných beta koeficientů¹⁵³. Z nich vyplývá, že na to, jak budou zaměstnanci hodnotit své vlastní postavení ve společnosti, má podle následujícího modelu opravdu vliv v první řadě to, jakého nejvyššího vzdělání dosáhli. Kritérium vzdělání vychází jako nejvíce klíčové pro predikci subjektivního postavení z obou dvou analýz. Zdá se tedy, že na to, jak vysoko budou Češi hodnotit své vlastní postavení ve společnosti, má z vybraných proměnných celkově největší vliv právě jejich nejvyšší dosažené vzdělání. Z dalších explicitních kritérií, se kterými EGP schéma pracuje, má na subjektivní hodnocení postavení ve společnosti vliv také to, jestli pracovní pozice, kterou daný jedinec vykonává, přináší moc nad pracovní silou nebo nikoliv.

Z ostatních nezávislých proměnných, které EGP schéma používá na více implicitní úrovni, pak byla do regresního modelu zahrnuta jen část. Na to, jak bude zaměstnanec hodnotit své postavení ve společnosti má z těchto proměnných největší vliv možnost pracovního postupu, které mu jeho pracovní pozice přináší a stabilita práce. Další proměnné, jako je autonomie v práci, časová flexibilita nebo nahraditelnost vlastní pracovní pozice, pak s tím, jak zaměstnanci hodnotí své postavení ve společnosti, podle tohoto regresního modelu příliš nesouvisí.

¹⁵² [ISSP ČR, 2005]. V tomto případě jednotlivé nezávislé proměnné vysvětlují společně 22,2% rozptylu závislé proměnné

¹⁵³ Beta koeficienty u jednotlivých nezávislých proměnných ukazují, nakolik se podle modelu zvýší průměrné hodnocení jedince, za předpokladu, že bude hodnota dané nezávislé proměnné vyšší o jednotku a hodnoty ostatních nezávislých proměnných se nezmění. Pro porovnávání síly vlivu jednotlivých nezávislých proměnných na závislou proměnnou pak slouží standardizované Beta koeficienty, které zohledněním z-skóru, které v podstatě sjednocují jednotku měření a tím umožní vzájemnou srovnatelnost síly jednotlivých koeficientů.

To znamená, že jednotlivé dílčí principy, skrze které Golthorpe popisuje pracovní vztahy na škále od „smlouvy o služebním vztahu“ ke „smlouvě o vykonané práci“, které považuje za základ pro odvození socioekonomického postavení jedince ve společnosti, ve skutečnosti jednoznačně nefungují jako prediktory toho, jak své postavení ve společnosti vnímá sám jedinec. Přesto se ale zdá, že základní logika, na které je EGP schéma postaveno, není v rozporu s tím, jaká kritéria mají hlavní vliv na to, jak jedinec vnímá své vlastní postavení ve společnosti. Zaměstnavatelé a osoby samostatně výdělečně činné opravdu v průměru hodnotí své postavení výše než zaměstnanci, vzdělaní zaměstnanci a zaměstnanci s podřízenými pak také v průměru hodnotí své postavení ve společnosti pozitivněji než zaměstnanci nevzdělaní a bez podřízených.

V poslední části mé diplomové práce, bych ráda tyto poznatky doplnila o samotnou analýzu subjektivních kategorizací, které vznikly v rámci hry s kartami. Ta byla přímo vytvořena tak, aby byla schopna vypovídat o tom, jaké z kritérií, se kterými EGP schéma a tedy i ESeC pracují, respondenti nejvíce používají ve svých subjektivních kategorizacích, do kterých se promítá to, jak oni sami nazírají na socioekonomickou, respektive socioprofesi strukturu české společnosti.

Tato analýza by tak měla uzavřít testování vhodnosti statusotvorných kritérií, se kterými pracuje ESeC, v české společnosti, a měla by tak v důsledku, společně se závěry vyplývající z této sekundární analýzy dat, upozornit na silné a slabé stránky nové socioekonomické kategorizace ESeC jako takové, i na to, jakým způsobem by se měla tato kategorizace v české společnosti vykládat, aby pro ni byla co nejlépe srozumitelnou.

III. Analytická část 2: Validita ESeC v subjektivních kategorizacích

I v poslední kapitole mé diplomové práce bych se chtěla věnovat zkoumání obsahové validity nové evropské socioekonomické kategorizace ESeC. Výzkum který na následujících řádcích představím, je klíčovou myšlenkou celého mezinárodního výzkumného projektu, kterému jsem zasvětila svou diplomovou práci. Proto bych se chtěla v úvodu této kapitoly věnovat nejprve o něco podrobněji samotnému výzkumnému projektu. Ráda bych také ještě lépe vyjasnila roli, kterou v celém mezinárodním projektu sama zaujímám.

Můj dílčí výzkumný projekt, jehož výstupem je tato diplomová práce, je součástí velkého evropského projektu, který probíhá od začátku roku 2008. Přestože je centrem celého projektu Francie (konkrétně francouzský statistický úřad INSEE), dílčí části projektu probíhají i v několika dalších evropských zemích, jakými jsou Španělsko, Polsko, Německo či Belgie, což rozšiřuje možnosti zachycení národních specifik subjektivního nazírání na socioekonomickou strukturu v rámci mezinárodního srovnání.

Během mého studijního pobytu v Paříži jsem v rámci výzkumného ateliéru „Catégoiser l'espace sociale et le représenter“ pracovala s dalšími studenty magisterského zaměření „Enquêtes, terrains, théorie“ na počátečních fázích tohoto projektu, v rámci kterých jsme se zabývali jeho teoretickým vymezením, přípravou výzkumného nástroje a jeho pilotáží. Celý projekt mě zaujal natolik, že jsem se rozhodla, že se do něj zapojím i Českou republiku, tím že zpracuji českou část výzkumu v rámci této diplomové práce. Celý projekt probíhá pod záštitou Eurostatu a výstup z něho by měl přispět k revizi nové socioekonomické kategorizace ESeC předtím, než začne být plošně používána v celé Evropské Unii.

Jak již bylo zmíněno, Francie zajišťuje celý projekt skrze pracovníky INSEE a studenty a profesory ENS v Paříži. Francouzská část projektu jako jediná proběhla na velkém vzorku respondentů z celé francouzské populace. Bohužel se ale nepovedlo dosáhnout toho, aby byl tento vzorek prokazatelně reprezentativní vzhledem k všeobecné francouzské populaci, jelikož jsou v něm některé subpopulace zastoupeny více, než ve francouzské populaci.¹⁵⁴ Přesto jsou ale v celkovém vzorku 824 respondentů zastoupeny rozdílné sociální skupiny z francouzské populace, a proto lze s tímto datovým souborem pracovat mnohem více do hloubky než v případě případových studií, které byly provedené v ostatních zemích. Sběr francouzských dat zajistila řada profesorů z francouzských universit v Nantes, Marseille, Versailles, Paříži, Limoges, Amiens nebo Toulouse, kteří v rámci výzkumných seminářů zapojili studenty sociologie do sběru dat a jejich pořízení.

Mezi zastřešující osoby celého projektu pak patří Cécile Brousse, pracovnice francouzského statistického úřadu, která se zabývá vývojem a valorizací kategorizace ESeC ve Francii, Étienne Pénissat, doktorand na ENS v Paříži, Stéphane Beaud, profesor na ENS v Paříži, a Cyril Jaret, statistik z vědeckého institutu Centre Maurice Halbwachs, který měl na starost samotné statistické zpracování francouzských dat. Se všemi výše uvedenými osobami jsem byla v průběhu řešení mého projektu v kontaktu a k dispozici jsem měla i závěrečnou zprávu

¹⁵⁴ Vzorek například zcela neodpovídá francouzské populaci vzdělanostní strukturou, jelikož je v něm zastoupeno příliš mnoho vysokoškolsky vzdělaných respondentů. Z hlediska věkové struktury je vzorek také „mladší“, než by měl být. Podrobný popis francouzského vzorku viz. [Pénissat, Jayet, 2009, 20-23].

z francouzské části projektu, ve které jsou presentované výstupy z jednotlivých analýz¹⁵⁵. K dispozici mám vedle těchto výstupů z analýz za francouzskou populaci i část dat, vypovídající o subpopulaci francouzských vysokoškolských studentů, který mi poslouží k přímému srovnávání v českými daty.

Rozšíření projektu na ostatní evropské země, mezi které spadá i Česká republika, již nemělo ambici získání rozsáhlých reprezentativních dat. Mělo pouze podat orientační informaci o tom, s jakými socioekonomickými kategorizace se v těchto zemích nejčastěji pracuje, co je charakteristické pro jejich socioekonomickou strukturu a pomocí malé případové studie podat i základní obrázek o tom, jaká základní specifika se objevují v subjektivním vnímání socioekonomických nerovností a v porozumění ESeC. V současné době¹⁵⁶ jsou v ostatních zemích výzkumné projekty ve fázi řešení a výstupy z nich dosud nejsou známy. Své výsledky tak mohu prozatím srovnávat pouze s francouzskými daty.

Jak je teď již více zřejmé, v tomto projektu jsem jen jedním z „ozubených koleček“ celého systému, jednou jeho součástí. Na definování metodologie a výzkumných nástrojů jsem se podílela jen skrze jejich testování. Neměla jsem tak přímý vliv na definitivní rozhodnutí o jejich podobě, proto si také dovoluji přistupovat k některým výzkumným nástrojům použitých ve výzkumu více kriticky.

Můj příspěvek k celému výzkumnému projektu, který prezentuji v rámci této diplomové práce, se týká zmapování základních přístupů ke studiu socioekonomických nerovností, kterým se nová socioekonomická kategorizace ESeC inspirovala a popisu jednoho z českých nástrojů zachycení socioekonomické struktury včetně vývoje základních statusotvorných kritérií, se kterými pracuje, v české společnosti, od šedesátých let do současnosti. Sekundární analýza dat pak přináší základní explorace představ české populace o povolání, z pohledu aspektů práce, které Češi považují za nejvíce důležité. Podává také obrázek o tom, nakolik mají jednotlivá kritéria, se kterými ESeC pracuje, vliv na to, jak jedinec hodnotí své vlastní postavení ve společnosti. Posledním přínosem do celého projektu za Českou republiku je pak zde presentovaná případové studie, provedená na 63 studentech prvních dvou ročníků sociologie, zabývající se subjektivním vnímáním socioekonomických nerovností a porozuměním ESeC, včetně srovnání základních poznatků s poznatky, které vyplývají z analýzy populace vysokoškolských studentů ve Francii.

¹⁵⁵ Pénissat, Etienne, Jayet, Cyril. 2009. *Décrire la société. Une enquête pour comprendre les logiques de classification et de perception de l'espace social.*, rapport final, Centre Maurice Halbwachs, sous la responsabilité de Stéphane Beaud.

¹⁵⁶ To je 8.12.2009

3.1. Studie subjektivních socioekonomických kategorizací

Ještě než se pustím do popisu metodologie samotného výzkumu, ráda bych se na tomto místě ve pozastavila u několika výzkumných projektů, které se v minulosti zabývaly podobným tématem jako tento výzkumný projekt. Největší pozornost věnuji francouzskému výzkumu Boltanského a Thévenota, kterým se náš výzkum do velké míry inspiroval. Vedle něho pak zmíním několik dalších výzkumů z odlišných koutů světa, jejichž poznatky mi jednak napoví, co všechno už bylo o subjektivních kategorizacích zjištěno a na co bych se tak měla při své vlastní analýze nejvíce zaměřit a současně mi pomohou uvědomit si, jaké poznatky byly odkryty jako platné na všeobecné populaci daného státu, ve kterém byl výzkum proveden. Z těchto zjištění budu moct usuzovat na to, v čem může být specifická populace studentů oproti všeobecné populaci, a tedy jaká možná zkreslení by mohla nastat vlivem toho, že se omezují právě na takto specifickou populaci.

3.1.1. Studie Boltanského a Thévenota

Z francouzských projektů 80tých let, které se nějakým způsobem zabývaly subjektivním vnímáním socioekonomické struktury společnosti, se nejvíce zaměřím na projekt Laurenta Thévenota et Luca Boltanského,¹⁵⁷ který mě primárně zajímá z toho důvodu, že jsme se jím do velké míry inspirovali při volbě metodologie našeho výzkumného projektu. Výzkum Boltanského a Thévenota byl proveden v rámci revize francouzské socioprofesionální kategorizace (PCS)¹⁵⁸ na začátku osmdesátých let, jako jedna ze studií, které probíhaly za účelem aktualizace této kategorizace vzhledem k proměňující se socioprofesionální struktuře a vzhledem k novým trendům v pracovních vztazích.

Boltanski s Thévenotem vychází z předpokladu, že v průběhu socializace lidé získávají schopnost rozeznávat jednotlivé sociální role a na základě toho pak usuzují o svém postavení i o postavení ostatních ve společnosti. Z toho pak následně vyvozují i způsob, jak ke komu v interakci přistupovat. Ať už tomu tedy říkáme balíček příručního vědění nebo

¹⁵⁷ **Luc Boltanski** (narozen roku 1940) je bývalým ředitelem a dosavadním profesorem jedné z nejprestižnějších francouzských vysokých škol v oblasti sociálních věd Ecole des Hautes études en sciences sociales. Oblastí jeho sociologického zájmu je právě struktura společnosti, ať už vzdělanostní nebo sociální ve smyslu sociálních tříd. Jedním z ústředních témat, kterým se v průběhu své vědecké kariéry věnoval, je právě proces internalizace sociální struktury jejími subjekty.

Laurent Thévenot (narozen 1949) je současným ředitelem výše zmíněné Ecole des Hautes études en sciences sociales. Je jednou z ústředních osob, která se stará o vývoj a aktualizaci francouzské socioprofesionální kategorizace PCS. Jedním z ústředních témat jeho zájmu je proces vytváření pravidel a norem, které omezují a usměrňují lidské jednání a chování, z pohledu socioekonomické analýzy, která nahlíží na vytváření těchto norem (neboli „kódů“) jako na druh investice.

¹⁵⁸ *Nomenclature des Professions et Catégories Socioprofessionnelles (PCS)*, INSEE [citace 2009-29-11]. URL: <<http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/pcs2003.htm>>.

typizace, každý z nás si vytváří určité vlastní „kategorizace“ světa, díky kterým se v něm umí lépe pohybovat a jednat s ostatními.¹⁵⁹ Hlavní výzkumná otázka projektu, ke které se znovu v souvislosti s novou kategorizací ESeC obracíme, je tak následující: „*Jaký je vztah mezi individuálními mentálními obrazy a sociálním procesem vytváření oficiálních reprezentací sociálních skupin?*“¹⁶⁰

K odhalení těchto subjektivních kategorizací vytvořili Boltanski s Thévenotem několik technik a nástrojů, mezi kterými se objevila i hra s kartami, která měla respondentům pomoci převést subjektivní kategorizace, podle kterých usuzují o lidech okolo sebe, takřkajíc „na papír“, tak aby je bylo možné následně porovnat s vědeckými kategorizacemi sociálního světa. Karty v tomto případě v podstatě zastupovali žijící lidi, se kterými se lze ve společnosti reálně setkat. Stejně tak jako při prvním setkání soudíme člověka jen podle několika málo informací, které o něm máme, i v tomto případě jsou informace, které jsou o jedinci na kartě uvedeny, limitované na několik charakteristik vypovídajících o jeho sociálním, pracovním a ekonomickém statusu, jako pohlaví, věk, vzdělání či jeho povolání.

Základním poznatkem, který vyplývá z práce těchto dvou sociologů, je poznání, že francouzská socioprofesionální kategorizace byla v 80tých letech ve francouzské společnosti natolik dobře komunikována, že se do velké míry odrážela i v subjektivních kategorizacích, které respondenti vytvořili a to jak v názvech, které použili k pojmenování jednotlivých skupin, tak ve samotném složení skupin. Míra, do které lidé znají a ve vlastních kategorizacích mobilizují oficiální národní kategorizaci, však podle autorů závisí zejména na jejich nejvyšším ukončeném vzdělání. Čím vyšší respondent vzdělání má, tím pravděpodobněji zná a používá oficiální názvy francouzské socioprofesionální kategorizace PCS.

Všeobecně nejčastěji používanými kritérii třídění pak byly u respondentů jednak samotný název vykonávaného povolání, který je spjatý s představou o ekonomickém a mocenském postavení jedince majícího takové povolání i s představou o určité prestiže, a jednak nejvyšší ukončené vzdělání jedince, tedy určitá forma „kulturního kapitálu“, která je vnímána jako důležitý předpoklad pro získání dobrého socioekonomického postavení.

Dalším dílčím závěrem tohoto výzkumu, který bych ještě na tomto místě ráda zmínila, bylo zjištění, že způsob, jakým jedinec vnímá socioekonomické nerovnosti ve společnosti, do velké míry závisí na tom, jaké postavení ve společnosti zaujímá on sám. Dá se tak například očekávat, že lidé s vysokou řídicí pozicí budou mít větší tendenci vytvářet skupiny, které

¹⁵⁹ Boltanski, Luc, Thévenot, Laurent. 1983. „Finding one's Way in Social Space: a study based on games“, *Social Science Information*, vol.22, no.4-5, 1983, strana 631.

¹⁶⁰ [Boltanski, Thévenot, 1983, strana 632].

zahrnují jedince, kteří mají podíl na moci nad pracovní silou, lidé pocházející z dělnických pozic pak například zase budou mít tendenci více strukturovat dělnické profese podrobně podle specializace a odbornosti, zatímco lidé pocházející z terciárního sektoru práce mezi jednotlivými manuálními profesemi takto podrobně pravděpodobně rozlišovat nebudou.¹⁶¹

Pokud mám z tohoto zjištění odvodit základní poučení a hypotézu pro můj výzkum, který na následujících stránkách lépe představím, pokusím se i na svých datech podívat na to, jestli je i dnes mezi českými studenty právě vzdělání hlavním kritériem při vytváření subjektivních socioekonomických kategorizací s tím, že budu brát v potaz to, že pro vysokoškoláky může být kritérium vzdělání při vytváření kategorizací ještě o něco důležitější, než by bylo v rámci všeobecné populace České republiky.

3.1.2. Další příklady studií subjektivního vnímání socioekonomických nerovností

Při rešerši studií, které se zabývají problematikou subjektivního vnímání socioekonomických nerovností, jsem objevila několik dalších zajímavých studií z různých koutů světa, které bych na tomto místě ráda představila ještě předtím, než se pustím do popisu samotného výzkumného projektu, kterým se budu dále zabývat.

V prvním případě se jedná o studii provedenou v **Kanadě Edwardem Grabbem a Ronaldem Lambertem v roce 1971**. Ti na vzorku 3218 respondentů, vybraných z kanadské populace, zkoumali **subjektivní definice sociální třídy** u Kanadčanů.¹⁶² Základní závěry z jejich výzkumu se týkají zjištění, že lidé, kteří sami pocházejí spíše z níže postavených sociálních tříd, mají více tendenci mobilizovat čistě ekonomická kritéria při definici sociální třídy. Naopak definice tříd u respondentů, pocházejících z vyšších tříd, častěji mobilizovaly více kritérií, přičemž řada z nich byla neekonomického charakteru.

Heterogenita vytvářených kategorizací, stejně tak jako množství kritérií, se kterými respondenti pracovali při vymezení jednotlivých sociálních tříd, pak podle výzkumníků rostla se zvyšujícím se vzděláním, postavením v práci a s určitým kulturním zázemím, který výzkumníci nazývali faktorem „solistikovanosti“.¹⁶³

Je tedy možné, že kategorizace vysokoškolských studentů budou o něco pestřejší a více heterogenní, než by tomu bylo v případě výběru skupiny méně vzdělaných respondentů. Tento poznatek ale vnímám spíše jako možný přínos toho, že pracuji právě s vysokoškolskými studenty. Je totiž možné, že na vzorku šedesáti respondentů, se kterými

¹⁶¹ [Boltanski, Thévenot, 1983, strana 632-675].

¹⁶² Grabb Edward, Lambert, Ronald. 1982. „The subjective meanings of social class among Canadians“, *Canadian journal of sociology*, Vol.7, No.3., strana 297-307.

¹⁶³ [Grabb, Lambert, 1982, strana 301-307].

budu pracovat, budu schopná zachytit více možných kategorizací socioekonomických nerovností, než kdybych pracovala se stejně velkým vzorkem respondentů se základním vzděláním.

Francis Kramarz se zase ve Francii na počátku devadesátých let zabýval tím, jaké tendence se objevují ve způsobech, jak lidé v dotaznících pojmenovávají své vlastní povolání.¹⁶⁴ Většina dotazníků, zkoumající postavení jedince v práci, totiž obsahuje otevřenou otázku na povolání jedince, která je následně zpracovávána a kódována výzkumníky (v evropských výzkumech zpravidla podle kódu ISCO). Kramarz vymezil skrze analýzu odpovědí na takovouto otevřenou otázku **tři základní principy, které ovlivňují to, jak lidé pojmenovávají své vlastní povolání¹⁶⁵.**

V první řadě se jedná o výrazy, které se do mysli lidí dostaly buď prostřednictvím firmy, pro kterou pracují, nebo komunikací státních orgánů. Jedná se tedy buď o oficiální názvy jejich pracovní pozice používané podnikem pro který pracují, nebo o názvy pracovní pozice, se kterými se lidé setkávají při kontaktu se státem, zpravidla skrze jednotlivé administrativní úkony, nebo například při sčítání lidu. V tomto případě se může jednat právě o oficiální názvy statistických kategorizací. Jako příklady takto ovlivněných subjektivních pojmenování vlastní profese Kramarz uvádí výrazy typu „obsluha secího stroje“, „administrativní pracovník v oblasti financí“ nebo „kvalifikovaný manuální pracovník“¹⁶⁶

Vedle těchto dvou principů Kramarz poukazuje také na vliv politické situace v zemi a na vliv historické specifičnosti národa, ze které vyplývají některé specifické profese či výrazy, které v dané společnosti zakořenily v souvislosti s určitým historickým obdobím.¹⁶⁷

Příkladem toho, jak jeden výraz může mít velmi odlišný národně a historicky podmíněný význam, může být například francouzský výraz „cadres“, který označuje skupinu lidí, kteří vykonávají práci zahrnující moc nad pracovní silou. Vznikem a vývojem této specifické skupiny ve Francii se do podrobnosti zabýval Luc Boltanski, který této problematice věnoval celou sociálně konstruktivisticky zaměřenou knihu *Les cadres : la formation d'un groupe social*.¹⁶⁸ Zatímco ve Francii je význam tohoto slova do velké míry spjatý s rozvojem buržoasie a kapitalismu, v České republice vyvolává jeho doslovný překlad „kádř“ spíše

¹⁶⁴ Kramarz, Francis. 1991. „Déclarer sa profession“, *Revue Française de Sociologie*, Vol. 32, No. 1, (Janvier-Mars, 1991), strana 3-27.

¹⁶⁵ Kramarz vycházel z dat z několika francouzských výzkumů. Jednalo se jednak o data ze sčítání lidu a jednak o data francouzského statistického úřadu INSEE zaměřující se na výzkum pracovních podmínek.

¹⁶⁶ [Kramarz, 1991, 4-14].

¹⁶⁷ [Kramarz, 1991, 20-26].

¹⁶⁸ Boltanski, Luc. 1982. *Les cadres : la formation d'un groupe social*, Paris: Edition de minuit.

vzpomínky na komunistickou minulost, kdy byl tento výraz do velké míry používán v souvislosti s přídavnými jmény „politický“ či „komunistický“.

Pro shrnutí lze tedy dodat, že Kramarz poukazuje na další podstatné hledisko, které je třeba brát v potaz při analýze subjektivních kategorizací, kterým je kulturní a národní podmíněnost.

Politickou podmíněností vytváření kategorizací sociálního světa se zabývá i Thomas Amossé ve svém článku *Professions au féminin : Représentation statistique, construction sociale z roku 2004*.¹⁶⁹ Stejně jako Kramarz analyzuje otevřené odpovědi na otázku „jaké je vaše současné povolání?“, prostřednictvím které poukazuje na nízký podíl typicky ženských profesí v subjektivních pojmenováních vlastní profese. Dochází k závěru, že tento úkaz je důsledkem politických procesů, které jsou příčinou toho, že manuální a tím typicky mužské profese jsou v oficiálních kategorizacích mnohem lépe strukturovány podle odvětví a dalších kritérií, jako je míra kvalifikace a odbornosti, oproti typicky ženským profesím, které často spadají do terciárního sektoru a které bývají v kategorizacích spojeny pod souhrnnými názvy jakým je například: „nekvalifikované a polokvalifikované povolání ve službách a v obchodě.“

Důsledkem toho je podle Amossého pojmenování mužských povolání i v myslích běžných lidí mnohem více diferencováno.¹⁷⁰

Poslední výzkum, který bych chtěla na tomto místě ve stručnosti představit, pochází z dílny českého autora, **Milana Tučka, který se v roce 1991 zabýval sociální diferenciací v profesní sféře ve vědomí československé populace**¹⁷¹, a to z hlediska vnímané prestiže jednotlivých profesí. K analýze použil reprezentativní data za československou populaci, vypovídající o subjektivním vnímání prestiže u padesáti vybraných profesí, ve kterých pomocí faktorové analýzy hledal dimenze, na základě kterých se lidé rozhodují o tom, nakolik je jaká profese prestižní. Hlavní zjištění vyplývající z této analýzy vypovídají o tom, že „ve vědomí lidí zcela zjevně existují dvě základní osy, dvě dimenze socioprofesionálního prostoru definované různým hodnocením postavení (statusu) fyzické a řídicí práce.“¹⁷²

Tento základní rozměr, který Milan Tuček zjistil při analýze subjektivního hodnocení jednotlivých profesí, do velké míry podporuje základní princip EGP schématu, protože ten

¹⁶⁹ Amossé, Thomas. 2004. „Professions au féminin : Représentation statistique, construction sociale“, *Travail, Genre et Sociétés*, no.11, avríl 2004, strana 31-43.

¹⁷⁰ [Amossé, 2004,31-41]

¹⁷¹ Tuček, Milan. 1991. „Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace“, *Sociologický časopis*, číslo 27 (4/1991), strana 504-518.

¹⁷² [Tuček,1991,citace strana 509].

také na jednu stranu staví práce vesměs manuálního charakteru bez moci nad pracovní silou a na stranu druhou staví řídicí pozice. Další dimenze, na které Tuček ve své analýze upozorňuje, je dimenze obsahující profese, jako je kněz, učitel či lékař, které jsou vnímány jako určité poslání, vyvolení. Čtvrtá odhalená dimenze pak zahrnuje povolání, spjaté se státními funkcemi, které do velké míry souvisejí s bývalým komunistickým režimem, tedy profese, které byly v době tohoto režimu, takzvaně „správně politické“, jak říká sám autor. Jedná se jak o politické funkce, tak o armádní funkce.¹⁷³

Tento závěr také poukazuje na jednu z národních specifických v subjektivním vnímání české populace. Ve své analýze subjektivních kategorizací se tak podívám i na to, nakolik se v kategorizacích dnešních vysokoškoláků, kteří se narodili v období sametové revoluce a komunistický režim znají pouze zprostředkovaně z vyprávění, objevuje tato „politická“ dimenze, stejně tak jako na to, do jaké míry také lidé dělí na manuálně pracující a na „řídicí pozice“, stejně tak jako na to, jestli se i v dnešních subjektivních kategorizacích objevuje dimenze povolání, které jsou vnímány jako profese mající auru určitého poslání.

3.2. Metodologie

Jak již bylo nastíněno výše, následující výzkum si neklade ambice být reprezentativním za českou populaci, ani za žádnou její subpopulaci. Jedná se pouze o případovou studii, jejíž účelem je získat základní přehled o tom, jaká statusotvorná kritéria, se kterými pracuje ESeC i další popsané socioekonomické kategorizace, mohou být v České republice pokládána za relevantní a také, jestli je nová evropská kategorizace z hlediska principů třídění, které používá, alespoň trochu srozumitelná.

Na následujících řádcích se zaměřím na popis výzkumného vzorku, způsobu sběru dat a jednotlivých metod, které byly zvoleny k získání odpovědí na tyto základní výzkumné otázky.

3.2.1. Popis výzkumného vzorku a metody sběru dat

Svou případovou studii jsem provedla na vysokoškolských studentech Fakulty sociálních věd, studujících bakalářské obory „Sociologie a sociální politika“ nebo „Sociologie a sociální antropologie“. Zaměřila jsem se pouze na studenty prvních dvou ročníků, protože u nich lze předpokládat, že oproti studentům vyšších ročníků ještě nejsou příliš dotčeni sociologickými teoriemi o sociální struktuře, ani znalostí jednotlivých socioekonomických kategorizací. Sběru dat předcházela pilotáž dotazníku, kterou jsem provedla u čtyř respondentů, pocházejících jak z řad studentů, tak z řad pracujících, abych odhalila případné

¹⁷³ [Tuček,1991,509-511].

nejasnosti a nedostatky, které mohly vzniknout překladem. Poznámky k překladu dotazníku i hry s kartami, včetně popisu drobných úprav, které jsem v české verzi výzkumných nástrojů provedla, jsou obsahem přílohy číslo 3, která se nachází na konci této diplomové práce.

Sběr dat proběhl v rámci metodologických seminářů, které měli studenti v rozvrhu povinných kursů pro jejich ročník. V případě prváků se jednalo o seminář k přednášce „Úvod do empirického výzkumu“, v případě druháků šlo pak o seminář „Praktika“, v rámci kterého provádí svůj první reálný výzkum. Sběr dat mezi studenty druhých ročníků proběhl ve dvou oddělených skupinách¹⁷⁴, v obou případech 5.10.2009, a bylo při nich celkem sebráno 40 dotazníků. Sběr dat mezi prváky pak proběhl v rámci jednoho semináře 20.10.2009 a bylo na něm sebráno zbývajících 23 dotazníků.

Sběr dat tedy proběhl formou „in-hall“, vždy v rámci větší skupiny respondentů přítomných v jedné místnosti, kterým byl rozdán dotazník i hra s kartami a vysvětleny všechny potřebné pokyny, jako je princip hry, postup při vyplňování dotazníku a podobně. Co se týče způsobu výběru, respondenti nebyli vybíráni náhodným výběrem, ale pouze na základě jejich momentální přítomnosti na semináři.

Jak již jsem zmiňovala výše, ideou tohoto postupu není provést na českou populaci vypovídající výzkum třídících praktik, ani žádné složité statistické analýzy (metody statistické indukce beztak na takovémto vzorku ani nepřipadají v úvahu). Cílem studie je provést za cenu ne příliš vysokých nákladů ve všech vybraných evropských zemích případové studie, které by mohly poukázat na základní logiku a rozdíly v třídících praktikách. Ty probíhají ve všech vybraných státech¹⁷⁵ na stejném typu populace, tedy vždy na vzorku vysokoškolských studentů.

3.2.2. Metodologie první části: Hra s kartami

V úvodní podkapitole jsem již ve stručnosti představila výzkum Boltanského a Thévenota, který byl základním inspiračním zdrojem při vytváření nástroje pro zkoumání toho, jakým způsobem jedinci kategorizují lidi kolem sebe, za pomoci informací o vybraných socioekonomických znacích. Hra s kartami, kterou Boltanski s Thévonotem pro tento účel vytvořili, se stala základním výzkumným nástrojem našeho projektu. Oproti její podobě v 80tých letech však byla tato hra po rozsáhlé pilotáži upravena tak, aby lépe odpovídala

¹⁷⁴ Studenti byli rozděleni do dvou po sobě následujících seminářích, do kterých byli zařazeni podle tematiky výzkumu, který si pro tento seminář vybrali.“

¹⁷⁵ Belgie, Španělsko, Německo, Polsko

dnešnímu použití pro valorizaci kategorizace ESeC i více kvantitativnímu charakteru sběru dat.

Francouzská pilotáž hry s kartami

Jak jsem již zmínila v předchozí části, informace o jedinci presentované na kartě jsou limitované a je zřejmé, že výběr informací, které budou na kartách uvedeny, do velké míry ovlivní to, jaké kategorie respondent z karet vytvoří. Samotná hra proto prošla ve Francii na jaře roku 2008 rozsáhlou pilotáží provedenou na vzorku přibližně 150 respondentů, během které došlo k testování několika verzí hry, které se lišily jak počtem karet, tak počtem a charakterem informací, které byly na kartách uvedeny.

Po vyhodnocení výsledků z francouzské pilotáže došlo k optimalizaci počtu karet, jejichž konečný počet (33 karet) je téměř dvakrát menší než počet karet v případě hry Boltanského a Thévenota (65 karet). Důvodem této redukce je jednak snadnější manipulovatelnost se hrou, která umožní jedinci vytvořit vlastní kategorizaci karet během 30 až 40ti minut. Boltanski a Thévenot totiž na rozdíl od nás používali karty ve skupinách několika respondentů a průběh třídění sledovali více kvalitativním než kvantitativním způsobem. Samotná hra tak probíhala bezmála půl dne. Ambicí projektu kolem ESeC však byla jednak mezinárodní srovnatelnost a jednak vytvoření rozsáhlého vzorku respondentů postihujícího početný a co nejvíce heterogenní vzorek z francouzské populace, což vyžadovalo zvolení více kvantitativního přístupu. Jednotkami výzkumu navíc jsou jedinci, ne skupiny, díky čemuž bylo třeba hru jako takovou částečně redukovat tak, aby celkový sběr dat u jednoho respondenta nepřesáhnul únosnou dobu přibližně dvou hodin.

Co se týče transformace počtu a charakteru informací, které jsou na jednotlivých kartách uvedeny, bylo jednak potřeba najít optimální počet kritérií, které umožní jedinci se relativně rychle zorientovat v informacích na kartě a udělat si tak obrázek o pracujícím, s kterým „má tu čest“ a jednak bylo třeba na kartu uvést všechna základní kritéria používaná kategorizací ESeC, aby bylo možné vypovídat o tom, jaká z nich jsou nejčastěji respondenty používána při vytváření jejich vlastních kategorizací a jaká jsou používána pouze okrajově. Oproti kartám, vytvořenými Boltanskim a Thévenotem, tak přibyly informace o počtu podřízených a o tzv. pracovním statusu, který obsahuje jak informaci o zaměstnaneckém statusu a o typu pracovní smlouvy, tak informaci o tom, je-li daný pracující státním zaměstnancem.

V konečné fázi se tak na kartách nachází následující informace:

- **Křesní jméno**, ze kterého je zjevné i **pohlaví**, doplněné o **věk**. Tyto informace byly použity zejména proto, že kartu personifikují, to znamená, že respondentovi pomáhají představit si za danou kartou „reálného“ člověka a nechat lépe pracovat svou sociální imaginaci.
- **Název povolání a specializace podniku**, které běžně slouží výzkumníkům k tomu, aby byli schopni definovat místo daného pracujícího v oblasti trhu práce. Tyto dvě informace jsou klíčové například pro klasifikaci profesí KZAM, kterou ESeC také používá.
- **Pracovní status a počet podřízených**, které reprezentují základní dvě statusotvorná kritéria, na kterých je postavená Golthorпова teorie, a tedy i ESeC kategorizace.
- **Nejvyšší ukončené vzdělání**, se kterým pracuje celá řada kategorizací, buď přímo v podobě informace o nejvyšším ukončeném vzdělání, nebo v podobě informace o stupni kvalifikace potřebné k vykonávání určitého povolání.

V prvních verzích karet byly v průběhu francouzské pilotáže testovány i další informace, jako například velikost podniku, osobní příjem, příjem domácnosti či informace o tom, jestli se jedná o práci na částečný nebo plný úvazek. Tyto informace nakonec nebyly zařazeny na karty z různých důvodů. Například osobní příjem se ukázal svým čistě kvantitativním charakterem jako příliš dominantní a často tak sváděl respondenty k tomu, aby vytvářeli skupiny jen na základě tohoto kritéria typu „chudí“, „průměrný příjem“ či „bohatí“, což znemožňovalo obdržet podrobnější informace o obsahové validitě ESeCu z hlediska subjektivních kategorizací. Příjem domácnosti, stejně tak jako velikost podniku, se ukázal pro naprostou většinu francouzských respondentů nerelevantní a tedy nadbytečnou informací. Pilotáž navíc ukázala, že mají-li respondenti na kartách příliš informací, přestanou se v nich orientovat a buď stráví nad vytvářením vlastní kategorizace neúměrné množství času, nebo rezignují na čtení všech informací na kartách a jednoduše seřadí kritéria podle jednoho vybraného kritéria, často jednoho z těch, která byla uvedena v horní části karty.

Co se týče samotného složení karet, jednotlivé „pracující osoby“, které jsou na kartách popsány, byly vybrány tak, aby svým rozložením odpovídaly profesní struktuře na celoevropské úrovni. V rozložení karet jsou tak stejným způsobem jako v evropské populaci zastoupeny jednotlivé skupiny kategorizace profesí KZAM i nové evropské kategorizace ESeC.

Seznam karet, se všemi informacemi, které na nich nacházejí, i s informací o tom, do které kategorie ESeC a zaměstnanecké skupiny KZAM daná karta spadá, jsou uvedené na následující stránce, v tabulce číslo 12.

Na závěr pojednání o tomto relativně netradičním výzkumném nástroji bych se chtěla ještě pozastavit nad jeho silnými i slabými stránkami.

Nespornou výhodou tohoto výzkumného nástroje podle mého názoru je, že relativně zábavnou a nenásilnou formou vede respondenta k tomu, aby se zamyslel nad něčím, co v běžném životě dělá čistě intuitivně. Sám tedy v podstatě provádí to, co je běžně, například podle fenomenologické školy, úkolem pro sociology. Prostřednictvím této hry se zamýšlí nad tím, s jakými typizacemi ke světu přistupuje a podle čeho primárně usuzuje na socioekonomické postavení lidí ve společnosti. Díky omezenému počtu informací uvedených na kartách je navíc hra poměrně dobře srozumitelná a zvládnutelná.

Další výhodou tohoto nástroje spočívá v tom, že díky zvoleným kritériím lze poměrně dobře testovat, zda-li se subjektivní kategorizace respondentů více řídí podle kritérií, se kterými pracuje ESeC, jako je postavení v řízení, typ pracovní smlouvy a zaměstnanecký status, nebo jestli jsou pro ně směrodatnější jiná kritéria, jakými je například vzdělání.

Za největší nevýhodu naopak považuji fakt, že tím, že jsou informace na kartách omezeny na několik statusotvorných kritérií, je respondentovi a priority předkládán určitý seznam dimenzí, se kterými může pracovat. Ztrácí se tím nutně velká část informace, protože přestože respondent může brát v potaz i jiná statusotvorná kritéria, která na kartách uvedena nejsou. Dá se totiž předpokládat, že většina z nich se raději nechá vést tím, co je na kartách napsáno a další informace, podle kterých se v každodenních interakcích řídí, nebude brát až tak často v potaz.

Nevýhodou samozřejmě může být také samotný počet karet, který nutně do velké míry omezuje množství povolání, která se ve hře objeví a tak řada povolání, která nejsou v evropské struktuře dostatečně zastoupena a která by mohla tvořit specifickou skupinu (jako jsou například političtí činitelé či příslušníci armády) se v kategorizacích vůbec neobjeví.

S tímto problémem souvisí i poslední výtka, která směřuje k tomu, že díky tomu, že seznam karet vychází z evropské profesní struktury, dochází nutně k tomu, že ze hry vypadávají taková povolání, které jsou specifická spíše pro konkrétní národ.

Tabulka 12. Soupis jednotlivých karet (včetně indikací jejich zařazení v rámci kategorizací ESeC a KZAM) a informací, které jsou na nich uvedeny

Číslo karty	ESEC	ISCO 3místný kód	Jméno	Povolání	Pohlaví	Věk	Pracovní status	Vzdělání	Počet podřízených*	Specializace zařízení
1	ESEC1	222	Andrea	Lékárnice	Žena	26	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vysoké (Mgr)	Nemá	Lékárna
2	ESEC2	323	Kateřina	Ošetrovatelka	Žena	44	Státní zaměstnanec	Vyšší (Dis)	Nemá	Speciální škola
3	ESEC1	214	Jiří	Inženýr	Muž	48	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vysoké (Ing)	Nemá	Elektrárna
4	ESEC6	522	Monika	Prodavačka	Žena	21	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučená	3	Prodej nábytku
5	ESEC4	712	Lukáš	Zedník	Muž	33	Samostatně výdělečně činný	Základní	Nemá	Zednářství
6	ESEC9	512	Karolína	Servírka	Žena	45	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučená	Nemá	Restaurace
7	ESEC2	232	Pavel	Učitel	Muž	50	Státní zaměstnanec	Maturita	Nemá	Druhý stupeň základní školy
8	ESEC8	712	Ruda	Zedník	Muž	23	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen s maturitou	Nemá	Stavitelství
9	ESEC3	341	Michal	Pracovník cestovní kanceláře	Muž	40	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	Nemá	Mezinárodní transport
10	ESEC8	713	Václav	Hlídač	Muž	23	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vysoké (Bc)	Nemá	Bezpečnostní agentura
11	ESEC9	913	Marie	Uklízečka	Žena	50	Zaměstnanec na dobu určitou	Základní	Nemá	Úklid
12	ESEC4	131	Eva	Obchodnice (majitelka obchodu)	Žena	51	Samostatně výdělečně činný	Maturita	Nemá	Obchod s oblečením
13	ESEC7	513	Milena	Zdravotní sestra	Žena	38	Státní zaměstnanec	Vysoké (Bc)	Nemá	Nemocnice
14	ESEC8	723	Tomáš	Automechanik	Muž	36	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	Nemá	Oprava automobilů
15	ESEC2	311	Jan	Technik ve výrobě	Muž	34	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen s maturitou	Nemá	Konstrukce automobilů
16	ESEC8	743	Květa	Švadlena	Žena	50	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Základní	Nemá	Textilní průmysl
17	ESEC2	322	Helena	Laborantka v lékárně	Žena	25	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Odborná maturita	Nemá	Lékařnictví
18	ESEC7	522	Lucie	Prodavačka ve stánku	Žena	34	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Základní	Nemá	Pekařství-cukrářství
19	ESEC8	713	Kamil	Instalátér	Muž	40	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	2	Instalace vodovodů
20	ESEC2	122	Miroslav	Vedoucí prodeje	Muž	34	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyšší (Dis)	3	Velkoobchod
21	ESEC9	833	Marek	Traktorista	Muž	33	Dohoda o provedení práce	Základní	Nemá	Zemědělství
22	ESEC3	411	Jana	Sekretářka	Žena	33	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučená	Nemá	Realitní agentura
23	ESEC5	613	Antonín	Zemědělec	Muž	51	Samostatně výdělečně činný	Základní	Nemá	Chov zvířat
24	ESEC2	233	Valerie	Učitelka	Žena	28	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vysoké (Bc)	Nemá	Základní škola, první stupeň
25	ESEC4	131	Petr	Ředitel firmy	Muž	46	Zaměstnavatel	Vyučen	3	Prodej zemědělského příslušenství
26	ESEC3	419	Linda	Úřednice	Žena	49	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Základní	Nemá	Stavitelství
27	ESEC3	343	Alena	Asistentka ředitele	Žena	59	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučená	Nemá	Výroba léčiv
28	ESEC9	832	Filip	Řidič dodávky	Muž	30	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	Nemá	Potravinářství
29	ESEC5	613	Milada	Pěstitelka	Žena	60	Zaměstnavatel	Vyšší (Dis)	6	Zemědělství
30	ESEC6	512	Jakub	Kuchař	Muž	41	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	7	Jídelna
31	ESEC7	413	Daniel	Skladník	Muž	51	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Vyučen	Nemá	Obchod s automobily
32	ESEC9	931	Stanislav	Dělník na stavbách silnic	Muž	57	Státní zaměstnanec	Základní	Nemá	Údržba veřejného prostranství
33	ESEC1	123	Robert	Vedoucí oddělení technických služeb	Muž	36	Zaměstnanec na dobu neurčitou	Odborná maturita	10	Telekomunikace

*počet podřízených u zaměstnavatelů vypovídá o počtu zaměstnanců, kteří v jejich firmě pracují

3.2.3. Metodologie druhé části: Testování porozumění ESeC

V druhé části výzkumu jsme se soustředili na otázku, nakolik je pro respondenty srozumitelná nová evropská socioekonomická kategorizace, a to jak z hlediska názvů jednotlivých kategorií, které používá, tak z hlediska samotného obsahu.

K testování srozumitelnosti obsahu ESeC byla vytvořena tabulka, která obsahuje seznam povolání rozdělených do devíti tříd ESeC. Tento seznam vznikl tak, že bylo pro každou třídu vybráno 6 až 8 povolání, která jednak dobře zachycují diversitu dané kategorie a jednak patří mezi nejčastější profese, které se v rámci dané skupiny ESeC v evropské populaci vyskytují. Úkolem respondenta pak bylo jednotlivé skupiny povolání pojmenovat, aniž by znal oficiální názvy jednotlivých tříd kategorizace ESeC, a popřípadě zakroužkovat ta povolání, která mu do dané skupiny z hlediska její povahy a koherence nesedí. Přesné pokyny a seznam profesí je k nahlédnutí v dotazníku na straně 9 a 10, který je přiložen k této diplomové práci jako příloha číslo 5. Účelem tohoto cvičení je tedy testovat jednak vnímanou koherenci jednotlivých skupin ESeC a jednak to, nakolik se názvy, které vytvořili respondenti u jednotlivých skupin, liší s oficiálními názvy kategorizace ESeC.

V rámci doplňujících otázek k tomuto úkolu je pak na seznamu možných statusotvorných kritérií zjišťováno, jaká z nich byla podle respondentů k vytvoření presentovaných skupin primárně použita.¹⁷⁶

V poslední části pak respondent dostane k dispozici zpřeházený seznam oficiálních názvů kategorizace ESeC a jeho úkolem je jednotlivé názvy přiřadit ke každé z devíti skupin, které dříve sám pojmenoval. Skrze toto cvičení testujeme srozumitelnost jednotlivých názvů nové socioekonomické kategorizace.

Seznam jednotlivých povolání včetně čísla a názvu kategorie ESeC do které spadají, se opět nachází na následující tabulce.

¹⁷⁶ Respondenti měli zvolit maximálně 3 kritéria a označit jejich pořadí.

Přesné znění pokynu v dotazníku je následovné:

Můžete zvolit maximálně 3 kritéria, ve kterých se podle Vás jednotlivé skupiny nejvíce liší. Označte důležitost každého z vybraných kritérií (číslem 1 pro nejdůležitější kritérium až po číslo 3 pro nejméně důležité u vybraných kritérií).

Tabulka 13. Tabulka k druhé části výzkumu prezentující jak seznam povolání, tak oficiální názvy jednotlivých kategorií ESeC, které měl následně respondent k jednotlivým skupinám přiřadit.

	Seznam povolání roztržiděný do skupin podle ESeC		Název ESeC kategorie
ESeC1	1. Inženýr	4. Soukromý architekt	Velcí zaměstnavatelé a řídicí pracovníci vyššího stupně
	2. Doktor	5. Finanční ředitel	
	3. Lékárník	6. Vedoucí podniku, 15 zaměstnanců	
		7. Informatik, 2 podřízení	
ESeC2	1. Odborný sociální pracovník pečovatelské služby	4. Projektant průmyslových strojů	Vedoucí a řídicí pracovníci středního stupně
	2. Učitel na střední škole	5. Stavební technik	
	3. Hlavní účetní	6. Lektor rekvalifikačních kursů	
		7. Farmaceutický asistent	
ESeC3	1. Sekretářka	5. Pomocná účetní	Zaměstnanci vyššího stupně
	2. Administrativní pracovník	6. Prodejní zástupce	
	3. Sociální pracovník	7. Obchodník	
	4. Úředník		
ESeC4	1. Majitel obchodu	4. Majitel firmy, 8 zaměstnanců	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (mimo oblast zemědělství)
	2. Restaurátor	5. Řezník, 2 učňové	
	3. Zedník, OSVČ	6. Vedoucí podniku, 3 zaměstnanci	
ESeC5	1. Zemědělec, 1 zaměstnanec	4. Zelinář, 3 zaměstnanci	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (oblast zemědělství)
	2. Vinař, 9 zaměstnanců	5. Dřevař, OSVČ	
	3. Chovatel hospodář. zvířat, 5 zaměstnanců	6. Zahradník, OSVČ	
ESeC6	1. Vedoucí směny	4. Mechanik, 3 podřízení	Nižší techničtí pracovníci a provozní řídicí pracovníci
	2. Technický dozor	5. Policista, 4 podřízení	
	3. Stavbyvedoucí	6. Manažer prodejny	
ESeC7	1. Asistentka v jeslích	4. Pracovník v supermarketu	Zaměstnanci nižšího stupně
	2. Pečovatel v domácnosti	5. Prodavač	
	3. Městský policista	6. Sanitkář	
		7. Provizní prodejce kosmetiky	
ESeC8	1. Malíř pokojů	4. Svářeč	Kvalifikovaní dělníci
	2. Automechanik	5. Pekař, cukrář	
	3. Instalatér	6. Švadlena	
		7. Dělník v továrně-obsluha strojů	
ESeC9	1. Uklízečka	5. Řidič dodávky	Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě
	2. Dělník ve strojírenství	6. Skladník	
	3. Údržbář	7. Vrátný	
	4. Dělník na stavbě	8. Vedoucí směny ve fabrice, 2 podřízení	

Na závěr této části bych se opět ráda kriticky vyjádřila ke zvolené metodě testování porozumění ESeC. Z mého osobního hlediska totiž skýtá řadu nevýhod, které mohou vést ke zkreslení. V první řadě si nejsem jistá výběrem povolání za každou skupinu, o kterém rozhodli výzkumníci z INSEE. Snaha zachytit na seznamu šesti až osmi povolání základní heterogenitu dané třídy ESeC podle mě vede k tomu, že řada skupin působí apriori velmi nekonzistentně.

Druhá, a podle mě také zásadní výtka, se týká zvoleného výběru oficiálních názvů ESeC. Do dotazníku totiž byla zvolena krátká verze názvů, oproti té rozšířené, která je presentovaná právě v anglické, francouzské i české versi v příloze číslo 1, a která je podle mého osobního názoru mnohem lépe srozumitelná.

Mám tedy pocit, že samotný design této části do velké míry znesnadňuje to, aby respondent vnímal obsah a názvy jednotlivých kategorií ESeC jako dobře srozumitelné. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla brát výsledky z této práce s určitou rezervou a budu se jim věnovat v rámci této diplomové práce jen rámcově.

3.2.4. Třetí část: identifikační otázky

Oba dva představené výzkumné nástroje jsou na závěr dotazníku doplněné o věcné otázky, které se vedle běžných identifikačních otázek jako je věk, pohlaví, místo bydliště, a podobně zaměřují na socioekonomickou situaci respondenta a jeho blízkého okolí. Ptají se tak na jeho současné i minulé povolání a na jednotlivá kritéria, která lépe vymezují jeho pracovní postavení, jako je například zaměstnanecký status či počet podřízených. Otázky také zjišťují postavení lidí v jeho blízkém okolí, kteří ho bezprostředně ovlivňují. V rámci mé diplomové práce nebudu s identifikačními otázkami příliš pracovat. Na populaci šedesáti respondentů je každé další dělení problematické, navíc chci v tuto chvíli vypovídat o celku jako takovém. Identifikační otázky budou využity v navazujícím mezinárodním výzkumu, zejména ve chvíli spojení dat z jednotlivých zemí.

3.3. Analýza dat

V rámci této analýzy dat se z velké části zaměřím na kvantitativně-kvalitativní obsahovou analýzu subjektivních kategorizací, které respondenti vytvořili v rámci v metodologické části popsané hry s kartami. Skrze tyto subjektivní kategorizace se pokusím odhalit základní statusotvorná kritéria, na základě kterých respondenti rozdělují společnost do jednotlivých socioekonomických podskupin. Jednotlivá kritéria identifikuji a popíši pomocí konkrétních pojmů používaných v názvech vytvořených skupin i pomocí informací na kartách, které do dané skupiny spadají, přičemž se pokusím více zamyslet i nad tím, s jakými dalšími statusotvornými kritérii se tato kritéria spojují.

K porovnání konkrétních nalezených souvislostí mi pak poslouží zejména francouzská data za subpopulaci francouzských vysokoškolských studentů, které mám k dispozici¹⁷⁷. Pro získání představ o tom, jestli mohou být nalezené souvislosti platné

¹⁷⁷ N=240. Jedná se pouze o vysokoškolské studenty. Z naprosté většiny o studenty sociologie a sociálních věd. Někteří ze studentů studují i jiné obory, jak mi ale potvrdil Etienne Pénissat a Cyril Jaret, kteří se zabývali

v české populaci jako takové, mi poslouží i výstupy z mé sekundární analýzy dat, stejně tak jako výstupy z analýzy provedené za celou francouzskou populaci, která mi pomůže alespoň na francouzských datech zachytit, do jaké míry se vnímání francouzských studentů shoduje s vnímáním francouzské populace.

Na tento způsob analýzy subjektivních kategorizací jsem se rozhodla zaměřit jednak proto, že můj vzorek šedesáti respondentů sám o sobě neumožňuje hlubší analýzy zaměřující se na hledání signifikantních rozdílů v jednotlivých skupinách vymezených na základě demografických charakteristik a podobně. Domnívám se, že některé takové rozdíly mohou do určité míry vyplynout až v souvislosti s daty z několika dalších evropských zemí, která byla také sebrána na malém vzorku vysokoškolských studentů. Ta však bohužel prozatím k dispozici nemám.

V rámci své diplomové práce tak provedu v podstatě určitý orientační předvýzkum, který skrze jednoduché analýzy poukáže na základní způsoby vytváření subjektivních kategorizací a skrze srovnání s francouzskými daty, která jsou k dnešnímu dni jako jediná zpracovaná, poukáže na to, na jaké oblasti a témata bude zajímavé se v rámci mezinárodního srovnání, které proběhne s největší pravděpodobností nejspíš v průběhu roku 2010, zaměřit.

V následující analýze se tak budu věnovat tomu, co je podle mého názoru v celém výzkumném projektu nejvíce klíčové a současně co je to pro mě osobně nejvíce zajímavé: na základní principy vytváření subjektivních kategorizací a na jejich porovnání s principy nové socioekonomické kategorizace ESeC, kterou je možné na základě tohoto výzkumu ještě upravit, předtím než začne být používána v jednotlivých evropských zemích.

Vedle analýz subjektivních kategorizací se také v menší míře zaměřím na to, do jaké míry Češi rozumí názvům a obsahu jednotlivých tříd ESeC. V rámci toho bych chtěla poukázat na možné, z hlediska respondentů nekonzistentní kategorie, stejně tak jako na to, jaké názvy by bylo dobré v české verzi kategorizace pro jednotlivé třídy ESeC zvolit, aby byly v české společnosti co nejlépe srozumitelné.

3.3.1. Heterogenita vytvořených subjektivních kategorizací

Nejprve se budu zabývat heterogenitou skupin, které studenti vytvořili, a to jak z hlediska jejich počtu, tak z hlediska obsahu skupin jako takových.

Čeští studenti vytvářeli průměrně 6 až 7 skupin. Počet skupin, které studenti mohli pomocí karet vytvořit, byl omezen horní hranicí deseti skupin. Respondenti se tedy uchýlovali

zpracováním francouzských dat, několik analýz ukázalo, že se názory studentů z jednotlivých oborů nijak významným způsobem neliší. Dovolím si tak srovnávat data z tohoto vzorku s mými daty.

spíše k vytvoření více kategorií, které by mohly lépe zachytit heterogenitu struktury v populaci. Co se týče srovnání heterogenity z hlediska počtu vytvořených kategorií s daty za francouzské studenty, lze konstatovat, že francouzští studenti vytvořili v průměru více skupin než studenti čeští. Zajímavé navíc je, že se průměrný počet skupin vytvořených francouzskými studenty, téměř neliší od průměrného počtu skupin v celé francouzské populaci, jak by se mohlo očekávat na základě výše popsané kanadské studie, jejíž závěrem bylo konstatování, že vzdělanější lidé vytváří více heterogenních skupin.¹⁷⁸

Rozdíl mezi průměrným počtem skupin u českých a francouzských vysokoškoláků ale statisticky významný je, jak ukázal dvouvýběrový T-test, podle kterého lze na 95% hladině významnosti zamítnout nulovou hypotézu, že je průměrný počet vytvořených skupin u francouzských a u českých studentů shodný.¹⁷⁹

Tabulka 14. Porovnání průměrného počtu vytvořených skupin u českých a francouzských studentů.¹⁸⁰

Počet skupin	N	Minimum	Maximum	Průměr	Standartní odchylka
ČR	63	3	10	6,59	1,83
Francie	239	3	10	7,15	1,73

Toto zjištění vizuálně potvrzuje i níže uvedená četnostní tabulka, která upozorňuje zejména na to, že nalezený rozdíl je důsledkem toho, že čeští studenti významně častěji vytvářeli kategorizace, které rozdělují karty do 4 skupin. Ve Francii je zase o něco více studentů, kteří vytvořili 7 nebo 9 skupin.

Tabulka 15. Četnostní tabulka rozložení počtu vytvořených skupin u českých a francouzských studentů, doplněná o znaménkové schéma

POČET SKUPIN		3	4	5	6	7	8	9	10	Součet
Absolutní četnost	ČR	2	7	9	15	7	15	3	5	63
	Francie	4	6	34	50	43	44	31	27	239
Procenta	ČR	3,2	11,1	14,3	23,8	11,1	23,8	4,8	7,9	100
	Francie	1,7	2,5	14,2	20,9	18,0	18,4	13,0	11,3	100
Znaménkové schéma*	ČR	o	++	o	o	o	o	o	o	
	Francie	o	--	o	o	o	o	o	o	

* Jedná se o test s pomocí znaménkového schématu, které bylo vytvořené z hodnot adjustovaných residuí, které vypovídají o tom, nakolik se vybraná naměřená četnost (observed count) liší od očekávané četnosti z hlediska nezávislosti (expected count), tedy za předpokladu, že je počet vytvořených skupin zcela nezávislý na národnosti respondenta.

¹⁷⁸ Průměrný počet vytvořených skupin v celé francouzské populaci je 7,13. viz. [Pénissat, Jayet, 2009, 54].

¹⁷⁹ Signifikace=0,025.

¹⁸⁰ Francouzská data vypovídají jen o subpopulaci vysokoškolských studentů

Pokud se blíže podívám na české kategorizace těch respondentů, kteří vytvořili jen 3 nebo 4 skupiny, je z nich zřejmé, že tito lidé vytvářeli skupiny zpravidla na základě jednoho preferovaného kritéria, přičemž zpravidla postupovali tak, že si za informacemi na kartách představili určité souhrnné postavení jedince ve společnosti a to jak z hlediska čistě ekonomického (jako je příjem), tak z hlediska více symbolického (jako je prestiž), a vytvořili kategorizaci čistě na základě této souhrnné představy. Vznikla tak například kategorizace, která rozděluje jedince do skupin „Nízký příjem“, „střední příjem“, „vysoký příjem“, nebo naopak kategorizace, která rozděluje lidi na kartách na „Nižší“, „Nižší střední“ „Vyšší střední“ a „Vyšší“. Podobnou metodu abstrakce tedy nejspíš čeští studenti volí častěji, než studenti francouzští.

3.3.2. Analýza názvů vytvořených skupin subjektivních kategorizací

V rámci analýzy názvů vytvořených skupin bych se nejprve ráda podívala na to, jaká statusotvorná kritéria se přímo v názvech skupin nejčastěji objevují. Pro tento účel jsem provedla kódování názvů jednotlivých skupin podle následujícího klíče. Udělala jsem si výčet jednotlivých statusotvorných kritérií a dalších specifických aspektů, které se při vytváření skupin objevovaly a v rámci každého respondenta jsem prošla názvy jeho kategorií a přiřadila jsem hodnotu „0“ ke kritériím, která se v rámci názvů jeho skupin neprojeví a hodnotu „1“ ke kritériím, na jejichž použití názvy jasně odkazují. Součtem hodnot takto nově vytvořených dichotomických proměnných vznikla následující tabulka.

Tabulka 16. Výsledky kódování názvů skupin subjektivních kategorizací z hlediska jednotlivých statusotvorných kritérií.

STATUSOTVORNÁ KRITÉRIA	SUMA	PROCENTA
Vzdělání	35	55,6
Specifická pracovní kategorie	31	49,2
Postavení v řízení	30	47,6
Sektor práce	26	41,3
Zaměstnanecký status	24	38,1
Odborná kvalifikace	18	28,6
Manuální/nemanuální	18	28,6
Prestiž/status	16	25,4
Státní/soukromý sektor	9	14,3
Sociologické pojmy	9	14,3
Prospěšnost pro společnost	5	7,9
Příjem	3	4,8
Mužské/ženské povolání	1	1,6
Typ pracovní smlouvy	1	1,6
Věk	1	1,6

Z tabulky jasně vyplývá, že v názvech jednotlivých skupin se nejčastěji projevovale kritérium vzdělání. Více než polovina respondentů použila ve své kategorizaci v rámci názvu alespoň jedné skupiny slovní spojení, které přímo odkazovalo na úroveň vzdělání lidí na kartách, kteří se v dané skupině nachází. Vedle vzdělání se ukázala jako velmi podstatná také kritéria postavení v řízení, sektoru (odvětví) práce a zaměstnaneckého statusu.

Oproti tomu velmi zřídka byly v názvech zohledňovány dimenze pracovní smlouvy, či ostatní individuální charakteristiky jako je věk a pohlaví, které zpravidla neberou žádné z vědeckých socioekonomických kategorizací, zaměřených zejména na pracovní sféru.

Zdá se tedy, že vzdělání je opravdu klíčovým statusotvorným kritériem, ze kterého jedinec usuzuje na postavení druhých, ale i na postavení své, jak ukázala lineární regrese v sekundární analýze dat. Vzdělání je navíc Čechy považováno za jeden z nejdůležitějších předpokladů, aby člověk v životě dosáhl úspěchu. To ukazují výstupy ze sekundární analýzy dat, kde jsem se soustředila na vývoj vnímané důležitosti vzdělání pro dosažení úspěchu v české populaci, ve kterých je ukázáno, že oproti bezprostředně porevoluční době dnes Češi považují vzdělání za mnohem důležitější předpoklad k dosažení úspěchu.

V regresi se navíc jako významná kritéria potvrdila i zaměstnanecký status a postavení v řízení, která jsou taktéž mezi předními kritérii používanými při vytváření subjektivních kategorizací studenty, mezi kterými jsem provedla sběr dat. Zdá se tedy, že určité základní vzorce vnímání rozvrstvení společnosti jsou přítomny napříč českou společností a dají se popsat a odhalit i v rámci analýzy jedné z podskupin společnosti, jakými jsou v mém případě právě vysokoškolští studenti.

Obsahová analýza názvů subjektivních kategorizací

Abych lépe porozuměla obsahu jednotlivých kategorizací, které studenti vytvářeli, pokusím se na následujících řádcích za pomoci stručné obsahové analýzy názvů jednotlivých skupin a jejich obsahu, popsat nejčastěji se vyskytující kritéria, s poukazem na to, prostřednictvím jakých konkrétních pojmů respondenti toto kritérium nejčastěji vyjadřovali a s jakými dalšími statusotvornými kritérii ho zpravidla spojovali.

Za pomoci tohoto procesu bych ráda lépe porozuměla subjektivnímu obsahu, který respondenti přisuzují jednotlivých kritériím, které používají při vytváření své kategorizace, a současně bych chtěla získat základní přehled o tom, jaká kritéria se mají tendenci v rámci jednotlivých kombinací hodnot propojovat. Odhalení těchto kombinací hodnot statusotvorných kritérií bych pak vždy ráda porovnála s kombinací kritérií, která se objevují v rámci názvů jednotlivých tříd kategorizace ESeC. Získané zjištění pak propojím s výstupy z

dat za francouzské vysokoškolské studenty, které navíc budu dodatečně srovnávat s výstupy za všeobecnou francouzskou populaci, abych měla představu o tom, zda-li jsou v daném případě data za studenty nějak výrazně odlišná od těch za celou populaci.

3.3.2.1. Vzdělání

Co se týče vzdělání jako takového, toto kritérium se v názvech jednotlivých skupin zpravidla objevovalo v souvislosti s pojmy vyjadřujícími konkrétní vzdělanostní kategorie jako je „vyučen“, „maturita“, „základní vzdělání“ či „vysokoškolák“.

Skupiny přímo odkazující na „základní vzdělání“ vytvořila více než třetina respondentů¹⁸¹, přičemž povětšinou byly spojené, nejčastěji s poznámkou o nízkém postavení ve společnosti (statusu), se specifickým sektorem práce¹⁸², se zaměstnaneckým statutem či s postavením v řízení.

Skupinu popsanou skrze vzdělanostní stupeň „vyučen“ vytvořilo 23 studentů, tedy přibližně třetina z celkového počtu. U šesti z nich vyučení tvořili samostatnou skupinu, často s poukazem na jejich specializovanou odbornost, jako například v případě skupiny „vyučení se specializací v oboru“ u ostatních byli spojováni s dalšími statusotvornými kritérii, jako je manuální charakter práce¹⁸³, postavení v řízení¹⁸⁴, zaměstnanecký status, nebo všeobecně s nižším postavením ve společnosti.¹⁸⁵

Názvy skupin, které přímo pracují se středoškolskými s maturitou pak vytvořilo dvanáct respondentů. Kritérium, které bylo s tímto pojmem často spojeno byl odkaz na manuální či nemanuální charakter práce. Maturanti, s manuálním charakterem práce, pak často byli doplněni odkazem na jejich odbornou specializaci, zatímco ti s prací nemanuálního charakteru byli často spojeni se zaměstnaneckým statutem či s vysokoškolským vzděláním.¹⁸⁶

Pojmy, přímo odkazující na vysokoškolské vzdělání, se také objevily u 23 studentů, tedy u více než třetiny. Byly často propojené s kartami, na kterých byla uvedena informace o vyšším vzdělání a se středoškolským vzděláním zakončeným maturitou. Pojmy, odkazující na vysokoškolské vzdělání, byly zpravidla doplněné o deklaraci vyššího statusu ve společnosti, nebo s odborností.¹⁸⁷

¹⁸¹ 24 z 63 respondentů

¹⁸² lidé se základním vzděláním byly v tomto případě zpravidla rozděleny na ty, kteří pracují ve výrobě a na ty, kteří pracují v sektoru služeb. Viz např. „Základní dělníci společnosti“ oproti skupině „Základní úřednictvo“.

¹⁸³ Jako například v případě skupiny „Manuálně pracující-vyučení“

¹⁸⁴ Jako v případě skupiny „Vyučen/ZŠ s podřízenými“

¹⁸⁵ Jak dokládá například název skupiny „Nižší pozice, vyučen“

¹⁸⁶ Viz například skupiny „Manuálně pracující-maturita“ a „Vysokoškoláci (maturita, dis), pracující v oboru“.

¹⁸⁷ Viz. například. „Odborníci s VŠ vzděláním“.

Celkově se zdá, že co se vzdělání týče, existuje určitá pomyslná „dělicí čára“ při hodnocení socioekonomického postavení na základě vzdělání právě na úrovni středoškolského vzdělání s maturitou. To dokazuje i fakt, že se ani jednou u respondentů neobjevila skupina popsaná skrze „středoškolské vzdělání“. Středoškoláci byli vždy rozděleni mezi ty, co maturitu nemají (jsou vyučení) a ty, co maturitu mají.

Zajímavostí také je, že u několika respondentů bylo vysokoškolské vzdělání posuzováno z hlediska toho, jestli toto vzdělání odpovídá pracovní pozici, kterou jedinec na kartě vykonává, nebo nikoliv. Studenti tímto způsobem posuzovali, jestli je vysoké vzdělání jedince na kartě konzistentní s odpovídající pracovní pozicí. Vznikly tak skupiny s názvy „VŠ, v oboru pracující“, jejichž status byl tak vnímán jako konzistentní, ale hlavně skupiny odkazující na nekonzistenci statusu, pomocí názvů jako je „VŠ manuálně pracující“, „VŠ bez uplatnění ve svém oboru“, „Lidé s VŠ ale s prací nižší než je jejich vzdělání“, „Nedocenená povolání“ apod. Domnívám se, že opakovaný výskyt tohoto typu skupiny je v tomto případě specifický pro vysokoškolské studenty, kteří v současné době stále investují do vzdělání a mají tak tendenci hodnotit i výstup z této investice, tedy v podstatě to, jestli se tento kulturní kapitál dobře zúročil v následně získané pracovní pozici nebo ne.

Pozice s nižším vzděláním (základní, vyučení, popř. vyučení s maturitou) spojují respondenti zejména s manuálním či nemanuálním charakterem práce (potažmo s výrobním sektorem práce oproti sektoru služeb), se zaměstnaneckým statusem, s nízkým postavením ve společnosti a popřípadě s postavením v řízení, zatímco nejvyšší úroveň vzdělání spojují často s poukazem na odbornost a s všeobecně vyšším postavením. Takovýto přístup, který se objevuje v subjektivních kategorizacích, pro souvisí s přístupem, který lze vysledovat z názvů a popisu jednotlivých kategorií ESeC. Obě mají společné to, že v nejvyšší kategorii nerozlišují podle zaměstnaneckého statusu, poukazují na to, že zatímco podnikatelé mají jedinečné postavení plynoucí z jejich samostatnosti, vysoce postavení zaměstnanci ho mají zase díky jejich odbornosti a tedy obtížné nahraditelnosti.¹⁸⁸

Vyučení jsou pak stejně jako v kategoriích ESeC rozděleni v subjektivních kategorizacích podle toho, jestli mají podřízené, popřípadě zaměstnance pokud podnikají, nebo zda-li jsou bez podřízených. V kategoriích popisujících dva nejnižší stupně vzdělání je navíc často respondenty zdůrazňován manuální charakter práce, který ESeC sice také výrazně bere v potaz, v rámci nejnižší třídy ho ale ignoruje.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Viz. ESeC1: „Velcí zaměstnavatelé, vědečtí a odborní pracovníci a vedoucí vyššího stupně“.

¹⁸⁹ Viz. ESeC9: „Rutinní práce: Pomocní a nekalifikovaní pracovníci“

3.3.2.2. Specifické pracovní kategorie

Mezi specifické pracovní kategorie jsem zařadila názvy, které vypovídají o konkrétní skupině povolání na více specifické úrovni, než je sektor práce jako takový. Jsou to tedy taková povolání, která jsou podle respondentů z nějakého důvodu natolik specifické, že by měly tvořit jednotnou skupinu. Jedná se zejména o povolání v oblasti administrativní práce, zdravotnictví, stravování, výuky či údržby. Je zřejmé, že se do velké míry jedná o pracovní pozice které spadají do veřejného sektoru, nepodnikatelské sféry, která je často zajištěna státem, nebo s ním spjatými institucemi. Tento typ pojmenování tak do velké míry vypovídá o specifičnosti povolání mající status „státního zaměstnance“, přestože explicitně zmiňuje pracovníky státního sektoru pouze devět respondentů. Dimenze veřejného a soukromého sektoru se tak v subjektivních kategorizacích objevuje sice silně ale vesměs nepřímou skrze poukaz na konkrétní specifika pracovních pozic typických pro veřejný sektor.

V rámci administrativní oblasti se objevily skupiny s neutrální konotací, jako je „administrativa“, „úředníci“ či „sekretářky“, ale i skupiny s lehce negativní konotací, jako je „papírování“ nebo „kancelářské krysy“. V oblasti vzdělávání pak osm respondentů vytvořilo dílčí skupinu „učitelé“, popřípadě „výuka“¹⁹⁰. Řada respondentů navíc vytvořila samostatnou skupinu „učitelé“, kam zařadila dvě karty, na kterých je toto povolání uvedeno¹⁹¹, jiní tyto dvě karty spojili s dalšími kartami, na kterých byli úředníci, asistenti či zdravotníci, takže s dalšími povoláními ze státního sektoru služeb.

Častá přítomnost této specifické skupiny je navíc zajímavá tím, že se pravděpodobně takto často nevyskytuje pouze u subpopulace studentů, kteří se právě s učiteli setkávají tváří v tvář téměř každý den již asi patnáctým rokem, a proto je pro ně toto povolání něčím výjimečné a specifické. Francouzská data totiž ukazují, že je tato specifická skupina přítomna jak v subpopulaci studentů, jejichž data mám k dispozici, tak ve všeobecné francouzské populaci. V ní totiž z těchto dvou karet vytvořilo oddělenou skupinu 200 respondentů, což je téměř čtvrtina z celkového počtu¹⁹². V analýze nejčastěji vytvořených kombinací karet navíc Etienne Pénissat s Cyrilem Jayetem ukazují, že se celkově jedná o nejčastější kombinaci karet, které tvořily jednu skupinu.¹⁹³ Jak navíc vyplývá i z dat za francouzské studenty, která mám pro srovnání k dispozici, kategorie s názvem „professeurs“ či „éducation“ se objevuje v jejich subjektivních kategorizacích hned sedmákrát, tedy u sedmi procent všech

¹⁹⁰ Tzn. asi 13% respondentů.

¹⁹¹ Jedná se o karty 7 (Učitel na druhém stupni ZŠ) a 24 (Učitelka na 1. stupni ZŠ)

¹⁹² Přesně 24,27 procent.

¹⁹³ [Pénissat, Jayet, 2009, 58].

vysokoškolských studentů, navíc také často ve spojení se sektorem zdravotnictví či v souvislosti s poukazem na státní zaměstnance.

Zdá se tedy, že se ani v tomto případě subjektivní vnímání sociální struktury studentů nijak výrazně neliší od vnímání všeobecné populace a tedy, že je povolání učitelů společně se povoláním doktorů vnímáno všeobecně jako do určité míry jedinečné. Domnívám se, že se v tomto případě jedná o dimenzi povolání, která jsou vnímána jako povolání mající určité „poslání“, na jejichž důležitost v subjektivních představách o společnosti upozornil na českých datech vypovídajících o prestiži povolání i Milan Tuček.¹⁹⁴

Mezi názvy skupin jednotlivých subjektivních kategorizací, ve kterých se objevují názvy specifických skupin povolání, se tak evidentně jedná zejména o poukaz na to, že některá povolání v sobě skrývají určité „poslání pro společnost“, jakými jsou například povolání v oblasti zdravotnictví a školství. Tyto dvě oblasti jsou navíc v rámci České republiky z naprosté většiny pod správou státu, stejně tak jako velká část administrativních prací, které jedince v rámci dané společnosti nevychovávaly ani neléčí, ale do určité míry jej omezují a regulují. Možná právě díky tomu jsou administrativní práce často v subjektivních kategorizacích spojené s určitou negativní konotací.

Dimenzi veřejného (či státního) a soukromého sektoru, stejně tak jako dimenzi určité „záslužnosti pro společnost“, kategorizace ESeC vůbec nebere v úvahu. Jak se ale zdá, v subjektivních kategorizacích jedinců má tato dimenze důležité místo.

3.3.2.3. Postavení v řízení

Toto statusotvorné kritérium použila při vytváření názvů jednotlivých subjektivních kategorií téměř polovina respondentů. Většina z nich vyjadřovala toto kritérium skrze pojem „vedoucí“ a to zejména skrze slovní spojení „Vedoucí pozice“ nebo „Vedoucí funkce“. Vedle tohoto pojmu se poměrně často objevovaly názvy obsahující pozitivně vymezené slovní spojení „s podřízenými“, méně často pak skrze negativní vymezení „bez podřízených“. Pouze jeden respondent vždy použil k vyjádření postavení v řízení pojem „řídící“ a „se zaměstnanci“.

Zajímavé je, že se toto kritérium v naprosté většině vyskytuje samostatně a tvoří tak oddělenou skupinu bez ohledu na další třídící kritéria, a tudíž ani příliš nerozlišuje, jedná-li se o zaměstnance s podřízenými nebo o zaměstnavatele se zaměstnanci. Kritérium zaměstnaneckého statusu k odlišení těchto dvou dimenzí, je použito jen v několika málo

¹⁹⁴ [Tuček,1991,509].

případech (skrze názvy jako „zaměstnavatelé s podřízenými“ nebo „podnikatelé se zaměstnanci“). Dalším doplňujícím kritériem, které se několikrát ve spojitosti s postavením v řízení objevilo, je vzdělání, a to zejména středoškolská úroveň, kde studenti cítili potřebu vymezit, jestli se jedná o spíše lépe postavené, nebo hůře postavené středoškoláky (skrze vytvoření dvou tříd s názvy jako jsou „Vyučení s podřízenými“ a „Vyučení bez podřízených“).

Co se týče toho, jak pracuje ESeC v názvech jednotlivých tříd s dimenzí postavení v řízení, explicitně ji zdůrazňuje pouze na „střední úrovni“ kategorizace, kde rozděluje „pracovníky středních pozic“ podle toho, jestli mají podřízené (tedy určitou moc nad pracovní silou) nebo ne. Jedná se konkrétně o třídy 4 až 6, kdy třídy 4 a 5 obsahují „Vedoucí nižších podniků“ (tedy podnikatele se zaměstnanci), mající méně než deset zaměstnanců, které dělí podle toho, jedná-li se o zaměstnavatele v oblasti zemědělství nebo mimo ni.¹⁹⁵ Čeští respondenti v tomto případě ani jednou takovéto rozdělení ve svých subjektivních kategorizacích neprovedli, pojem „vedoucí“ většinou označoval samostatnou skupinu, která nijak dělena nebyla.

Třída ESeC 6 pak vyděluje zaměstnance v oblasti sektoru výroby a provozu, kteří mají podřízené od těch, kteří je nemají.¹⁹⁶ Specifičnost této skupiny se objevuje i v subjektivních kategorizacích respondentů, právě v případech, kdy spojují vyjádření postavení v řízení s odborným vyučením. Stejně tak jako ESeC tím dávají najevo, že vnímají rozdíl v celkovém socioekonomickém postavení mezi těmi, kteří jsou vyučení a mají podřízené a tím i určitou zodpovědnost a moc nad pracovní silou a těmi, kteří jsou vyučení a podřízené nemají.¹⁹⁷

3.3.2.4. Zaměstnanecký status

Pojmy, které jsou všeobecně sociology a statistiky používané k vyjádření zaměstnaneckého statusu, se objevovaly i v subjektivních kategorizacích velmi často. Použilo je 24 respondentů, přičemž velká část z nich hned v několika vytvořených skupinách, rozlišujíc jedince podobně jako kategorizace na zaměstnance, zaměstnavatele či podnikatele, a samostatně výdělečně činné.

Nejčastěji používaným pojmem byl logicky pojem „zaměstnanci“, protože zaměstnanců je na kartách, stejně tak jako ve společnosti, nejvíc. Ti pak byli v podstatě vždy

¹⁹⁵ ESeC4 „Vedoucí menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - MIMO OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ“ a ESeC5 „Vedoucí menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ“

¹⁹⁶ ESeC6 „Nižší techničtí a provozní pracovníci (nižší "supervisors")“

¹⁹⁷ Viz. v ESeC třída číslo 8 : Nižší pracovníci v technických oborech (Řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři)

spojení s dalšími dělicími kritérii, která je rozdělovala do několika skupin. Nejčastěji byli děleni na základě vzdělání, popřípadě kvalifikace. V tomto případě se jednalo zejména o pozitivní vymezení, to znamená, že respondenti měli tendenci často tvořit skupiny s názvy typu „zaměstnanci s vyšším vzděláním“, aby poukázali, na jejich vyšší postavení oproti nekvalifikovaným zaměstnancům.

Tyto skupiny tak byly občas propojeny o deklarovaný vyšší status, někdy byly dokonce spojeny do jedné skupiny s podnikateli, což opět poukazuje na to, že na nejvyšších pozicích se rozdíly v celkovém socioekonomickém postavení mezi zaměstnanci a zaměstnavateli stírají.

Vedle vzdělání byl pojem zaměstnance několikrát spojen s poukazem na státní sektor.¹⁹⁸ Jednalo se tedy o poukaz na specifčnost státních zaměstnanců od zaměstnanců v privátní sféře. S touto specifčností, jak již bylo zmíněno výše, ESeC nepracuje.

Vedle toho pak byli několikrát zaměstnanci děleni podle toho, zda-li mají podřízené, nebo podle toho, pracují-li manuálně či ne.

Pojmy „zaměstnavatel“ či „podnikatel“ použila v názvech vytvořených skupin více než čtvrtina respondentů, velmi často jako samostatnou skupinu, bez spojitosti s dalšími dělicími kritérii. O něco častější byl pak pojem „podnikatel“, který respondenti používali osamoceně, nebo ho spojovali s deklarací vysokého postavení ve společnosti. Pojem „zaměstnavatel“ pak vytvářel vždy samostatnou skupinu.

Skupinu „samostatně výdělečně činných“ pak vytvořilo osm respondentů, tedy jen asi 13 procent. To znamená, že respondenti často zařazovali osoby samostatně výdělečně činné do stejné skupiny se zaměstnavateli.

Jak již bylo uvedeno v rámci kritéria postavení v řízení, respondenti ani jednu nerozlišovali zaměstnavatele či osoby samostatně výdělečně činné na základě toho, jestli pracují v oblasti v zemědělství nebo ne, tak jak je tomu u kategorizace ESeC. Nerozdělovali je ani podle počtu zaměstnanců, jak je tomu v řadě kategorizací včetně ESeCu, kde jsou zaměstnanci rozděleni podle toho, mají-li více nebo méně než 10 zaměstnanců. Tento jev je ale podle mě způsobený tím, že na třiceti kartách bylo zaměstnavatelů, podnikatelů a osob samostatně výdělečně činných relativně málo¹⁹⁹, proto bylo další podrobné dělení poměrně problematické. Tento závěr je proto třeba brát s rezervou.

¹⁹⁸ Skupinu „zaměstnanci státního sektoru“ vytvořilo celkem 6 respondentů.

¹⁹⁹ Jednalo se o 5 karet

3.3.2.5. Sektor práce

Do skupiny „sektor práce“ jsem zařadila ty názvy skupin, které nějakým způsobem vypovídají o dimenzi primárního, sekundárního či terciárního sektoru práce. Primární a sekundární sektor práce byl však povětšinou spojován dohromady pod souhrnnou skupinu „manuální práce“, která stála v opozici k sektoru služeb. Názvy, ve kterých se explicitně mluvilo o manuálním typu práce, použil pro pojmenování alespoň jedné ze skupin své kategorizace téměř každý druhý respondent²⁰⁰. Přímo na sekundární sektor práce pak použitím pojmů, jako je „dělník“ či „modré límečky“, poukázalo devět respondentů. Pojem dělník se povětšinou pojil s poukazem na nízké vzdělání, nebo celkové nízké postavení ve společnosti. Oddělenou skupinu vypovídající o specifčnosti práce v oblasti zemědělství pak vytvořilo jedenáct respondentů, tedy přibližně osmnáct procent. Vždy se navíc jednalo o oddělenou skupinu, která vydělovala zemědělce od ostatních, aniž by je dále rozdělovala na základě jiného statusotvorného kritéria, jakým je například zaměstnanecký status. V tomto případě se subjektivní kategorizace českých studentů liší od kategorizace ESeC, která vyděluje zemědělce od ostatních manuálně pracujících pouze v případě, že podnikají nebo jsou samostatně výdělečně činní.²⁰¹

Co se týče francouzských studentů, objevuje se u nich kategorie zemědělců o něco častěji²⁰². Také většinou vytváří jednotnou kategorii, v nezanedbatelném počtu případů však propojují zemědělce se zaměstnaneckým statutem osob samostatně výdělečně činných či zaměstnavatelů, stejně tak, jak je tomu v rámci kategorizace ESeC. Tímto způsobem pracovala se zemědělci přibližně čtvrtina francouzských respondentů z řad studentů. Další pětina pak spojovala zemědělce se specifickou kategorií samostatně výdělečných obchodníků, kteří lze označit pojmem *artisanat*. Ve Francii se jedná o velmi známou a tradičně silnou skupinu povolání, která je specifická právě tím, že sdružuje osoby samostatně výdělečně činné nebo malé zaměstnavatele. Název této skupiny se explicitně objevuje ve 44 názvech vytvořených skupin v populaci francouzských vysokoškolských studentů (to je zhruba pětina z nich). Tato kategorie označuje všechny soukromé řezníky, pekaře, cukráře, truhláře, květináře, ševce, provozáře, a další tradiční povolání (řemesla), které mají zejména z hlediska tradice k zemědělcům do velké míry blízko. V České republice však takto pojímaná řemesla, jako typická povolání pro malé zaměstnavatele či osoby samostatně výdělečně činné, do velké míry vymizela, zejména důsledkem znárodnění všech malých rodinných podniků

²⁰⁰ Absolutní četnost: 29 respondentů, N=63.

²⁰¹ ESeC5: „Vedoucí menších a středních podniků (oblast zemědělství)“

²⁰² Přímý odkaz na zemědělství se objevuje v 49ti názvech. To je asi u 21% respondentů. Dalších 25% však mluví o příbuzné skupině „artisanat“.

soustředěných na řemeslnou výrobu a koncentrací zemědělství a tradičně řemeslné výroby do velkých družstev a továren. Český ekvivalent výrazu *artisan*, „řemeslo“, tak použil ve své kategorizaci jen jeden jediný český respondent.

Vedle těchto pojmenování pak figurují názvy skupin, které nějakým způsobem vydělují karty reprezentující práce z terciárního sektoru. Sedmnáctkrát se v názvech skupin objevil pojem „služby“ nebo „servis“, často doplněný o specifické oblasti práce, které do tohoto sektoru spadají, jako je administrativa či zdravotnictví. Toto kritérium pak bylo vždy v několika případech kombinováno s informací o zaměstnaneckém statusu, se vzděláním, či se státním sektorem.

Propojení sektoru administrativy, zdravotnictví a školství se objevuje i v rámci páté kategorie ESeC, kterou lze přeložit jako „Pracovníci "středních pozic": vyšší "bílé límečky": techničtí, administrativní, pedagogičtí, zdravotničtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech“. Tato kategorie ale pracovníky z oboru služeb současně propojuje s vyššími technickými pracovníky, což se zdá být částečně v rozporu s tím, jak subjektivně vnímají rozvrstvení společnosti respondenti, pro které byly tyto dvě dimenze poměrně často oddělené.

3.3.2.6. Sociologické pojmosloví

V závěru této kapitoly bych ještě ráda zmínila některé zajímavosti, které se objevily v názvech subjektivních kategorizací.

Tak například co se týče sociologických termínů a pojmů používaných při popisu sociální stratifikace. Vzhledem k tomu, že se jedná o studenty sociálních věd, dá se bezpochyby předpokládat, že mohou být svým studiem ovlivněni. Část z nich však pocházela z prvního ročníku, tudíž v době sběru dat za sebou měla jen pár úvodních přednášek do sociologie, a proto by ještě zkreslení tohoto typu nemuselo být tak markantní. Ostatní pocházeli z druhých ročníků, kde už jsou určitě studiem sociologie „poznámenaní“ o něco více, výskyt sociologických pojmů se ale neobjevoval příliš často a byl zastoupen rovnoměrně mezi prváky a druháky. V rámci tohoto pojednání bych se ale ráda soustředila zejména na to, jakým způsobem se liší výrazy, které používají čeští studenti od těch, které se objevily v názvech skupin u francouzských studentů sociálních věd.

Nejmarkantnější rozdíl se objevuje v použití pojmu „prestíž“. Zatímco mezi českými studenty použilo tento pojem k pojmenování alespoň jedné skupiny sedm respondentů, což je více než desetina, ve Francii jeho ekvivalent „prestige“ zvolil jeden jediný respondent z 240 dotazovaných. Osobně se domnívám, že v tomto případě je zjištěný rozdíl důsledkem politicko-národních specifik. Zkoumání prestiže povolání je totiž spjaté s anglosaskou větví

výzkumu socioekonomických nerovností, které se výrazně liší od tradičně francouzského způsobu zachycení socioekonomických nerovností, které je zpravidla třídního charakteru. V České republice je však dlouhodobě současně zkoumáno jak stratifikační, tak třídní pojetí socioekonomických nerovností a pojem „prestige“ je tak v mysli běžných lidí mnohem více přítomen. Ve Francii se naopak drží třídního přístupu k sociální stratifikaci a výzkum prestige je jen velmi okrajový.

V české společnosti je tak prestiž ve spojení s výzkumem sociální stratifikace v povědomí lidí relativně zakořeněna a jsme tak zvyklí používat tento pojem běžně v psaném i mluveném jazyce, ve smyslu prestižní jakožto uznávaný, ctihodný. To zajímavým způsobem ukazuje i prvních sto odkazů, které lze najít ve spojení s českým pojmem „prestíž“ v internetovém vyhledávači. Většinou je tento pojem použit ve spojení s určitými osobami nebo se skupinami povolání. Pokud pro zajímavost provedu to samé s francouzským slovem „prestige“, je hned zřejmé, že ve Francii se tento pojem jako vyjádření určitého uznání používá jen zřídka. Mezi prvními sty odkazy je většina z nich spojená s drahými výrobky a značkami, které jsou popsány jako „prestížní“, tedy drahé a luxusní, možná také zvyšující společenské „uznání“, tentokrát ale v čistě v materiálním slova smyslu.

Co se týče pojmu „třída“, i ten se zdá být používán častěji českými než francouzskými studenty. V Čechách ho použili 4 studenti z celkového počtu 63 a to hned u několika skupin současně, rozlišujíc třídu nižší, střední a vyšší, zatímco ve Francii se jednalo jen o 5 studentů z 240ti. Ve Francii je ale naopak v názvech subjektivních kategorizací mnohem více používáno pojmosloví z francouzské socioprofesionální kategorizace (PCS), která je ve Francii všeobecně relativně dobře známa, zejména pak mezi studenty, kteří se o ní učí již na střední škole. Pojmy z této kategorizace jako jsou „Artisans“, nebo „Professions intermédiaires“ použilo v prvním případě 44 a v druhém 65 studentů, tedy 18 a 27 procent z celkového počtu dotazovaných vysokoškolských studentů.²⁰³

3.3.2.7. Deklarované použití jednotlivých statusotvorných kritérií

Vedle statusotvorných kritérií identifikovaných přímo prostřednictvím názvů jednotlivých skupin, které respondenti ve svých subjektivních kategorizacích používali, mám k dispozici i data, pocházející z otázek, ve kterých se po vytvoření tříd a názvů ze hry s kartami respondentů přímo ptáme, jaká kritéria při vytváření skupin používali.²⁰⁴

²⁰³ PCS 2003 - Niveau 1 - Liste des catégories socioprofessionnelles agrégées, INSEE [citace 2009-19-12]. URL: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/liste_n1.htm>.

²⁰⁴ Jedná se o otázky J2, zjišťující jaké z informací na kartách respondent použil a J3, které nabízí seznam dalších možných kritérií, viz dotazník, příloha číslo 5.

Respondenti pak u každého z uvedených kritérií rozhodují o tom, jestli ho při vytváření skupin zohledňovali či nikoliv, přičemž mají na výběr jak ze seznamu kritérií uvedených na kartách, tak ze seznamu kritérií, které na kartách uvedeny nebyly, ale které by podle nás mohli být také brány v potaz..²⁰⁵

Očekávám, že se vědomé a deklarované použití kritérií bude do určité míry lišit od toho částečně nevědomého, které se objevilo v samotných názvech. Myslím si, že to nevědomé bude více heterogenní, protože se v něm mohou objevit i ta kritéria, které nebyla explicitně uvedena ani na kartách, ani v seznamu dalších možností. Deklarované a z názvů skupin vyvozené četnosti použití jednotlivých kritérií se také mohou lišit tím, že ty deklarované budou celkově vyšší, protože ačkoliv některá kritéria jedinci skutečně při vytváření skupin zohledňovali, nemuseli je pokládat za tak klíčová, aby je zakomponovali do samotného názvu. Jedná se tedy o informaci jiného charakteru, která ale pomůže dobře doplnit, podpořit, nebo zpochybnit závěry z předchozí analýzy názvů.

Tabulka 17. Porovnání četností u francouzských a českých respondentů, kteří deklarovali použití jednotlivých statusotvorných kritérií uvedených na kartách.²⁰⁶

CHARAKTERISTIKY UVEDENÉ NA KARTÁCH	ČR	Francie	
pracovní status*	Absolutní četnost	44	204
	Procentuální četnost	72,1	85,0
	Významnost rozdílu	-	+
pracovní smlouva	Absolutní četnost	8	129
	Procentuální četnost	13,1	53,8
	Významnost rozdílu	---	+++
počet podřízených	Absolutní četnost	37	132
	Procentuální četnost	60,7	55,0
	Významnost rozdílu	o	o
počet zaměstnanců**	Absolutní četnost	18	55
	Procentuální četnost	29,5	23,0
	Významnost rozdílu	o	o
zaměření podniku	Absolutní četnost	34	87
	Procentuální četnost	55,7	36,4
	Významnost rozdílu	++	--
vzdělání	Absolutní četnost	57	169
	Procentuální četnost	93,4	70,4
	Významnost rozdílu	+++	---

* *zaměstnanecký status, doplněný o informaci o případné práci ve státním sektoru*

** *pro zaměstnavatele*

+/- *rozdíl četností významný na 91% hladině významnosti*

²⁰⁵ Tento seznam je doplněný o poslední možnost, kam respondenti mohou doplnit případná další třídící kritéria. Této možnosti využilo pár respondentů, kteří pojmenovali další možná kritéria, které respondenti brali v úvahu jako je určitý přínos či užitečnost pro společnost, osobní zkušenosti jako takové a věk, na základě kterého posuzovali možnosti dalšího profesního růstu

²⁰⁶ Data za francii se týkají jen populace vysokoškolských studentů
Četnosti vyplývají z odpovědí ANO na otázku J3: „Pokud jste používali informace uvedené na kartách, o jaké z nich se konkrétně jednalo?“

++/-- rozdíl četností významný na 95% hladině významnosti
+++/-- rozdíl četností významný na 99% hladině významnosti

Z kritérií, která byla přímo uvedena na kartách, se naprostá většina českých respondentů přihlásila k vědomému použití kritéria vzdělání. Toto statusotvorné kritérium se tedy potvrdilo v obou typech analýzy jako dominantní. U českých studentů se navíc zdá více dominantním než u francouzských, kde se k jeho použití přihlásilo asi o dvacet procent respondentů méně.

Vedle vzdělání čeští respondenti také více než v polovině případů uvedli, že při vytváření svých subjektivních kategorizací pracovali s informací o pracovním statusu²⁰⁷, ale i s informací o postavení zaměstnanců v řízení a o specializaci podniku. Všechna tři kritéria patřila mezi ta nejdůležitější i v případě analýzy samotných názvů jednotlivých kategorií, přičemž důležitost zaměření podniku se projevovala zpravidla skrze výše popisované “speciální pracovní kategorie“.

U francouzských studentů je rozložení v používání těchto tří kritérií víceméně podobné, až na výjimku zaměření podniku (sektorů práce), kterou evidentně považují za méně důležité než čeští studenti.

Z kritérií uvedených na kartách pak čeští studenti podle svých slov nejméně často používali kritérium pracovní smlouvy. Pouze 13% studentů zaškrtnulo, že toto kritérium při vytváření skupin zohledňovalo, zatímco ve Francii to samé tvrdilo téměř 54% dotazovaných studentů. Tento poznatek považují za další potvrzení hypotézy o tom, že v české společnosti typ pracovní smlouvy nefunguje jako stratifikační kritérium, což bylo dokázáno jak v rámci sekundární analýzy dat, tak v rámci analýzy názvů subjektivních kategorizací, kde ani jeden z respondentů nepoužil toto kritérium v názvu své skupiny. Při používání EGP v české společnosti fungovat, je tedy opravdu potřeba oprostít se od kritéria pracovní smlouvy jako takové a pracovat s ním prostřednictvím jednotlivých dílčích statusotvorných kritérií, skrze které Golthorpe opozici pracovních smluv popisuje.

²⁰⁷ Která zahrnuje zejména informaci o zaměstnaneckém statusu, o práci ve státním sektoru.

Tabulka 18. Porovnání četností u českých a francouzských respondentů, kteří deklarovali použití jednotlivých statusotvorných kritérií, která nebyla uvedena na kartách.²⁰⁸

JINÉ CHARAKTERISTIKY		ČR	Francie
příjem	Absolutní četnost	29	67
	Procentuální četnost	48,3	30,2
	Významnost rozdílu	++	--
prestiž	Absolutní četnost	53	109
	Procentuální četnost	88,3	49,1
	Významnost rozdílu	+++	---
kvalifikace	Absolutní četnost	46	130
	Procentuální četnost	76,7	58,6
	Významnost rozdílu	+	-
náročnost	Absolutní četnost	20	60
	Procentuální četnost	33,3	27,1
	Významnost rozdílu	o	o
politické názory	Absolutní četnost	2	4
	Procentuální četnost	3,3	1,8
	Významnost rozdílu	o	o
tradice	Absolutní četnost	11	10
	Procentuální četnost	18,3	4,5
	Významnost rozdílu	+++	---
rutinní charakter práce	Absolutní četnost	18	43
	Procentuální četnost	30,0	19,5
	Významnost rozdílu	o	o

+/- rozdíl četností významný na 91% hladině významnosti

++/-- rozdíl četností významný na 95% hladině významnosti

+++/-- rozdíl četností významný na 99% hladině významnosti

Vedle informací, které měli čeští studenti uvedené přímo na kartách, se většina respondentů přihlásila k zohledňování vnímané prestiže povolání popsaného na dané kartě. Na významnost prestiže při subjektivním vnímání socioekonomických nerovností upozornila už předchozí analýza názvů jednotlivých subjektivních kategorií. Navíc se potvrzuje i rozdíl mezi českými a francouzskými studenty v tom, nakolik podle svých slov pracovali s kritériem „prestiže“. Čeští studenti totiž tvrdili, že zohledňovali toto kritérium téměř dvakrát častěji než francouzští studenti.

Vedle prestiže respondenti označovali za důležitou i kvalifikaci, která je určitým ekvivalentem ke vzdělání, jen je více spjatá s přípravou na konkrétní pracovní činnost. Čeští studenti toto kritérium stejně jako u vzdělání považují za důležitější než francouzští studenti. Příjem pak při vytváření skupin podle svých slov zohlednila necelá polovina českých studentů a necelá třetina francouzských studentů. Na vnímanou důležitost příjmu pro hodnocení

²⁰⁸ Data za francii se týkají jen populace vysokoškolských studentů

Četnosti vyplývají z odpovědi ANO na otázku J4: „Pokud jste použili charakteristiky, které nebyly na kartách uvedeny, ale Vám osobně přišly pro vytvoření skupin důležité, uveďte prosím, o které charakteristiky se jednalo?“

postavení v české společnosti jsem upozornila již v teoretické části práce. To, že je příjem pro Čechy důležitějším aspektem zaměstnání než pro Francouze jsem ale ukázala i na datech za celou českou populaci, v rámci sekundární analýzy dat.²⁰⁹

To pro mě vysvětluje i zde nalezený rozdíl v tom, že čeští studenti pracovali s kritériem příjmu častěji než ti francouzští. Osobně se mi zdá, že příjem je sice velmi důležitým, avšak spíše implicitním kritériem, které je logickým důsledkem všech ostatních kritérií.

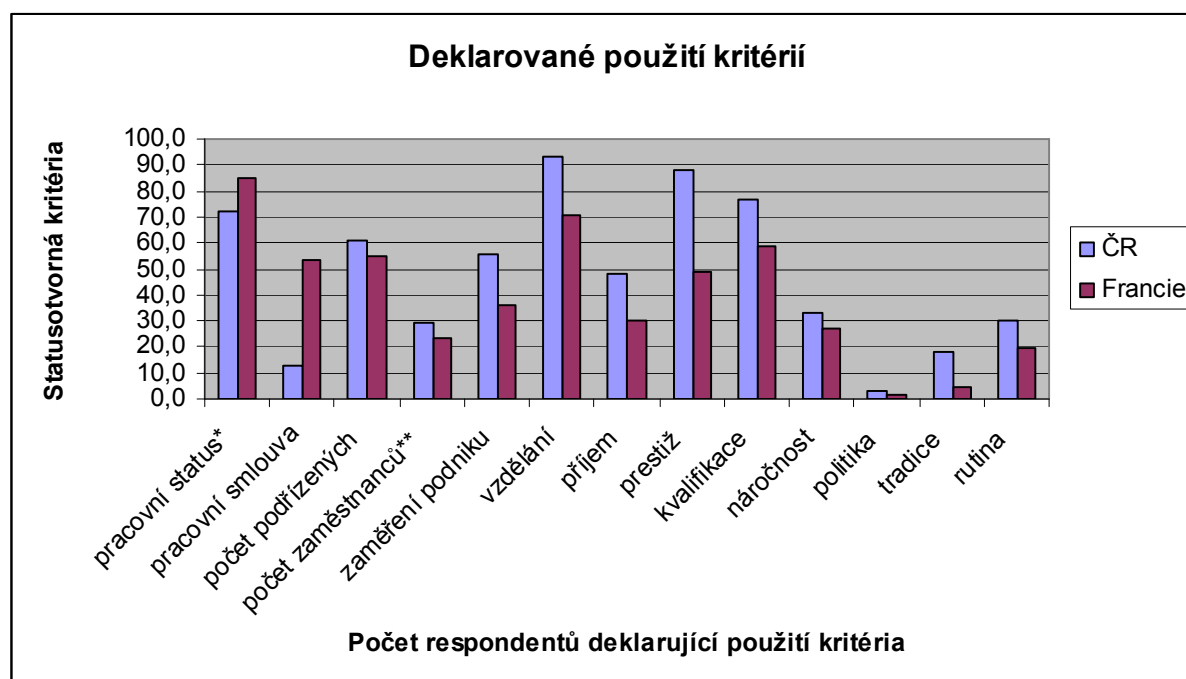
Další kritéria, která byla jedincům v dotazníku nabídnuta k rozhodnutí o tom, jestli s nimi pracovali či ne, jako je náročnost práce, rutinní charakter práce spočívající v neustálém opakování stejných pracovních úkonů či vliv tradice v pohledu na socioekonomické rozdělení společnosti se ukázala být při vytváření subjektivních kategorizací jako spíše okrajová.

Závěrem je tak možné shrnout, že čeští respondenti při vytváření svých skupin při hře s kartami nejvíce zohledňovali kritérium vzdělání, popřípadě kvalifikace a až v druhé řadě další kritéria jako je zaměstnanecký status, postavení v řízení, specifčnost některých odvětví práce, či prestiž spjatou s jednotlivými povoláními.

Základní rozdíly ve srovnání s daty za francouzské studenty spočívají zejména v tom, že při vytváření vlastních subjektivních kategorizací jsou pro nás podstatně důležitější kritéria vzdělání, prestiže a příjmu, zatímco oproti francouzským studentům téměř nebereme v potaz typ pracovní smlouvy. Pro větší přehlednost uvádím ještě procentuální rozdíly v deklarovaném použití kritérií v následujícím grafu.

²⁰⁹ Průměrné hodnocení důležitosti příjmu u Čechů je 1,9, zatímco u Francouzů je 1,98 (čím nižší hodnota, tím byl pokládán za důležitější). Tento rozdíl je ale významný pouze na 90% hladině významnosti.

Graf 1. Grafické znázornění rozdílů frekvencí respondentem deklarovaného použití daného statusotvorného kritéria v ČR a ve Francii

*zaměstnanecký status, doplněný o informaci o případné práci ve státním sektoru

** pro zaměstnavatele

Domnívám se, že tyto základní poznatky fungují podobně i v celé české společnosti, už na základě toho, že kritéria, která byla na základě mé analýzy identifikována jako nejvíce důležitá pro francouzské studenty, definovali Etienne Pénissat a Cyril Jayet jako nejdůležitější i v rámci všeobecné francouzské populace.²¹⁰ Tato domněnka je však pouze hypotézou, kterou je třeba v budoucnu ověřit.

Z dosavadních analýz začíná být zřejmé, v čem spočívají největší možné nevýhody a nedorozumění, se kterými se bude možné setkat při představení nové socioekonomické kategorizace ESeC v české společnosti.

Předtím, než ale tyto domněnky zrekapituluji v závěru své diplomové práce, ráda bych si ještě ve stručnosti doplnila informace o tom, do jaké míry je ESeC českými respondenty hodnocen jako srozumitelný. K tomu mi pomůže stručná analýza vybraných dat pocházejících z druhé části dotazníku.

²¹⁰ [Pénissat, Jayet, 2009, 53-74].

3.3.3. Porozumění ESeC

V závěrečné kapitole této analytické části se zaměřím na to, do jaké míry čeští respondenti rozumí názvům a obsahu tříd ESeC. Dosavadní poznatky bych tak chtěla doplnit informacemi o tom, jaké třídy ESeC respondenti vnímají jako srozumitelné a konzistentní a jaké ne. S touto problematikou souvisí i zamyšlení se nad otázkou, jaké názvy by bylo dobré v české verzi kategorizace pro jednotlivé třídy ESeC zvolit, aby v nich byly principy této socioekonomické kategorizace zachovány a současně aby byly pro Čechy co nejlépe srozumitelné.

Konkrétně se tak ve stručnosti podívám jednak na to, jaká statusotvorná kritéria respondenti ve složení jednotlivých skupin povolání rozpoznali, tedy v podstatě jaká kritéria jsou z rozdělení povolání podle kategorizace ESeC pro respondenty nejvíce zřejmá. Tuto informaci doplním o analýzu toho, do jaké míry byli čeští studenti schopni přiřadit názvy jednotlivých tříd nové evropské kategorizace ESeC k jednotlivým skupinám povolání, které byly za každou třídu ESeC vytvořeny. I v této části porovnam nalezené skutečnosti s výsledky, které vyplývají jak z francouzských dat za subpopulaci vysokoškolských studentů, tak z analýzy dat za všeobecnou francouzskou populaci, abych si mohla opět vytvořit obrázek o tom, jaká možná zkrácení může práce se studenty přinést.

3.3.3.1. Schopnost identifikace statusotvorných kritérií, se kterými ESeC pracuje

V rámci druhé části dotazníku dostali respondenti seznam několika desítek povolání, které byly uspořádané do devíti skupin. Tyto skupiny odpovídaly jednotlivým třídám ESeC, o tom ale prozatím respondenti nevěděli. Jejich úkolem bylo pokusit se rozpoznat, na základě jakých statusotvorných kritérií byly skupiny vytvořeny a označit tři nejdůležitější, v nabízeném seznamu, který obsahoval jak ta kritéria, se kterými pracuje ESeC, tak další statusotvorná kritéria, která se objevují u jiných kategorizací.

Odpovědi respondentů na tuto otázku shrnuje následující tabulka, která udává, kolik respondentů označilo dané kritérium, jako jedno ze tří nejdůležitějších pro vytvoření skupin.

Tabulka 19. Rozložení kladných odpovědí na otázku N6: „Nyní se prosím pokuste rozhodnout, na základě kterých tří kritérií jsou výše uvedená povolání primárně rozdělena do devíti skupin (od A do I).“

Kritéria odlišující kategorie ESeC	Absolutní	
	četnost	Procenta
kvalifikace	39	63,9%
prestiž povolání	32	52,5%
odvětví (sektor práce)	28	45,9%
příjem	23	37,7%
zaměstnanecký status	17	27,9%
manuální a nemanuální charakter práce	17	27,9%
míra autonomie v práci	9	14,8%
náročnost práce	9	14,8%
odlišnosti v opakujícím se charakteru práce (rutinním charakteru práce)	3	4,9%
počet podřízených	2	3,3%
tradice	2	3,3%
jistota (stabilita) práce	0	0,0%

Z tabulky je zřejmé, že v uspořádání skupin respondenti nejčastěji rozeznávali kritérium kvalifikace, prestiž daných povolání, společný sektor (odvětví) práce a příjem. První z kritérií opět odkazuje na vzdělání a jeho zpětné uznání jakožto kvalifikaci potřebnou k vykonávání určité práce. Kritéria prestiže a příjmu pak odkazují na vnímané hierarchické uspořádání jednotlivých nabízených skupin povolání, a to jak z pohledu subjektivního (prestiž jako určitá míra uznání), tak z pohledu objektivního (příjem). Odvětví práce je zase kritériem, které není tak hierarchizující, ale spíše upozorňuje na odlišnosti v typu a v náplni práce.

Je tedy zřejmé, že kritéria, se kterými primárně pracuje ESeC, jako je zaměstnanecký status, míra autonomie v práci, postavení v řízení, a stabilita práce, nebyla respondenty v uspořádání skupin moc často rozpoznána. Nejvíce zřetelný je zaměstnanecký status, který se v ESeCu projevuje zejména v rámci odlišení tříd 4 a 5, které oddělují menší zaměstnavatele a samostatně výdělečně činné od zaměstnanců. Další klíčové kritérium ESeC, „postavení v řízení“, které hierarchizuje socioekonomické postavení jedinců ve společnosti na základě toho, jak velkou moc nad pracovní silou jim jejich pracovní pozice přináší, rozpoznali pouze dva respondenti. Více implicitní kritéria, se kterými ESeC pracuje, jakými jsou autonomie v práci či stabilita práce také byla odhalena v rozložení skupin jen velmi zřídka.

Ve Francii dopadla identifikace hlavních kritérií, které používá ESeC, stejně neslavně. Jak mezi francouzskými studenty, tak ve francouzské populaci všeobecně, byla nejčastěji rozeznávána kritéria kvalifikace, sektoru práce či příjmu.²¹¹ Mínění studentů od všeobecné

²¹¹ Tabulku s absolutními a procentuálními četnostmi za francouzské studenty i populaci uvádím v příloze „Tabulky a grafy“, Tabulka číslo 11.

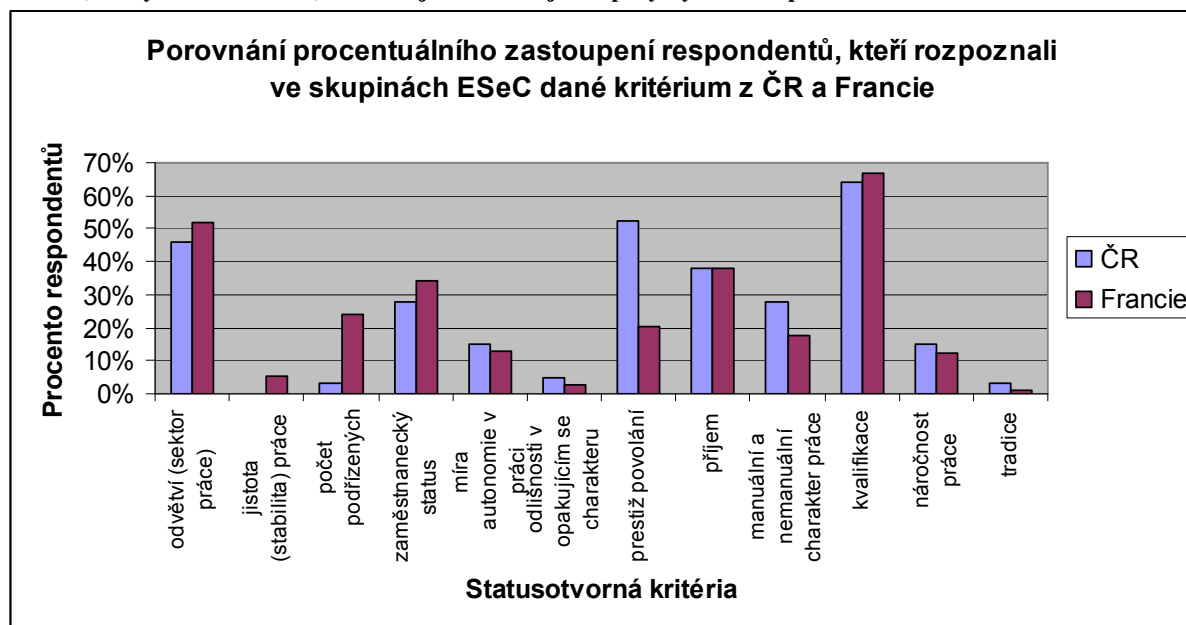
populace pak bylo i v tomto případě velmi podobné. Odlišovalo se jen nepatrně u méně často hodnocených kritérií.

Základní rozdíl mezi českými a francouzskými studenty (ale i francouzskou všeobecnou populací) spočívá opět v již několikrát zmíněném kritériu prestiže. Zatímco mezi českými studenty rozpoznalo kritérium prestiže v uspořádání skupin 32% studentů, tedy více než polovina, u francouzských studentů tak učinilo jen dvacet procent z nich. Stejný výsledek (21%) navíc vyplývá z dat, za francouzskou populaci, jak ukazují ve své analýze Pénissat s Jayetem.²¹²

Jedno z nejvýznamnějších statusotvorných kritérií ESeC, „postavení v řízení“, pak bylo českými respondenty rozeznáno také podstatně méně často než těmi francouzskými. Zatímco mezi francouzskými studenty zařadilo „počet podřízených“ mezi 3 hlavní kritéria k vytvoření skupin 24% respondentů, v Čechách se jednalo jen o necelá 4 procenta.

Grafické znázornění shod a rozdílů ve vybraných kritériích je vyobrazeno v následujícím sloupcovém grafu.

Graf 2. Grafické znázornění shod a rozdílů mezi dotazovanými vysokoškolskými studenty v Čechách a ve Francii, ve vybírání kritérií, které nejvíce odlišují skupiny vytvořené podle ESeC.

3.3.3.2. Schopnost přiřazení správných názvů k jednotlivým skupinám povolání podle ESeC

V rámci druhé části dotazníku byla testovaná i srozumitelnost samotných názvů jednotlivých tříd ESeC. Respondenti měli k dispozici jednu z oficiálních verzí názvů jednotlivých tříd budoucí kategorizace ESeC, které měli vždy přiřadit k jedné ze skupin

²¹² [Pénissat, Jayet, 2009, 25].

povolání.²¹³ Jak jsem již zmiňovala v metodologické části, zvolené názvy tříd ESeC považuji do velké míry za nevhodné, jelikož tato krátká verze oficiálních názvů, je podle mě pro laika sama o sobě nesrozumitelná a nezachycuje dostatečně skutečnou heterogenitu celé třídy.²¹⁴ Beru proto tyto výsledky s rezervou, jelikož se domnívám, že by respondenti v případě rozšířených názvů tříd ESeC přiřadili správné názvy o něco častěji.

Tabulka 20. Přiřazení názvů ESeC tříd k jednotlivým skupinám povolání.²¹⁵

Název ESeC kategorie		1	2	3	4	5	6	7	8	9	NZ*	Správně zařadilo
1	Velcí zaměstnavatelé a řídící pracovníci vyššího stupně	49	1	1	9	1	1	0	0	0	1	77,8%
2	Vedoucí a řídící pracovníci středního stupně	1	18	11	6	2	22	0	0	0	3	28,6%
3	Zaměstnanci vyššího stupně	8	32	13	3	0	2	3	0	0	2	20,6%
4	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (mimo oblast zemědělství)	2	3	2	44	0	8	1	0	0	3	69,8%
5	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (oblast zemědělství)	1	1	0	1	59	0	0	0	0	1	93,7%
6	Nižší techničtí pracovníci a provozní řídící pracovníci	1	2	18	0	0	26	3	1	7	5	41,3%
7	Zaměstnanci nižšího stupně	0	2	7	0	1	0	24	7	21	1	38,1%
8	Kvalifikovaní dělníci	0	1	1	0	0	3	3	52	3	0	82,5%
9	Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě	0	0	4	0	0	1	21	5	32	0	50,8%

*neumělo zařadit (počet missing values)

Jak vyplývá z této tabulky, některé názvy byly jasně srozumitelné a identifikovatelné s jednou ze skupin, u jiných naopak nebylo pro respondenty ani trochu zřejmé, kam patří. Nejmenší problém měli respondenti s přiřazením názvu ke skupině 5: „Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (oblast zemědělství)“. Důvod je zřejmý. Jen v této skupině se objevovala povolání výhradně z oblasti zemědělství, které bylo velmi snadné identifikovat. Dalšími názvy, které správně přiřadilo k odpovídající skupině povolání více než 65% respondentů, se pak týkaly skupiny 1 „Velcí zaměstnavatelé a řídící pracovníci vyššího stupně“, skupiny 4 „Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (mimo oblast zemědělství)“ a skupiny 8 „Kvalifikovaní dělníci“.

U ostatních skupin povolání se ukázalo přiřazení odpovídajících názvů jako více problematické. Velká část respondentů například prohodila názvy u skupiny 7 „Zaměstnanci

²¹³ Tabulka viz. dotazník, příloha číslo 5, otázka N6.

²¹⁴ Největší problém vnímám u názvu třídy I, který ve své krátké verzi nese název „Velcí zaměstnavatelé a řídící pracovníci vyššího stupně“, zatímco v rozšířené verzi „Velcí zaměstnavatelé, vědeckí a odborní pracovníci a vedoucí vyššího stupně“, z čehož je již zřejmé že v této třídě nejsou jen zaměstnavatelé nebo řídící pracovníci, ale jsou tam i zaměstnanci s vysokou odborností.

²¹⁵ Otázka N6: „Zde je seznam možných názvů pro skupiny A až I. Pokuste se tyto názvy k jednotlivým skupinám přiřadit (přiřaďte vždy písmeno dané skupiny k nejlépe odpovídajícímu názvu).“

nižšího stupně“ a 9 „Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě“. Zmatení v rámci těchto dvou skupin mi přijde zřejmé a poukazuje znovu na jednu již výše popsanou potenciální slabinu ESeC. Tento nedostatek se navíc zdá být universálním, jelikož ke stejnému problému docházelo i ve Francii, jak dokládá Pénissat a Jayet ve své závěrečné zprávě, kde uvádí, že název skupiny 7 identifikovalo jako vhodný pro skupinu 9 celých 44% respondentů ze všeobecné francouzské populace.²¹⁶ Francouzští vysokoškolští studenti se mýlili o něco méně často, název zaměnilo 32% z nich, tedy přibližně stejně často jako čeští studenti.

Zásadní problém podle mého spočívá v tom, že jsou v této krátké verzi názvů tříd ESeC některé třídy pojmenovány příliš vágně, jak je tomu právě u třídy ESeC7, které svým názvem nijak neupřesňuje, jedná-li se o zaměstnance ve službách nebo ve výrobě. Třída 7 a 9 je pak odlišena pouze na základě kvalifikace, která ale není vždy tak markantní, aby byl rozdíl mezi těmito dvěma třídami dobře srozumitelný. K této záměně tak podle mého názoru mohlo docházet méně často, kdyby bylo použito rozšířeného názvu třídy ESeC7, ze kterého je zřejmé, že zahrnuje jen pracovníky ve službách, zatímco třída 9 zahrnuje nekvalifikované pracovníky ve službách i ve výrobě.²¹⁷

Jako nejvíce problematické se pak ukázalo přiřazení názvů ke skupinám 2 „Vedoucí a řídicí pracovníci středního stupně“, kterou správně pojmenovalo jen 29% respondentů a 3 „Zaměstnanci vyššího stupně“, u které název správně přiřadila pouhá pětina respondentů. Název skupiny 2 respondenti velmi často mylně přiřazovali ke skupině 6: „Nižší techničtí pracovníci a provozní řídicí pracovníci“. Tyto dvě skupiny mají totiž společné to, že obě dvě obsahují i povolání s podřízenými. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami spočívá v tom, že ve třídě ESeC2 jsou pracující s výrazně větší odborností a s vyšší mocí v celkovém rozhodování o náplni své práce a v chodu firmy, v původním názvu tzv. „professional“ či „managers“, zatímco ve třídě ESeC6 jsou pracovníci, kteří mají jen dohled nad některými podřízenými (vedoucí úseku, dělničtí „mistři“ apod.). V angličtině jsou označeni slovem „supervisors“.

Odlišnosti mezi těmito skupinami tak spočívající v lepším postavení v pracovním procesu, které Golthorpe a tedy i ESeC rozeznává skrze vyšší autonomii v práci či lepší stabilitu práce. Toto jsou ale kritéria, která nebyla respondenty v rozdělení skupin moc často rozpoznána. Proto nejspíš docházelo k zaměnění těchto dvou názvů.

²¹⁶ [Pénissat, Jayet, 2009, 32].

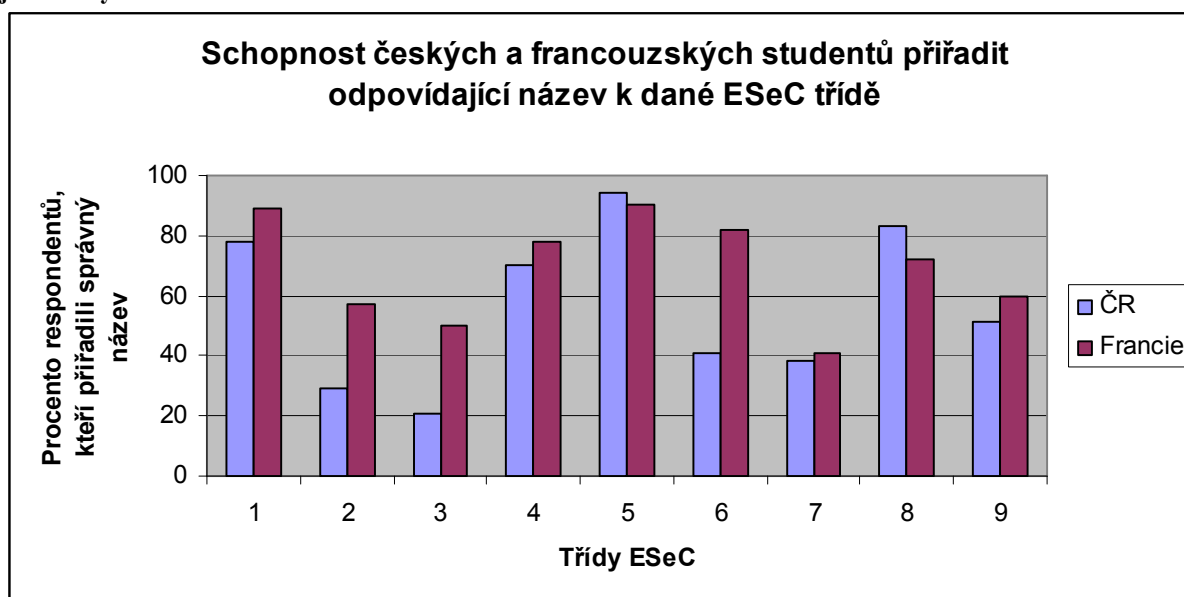
²¹⁷ Viz. ESeC7 „Nižší pracovníci ve službách a v obchodě (Nižší "bílé límečky)“

Zajímavé ale je, že ve Francii k záměně těchto dvou skupin tak často nedocházelo. Názvu třetí skupiny „Zaměstnanci vyššího stupně“ správně porozumělo 41% respondentů z všeobecné francouzské populace a celá polovina francouzských vysokoškoláků.²¹⁸

Domnívám se, že je to zejména tím, že název třetí skupiny „Zaměstnanci vyššího stupně“, je pro české respondenty dosti neříkající. Představí si pod ním nanejvýš to, že se jedná o lépe postavené zaměstnance. Francouzští respondenti, a zejména pak studenti, ale umí s názvy tohoto typu nakládat lépe, protože mají dobré povědomí o francouzské socioprofesionální kategorizaci PCS, které s podobnými názvy pracuje.²¹⁹ Na rozdíl od Čechů si tak za nimi dokáží představit konkrétní obsah a povolání.

Grafické znázornění hlavních rozdílů, ve schopnostech českých a francouzských studentů identifikovat správný název ESeC třídy u dané skupiny povolání, jsou zobrazeny v následujícím grafu:

Graf 3. Rozdíly mezi českými a francouzskými studenty ve schopnosti správně identifikovat názvy jednotlivých tříd ESeC.

Základní rozdíly mezi francouzskými studenty a francouzskou všeobecnou populací jsem pak shrnula v tabulce, která je k nalezení v příloze číslo 2.²²⁰ Je na ní zajímavé zejména to, že ukazuje, že vysokoškolští studenti byli u všech skupin v přiřazování správných názvů úspěšnější, než všeobecná populace jako taková. Na tento rozdíl poukazuje ve francouzské závěrečné zprávě i Pénissat s Jayetem, kteří podotýkají, že mezi testovanými

²¹⁸ [Pénissat, Jayet, 2009, 32].

²¹⁹ Názvy základních tříd PCS totiž obsahují pojmy jako „Cadres et **professions intellectuelles supérieures**“, nebo „**Professions Intermédiaires**“, viz: PCS 2003 - Niveau 1 - Liste des catégories socioprofessionnelles agrégées, INSEE [citace 2009-19-12]. URL:

<http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/liste_n1.htm>.

²²⁰ Viz. Příloha 2 „tabulky a grafy“, tabulka číslo 11.

subpopulacemi vytvořenými podle věku či podle zaměstnaneckých skupin, je vliv vzdělání jako jediný statisticky významný.²²¹ Vysvětlením lepší úspěšnosti vysokoškolských studentů v přiřazování vhodných jmen je podle nich právě lepší znalost socioprofesionální kategorizace PCS i lepší schopnost abstrakce.²²²

Podobné zkusím je tak možné očekávat i v rámci České republiky, přestože se domnívám, že by u nás bylo nižší, jelikož v České republice neexistuje žádná oficiální socioekonomická klasifikace, která by byla tak dobře rozšířená ve veřejném povědomí české populace, jako je francouzské PCS mezi Francouzi.

3.4. Závěrečné hodnocení klasifikace ESeC na základě českých dat

Na závěr bych ráda shrnula základní poznatky, které vyplývají z obou analytických částí. Tyto poznatky mě pomůžou zamyslet se nad tím, jaká z vybraných statusotvorných kritérií, které vypovídají o socioekonomickém postavení jedince, se zdají být v české populaci klíčová z hlediska toho, jakým způsobem sami jedinci, subjekty vědeckých kategorizací, nazírají na svět kolem sebe a jak hodnotí postavení své i postavení ostatních. V návaznosti na to vyplývá nakolik jsou kritéria nejčastěji používaná v subjektivních kategorizacích, shodná s kritérii, se kterými pracuje nová evropská kategorizace ESeC, na jejíž obsahovou valorizaci byl zaměřen celý mezinárodní výzkumný projekt.

V závěru této práce bych tak chtěla nejprve shrnout základní principy a logiku nové evropské socioekonomické kategorizace ESeC, přičemž se vždy pozastavím u toho, nakolik jednotlivá kritéria a principy odpovídají tomu, co se objevilo v mých analýzách. Vzhledem k povaze mých dat i k již popsaným limitům vyplývajících ze samotných výzkumných nástrojů, je však ale třeba brát na mysl, že se pohybuji v těchto závěrech na čistě hypotetické rovině, která upozorňuje na možné shody i neshody této oficiální klasifikace se subjektivním vnímáním běžných lidí, neklade si však ambice tvrdit, jak tomu v české společnosti opravdu je či není. Abych tyto své dílčí domněnky a závěry v tuto chvíli mohla alespoň trochu podepřít či zpochybnit, doplním je vždy o hlavní závěry vyplývající z francouzského projektu, ve kterém proběhl ten samý výzkum na velkém vzorku zastupující různé heterogenní skupiny francouzské populace.

Kategorizaci ESeC jsem představila již v teoretické části mé práce. Pro shrnutí na tomto místě zopakuji jen to, že tato kategorizace je specifická kombinací teoretického zázemí,

²²¹ Významnost byla potvrzena na 99% hladině významnosti, viz: [Pénissat, Jayet, 2009, 33].

²²² [Pénissat, Jayet, 2009, 32].

keré čerpá z Golthorpy teorie a třídícího principu profesí, který přebírá z KZAM. ESeC má ambici stát se socioekonomickou, ne socioprofesní, kategorizací, přestože kategorizuje jedince na základě kritérií, která jsou vždy spjatá přímo s jejich povoláním.

Golthorpův koncept totiž vychází z předpokladu, že socioekonomické postavení jedince je odvozeno z pracovních vztahů. Jak ale ukazuje například moje regresní analýza, ve které souhrn proměnných, se kterými EGP schéma pracuje, vysvětluje pouze 24% rozptylu závislé proměnné, která vypovídá o tom, jak jedinec hodnotí své vlastní postavení ve společnosti, EGP ani ESeC svým pojetím nejsou zdaleka schopny zachytit sociální strukturu ve své komplexnosti.

Jak navíc ukazují jak česká, tak francouzská data, z našeho výzkumného projektu, zdá se, že logika současného Golthorpy konceptu vymezeného pomocí různých typů pracovních vztahů, popsaných prostřednictvím míry autonomie v práci, stability práce či určitou mírou rutiny, se v subjektivních kategorizacích respondentů téměř neobjevuje. Respondenti málokdy vytvářeli skupiny označené odkazy na pojmy jako je rutinní práce nebo naopak skupiny popsané skrze pravomoce či autonomii pracujícího. Jak čeští tak francouzští respondenti navíc tato kritéria nejméně rozeznávali v samotném rozdělení skupin povolání podle jednotlivých tříd ESeC.²²³ Stálo by tedy možná za to se touto problematikou více zabývat v rámci dalších výzkumů.

ESeC pak rozděluje na první úrovni jedince podle zaměstnaneckého statusu, čímž nijak nevybočuje z řady většiny existujících socioekonomických či socioprofesních kategorizací (jako je například PCS). Toto primární dělení se mi zdá být logické a smysluplné i v české populaci, jak ukázal například Machoninův tým při české úpravě EGP schématu, nebo jak naznačila moje regresní analýza, ve které se potvrdilo, že podnikatelé hodnotí své postavení ve společnosti v průměru pozitivněji než zaměstnanci. Tento princip se navíc často objevoval i v rámci subjektivních kategorizací studentů, kde velká část z nich vytvořila oddělenou skupinu zaměstnavatelů a samostatně výdělečně činných, aby tak poukázala na odlišnost jejich statusu oproti zaměstnancům. Jak ukazuje Étienne Pénissat v závěrečné kapitole zprávy z francouzského výzkumu, i ve Francii bylo kritérium zaměstnaneckého statusu jedním z dominantních, a to jak při vytváření subjektivních kategorií, tak při porozumění jednotlivým třídám ESeC.²²⁴

²²³ Viz také [Pénissat, Jayet, 2009, 75].

²²⁴ [Pénissat, Jayet, 2009, 77].

ESeC ale nerespektuje toto kritérium v rámci všech kategorií, jelikož v nejvyšších kategoriích spojuje zaměstnance s nejvyšší odborností s podnikateli.²²⁵ Zajímavé je, že podobným způsobem přemýšlela i část respondentů, kteří ve svých subjektivních kategorizacích rozdělili zaměstnance na základě vzdělání a skupinu zaměstnanců s nejvyšším vzděláním pak několikrát spojili se zaměstnavateli, poukazujíc na výjimečnost jejich statusu mezi zaměstnanci.

Na úrovni zaměstnance pak v ESeC probíhá třídění v první řadě podle vztahů nadřazenosti a podřazenosti, čímž jsou částečně upořádována další kritéria, jako je vzdělání či kvalifikace. Kladením důrazu na úroveň složitosti práce, pak upořáduje i dělicí kritérium sektoru výrobního a sektoru služeb, které je tak například v nejnižší kategorii ESeCu spojeno do jedné kategorie.

V tomto případě se logika subjektivního vnímání socioekonomických nerovností na úrovni zaměstnanců podle mých analýz příliš neshoduje s logikou ESeC. Jak ukázala regresní analýza provedená na datech za celou českou populaci, tak analýza subjektivních kategorizací pocházející z mé případové studie, jako důležitější než postavení v řízení se zdá být pro rozdělení zaměstnanců na základě jejich vzdělání či kvalifikace.

Při dělení zaměstnanců nižšího stupně se pak často v subjektivních kategorizacích objevovalo dělení podle toho, pracují-li daní zaměstnanci manuálně či nemanuálně, popřípadě ve výrobě či v sektoru služeb. Právě na nejnižší úrovni zaměstnanců však ESeC tyto dvě skupiny spojuje do jedné.²²⁶ Tím odporuje logice, která se objevuje v subjektivních kategorizacích.

Kombinace statusotvorných kritérií, na kterých je kategorizace ESeC postavena, spočívá v tom, že ji činí současně hierarchickou i nehierarchickou, protože operacionalizuje socioekonomický status jak skrze ne nutně hierarchická kritéria, jakými je sektor práce, specifické odvětví práce, nebo zaměstnanecký status, která kombinuje s více hierarchizujícími kritérii, jakými je vzdělání, respektive kvalifikace, typ pracovní smlouvy či postavení v řízení. Pokud nebereme v potaz kritérium pracovní smlouvy, které v České republice na rozdíl od Velké Británie, ale i od Francie, díky jinému nastavení a struktuře pracovních smluv jednoznačně nefunguje, objevují se v subjektivních kategorizacích, jak mezi českými studenty, tak mezi francouzskými studenty i ve francouzské populaci, podobná kombinace

²²⁵ ESeC1 „Velcí zaměstnavatelé, vědečtí a odborní pracovníci a vedoucí vyššího stupně“.

²²⁶ ESeC9: 9 „Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě“.

kritérií, která také v rámci jedné kategorizace zohledňují jak hierarchické tak nehierarchické složky socioekonomického statusu.²²⁷

Pro shrnutí hodnocení kategorizace ESeC z pohledu v práci vymezené obsahové validity, bych tak chtěla uvést, že se domnívám, že základní princip třídění postavený na EGP schématu má potenciál v České republice fungovat, jak dokazují dosavadní poznatky práce s EGP schématem v Čechách, které jsem popsala v teoretické části této diplomové práce, tak sekundární analýza dat i analýza subjektivních kategorizací.

Jde tak podle mě spíše o to, jakým způsobem se bude toto schéma v české společnosti pojímat, popisovat a vysvětlovat. Jednoznačně se ukázalo, že uchopení EGP schématu skrze typ pracovní smlouvy, jak to funguje například ve Velké Británii, je v České republice zcela nevhodné. Jako nejvíce srozumitelné a evidentní se mi na základě analýz zdá popisovat toto schéma více skrze vzdělání, manuální či nemanuální charakter práce, rozdělení práce v sektoru výroby a služeb či v sektoru veřejném a privátním, popřípadě skrze implicitní proměnné, jakou je autonomie v práci, která byla mezi ostatními implicitními proměnnými, se kterými EGP pracuje, vnímána jako nejvíce podstatná a srozumitelná.

Co se týče samotných názvů jednotlivých tříd ESeC, ty by podle mého názoru měly být v české verzi kategorizace zvoleny tak, aby byly co nejlépe srozumitelné. Mělo by se opustit od stručných názvů používající vágní výrazy typu „zaměstnanci nižšího stupně“ a raději používat rozšířenějších názvů, které mnohem lépe vypovídají o obsahu jednotlivých kategorií. Návrh na jeden z takových možných rozšířených překladů uvádím v příloze číslo 1.

Na závěr tohoto hodnocení nové evropské socioekonomické klasifikace ESeC bych ještě jednou chtěla zdůraznit, že tyto závěry, připomínky a návrhy jsou pouze výsledkem jednoho z dílčích a velmi specifických úhlů pohledu na potenciální validitu ESeCu v české populaci, která se zaměřuje na jednu z možností testování obsahové validity a tak v podstatě neříká nic o tom, jaká bude konstruktová validita ESeCu v české populaci, tedy jaká bude jeho schopnost podílet se jako nástroj měření na zachycení socioekonomické stratifikace. Tento úkol si dovoluji nechat na povolanějších výzkumnících, kteří mohou provést výzkum na velkém reprezentativním vzorku respondentů a kteří se výzkumem socioekonomických nerovností zabývají už desítky let.

²²⁷ Viz také [Pénissat, Jayet, 2009, 77].

Poznámka na závěr

Pokud bych měla zcela na závěr shrnout, jaká vybraná statusotvorná kritéria, se kterými jsem pracovala v rámci analytické části mé práce, se zdají být na základě mnou provedených analýz nejhodnějšími pro zachycení socioekonomické, respektive socioprofesionální struktury, zdá se, že nejčastěji jedinci hodnotí postavení své i postavení ostatních na základě vzdělání nebo kvalifikace, zaměstnaneckého statusu a dále případně sektoru či odvětví práce a postavení v řízení. Stejná statusotvorná kritéria se navíc shodně ukázala jako nejčastější a nepodstatnější i ve francouzských subjektivních kategorizacích.²²⁸

Dominantní postavení vzdělání v české společnosti podle mě poukazuje na to, že jsme se opravdu posledních dvaceti letech posunuli více k meritokratickému modelu společnosti, ve kterém jsou šance jedince na získání dobrého postavení často odvozovány právě od jeho kulturního kapitálu, tedy od vzdělání a pracovních zkušeností. To naznačují i výstupy ze sekundární analýzy dat, ve kterých je ukázáno, že dnes Češi považují vzdělání, za jeden z důležitých faktorů pro dosažení úspěchu, stejně tak jako z lineární regrese, která ukázala, že to, jak jedinec hodnotí své vlastní postavení ve společnosti, nejvíce ze všech faktorů závisí právě na jeho nejvyšším ukončeném vzdělání.

V regresi se navíc jako významná kritéria potvrdila i zaměstnanecký status a postavení v řízení, která jsou taktéž mezi předními kritérii používanými při vytváření subjektivních kategorizací. Zdá se tedy, že tato kritéria používaná při vnímání rozvrstvení společnosti se objevují nejen u studentů, ale i v celé české populaci.

Jak ze sekundární analýzy dat, tak z analýzy subjektivních kategorizací podle mého vyplývá, že socioekonomické rozvrstvení české společnosti bude nejlépe odpovídat tomu, jakým způsobem odvozujeme své vlastní socioekonomické postavení ve společnosti i jak usuzujeme na postavení ostatních, pokud zahrneme do operacionalizace socioekonomického statusu jak statusotvorné proměnné, které popisují materiálně-mocenskou složku statusu (jako je postavení v řízení či zaměstnanecký status), tak současně statusotvorné proměnné popisující určitou kulturně-symbolickou složku, jakou je vzdělání či prestiž, která se právě mezi českými respondenty ukázala být při vytváření vlastních socioekonomických kategorizací podstatně důležitější, než u francouzských respondentů.

²²⁸ Viz [Pénissat, Jayet, 2009, 76].

Použitá literatura

Knihy a články

Amossé, Thomas. 2004. „Professions au féminin : Représentation statistique, construction sociale“, *Travail, Genre et Sociétés*, no.11, avril 2004, strana 31-43.

Boltanski, Luc.1982. *Les cadres : la formation d'un groupe social*, Paris: Edition de minuit.

Boltanski, Luc, Thévenot, Laurent. 1983. „Finding one's Way in Social Space: a study based on games“, *Social Science Information*, vol.22, no.4-5, 1983, strana 631-679.

Bourdieu, Pierre. „Les trois états du capital culturel“, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, Année 1979, Volume 30, Numéro 1, Paris.

Brousse, Cécile. 2007. „Le projet de nomenclature des ca“, *Les classifications sociales, Idées*,147/3, Paris: INSEE.

Brousse, Cécile. 2008. „ESeC, projet européen de classification socio-économique.“ *Courrier des statistiques* (Francouzská verze), no. 125, strana 27-36.

Brousse, Cécile, Monso, Olivier, Wolff, Loup. 2007. „Is prototype ESeC relevant classification to depict employment relations in France?“, *Document de travail*, Direction des statistique démographiques et sociales, Département de l'Emploi et des Revenus d'Activité, N°F0705, INSEE.

Erikson, Erik, Golthorpe John, H. 1992: *The Constant flux: A study of class mobility in industrial societies*, Oxford: Claredon press.

Golthorpe John, H. 2000. *On sociology : numbers, narratives, and the integration of research and theory*, Oxford: Oxford University Press.

Grabb Edward, Lambert, Ronald. 1982. „The subjective meanings of social class among Canadians“, *Canadian journal of sociology*, Vol.7, No.3., strana 297-307.

Harrison, Eric, Rose, David. 2006. *The European Socio-economic Classification (ESeC)*, User Guide, Essex university.

Hendl, Jan, 2009. „Předpoklady lineárního modelu“, In: *Přehled statistických metod*, 3.vydání, Praha: Portál, strana 393-394.

Holý, Dalibor. 2006. *ESeC and Gender*, Pracovní dokument Českého statistického úřadu.

Jungmann, Bohumil. 1969. „Složitost práce jako rozměr vertikální diferenciaci společnosti a jako individuální šance.“ In Machonin, Pavel (ed.), *Československá společnost.*, Epoque, Bratislava, strana 171-210.

Katrňák Tomáš. 2005. *Třídní analýza a sociální mobilita*, Sociologická řada, svazek č.2, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Keller, Jan. 2004. *Dějiny klasické sociologie*, Praha: Sociologické nakladatelství

Kolektiv autorů. 1996. *Velký sociologický slovník*, organizačně a redakčně zajištěn Sociologickým ústavem AV ČR, Praha : Karolinum, strana 1336.

Kramarz, Francis. 1991. „Déclarer sa profession“ , *Revue Française de Sociologie*, Vol. 32, No. 1, (Janvier- Mars, 1991), strana 3-27.

Krejčí, Jindřich, Matějů, Petr. 2000. „Klasifikace sociálních tříd a statusu“, In. Matějů, Petr, Vlachová, Klára a kol. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika*, Příloha B, Praha: Sociologické nakladatelství.

Krejčí, Jindřich. 2005. „Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP“, *SDA info*, Ročník 7, srpen 2005, Praha: Sociologický datový archiv, strana 1-3.

Machonin, Pavel, a kol. 1969. *Československá společnost*, Bratislava: nakladatelství Epocha.

Machonin, Pavel. 1992. *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, Praha: vydavatelství Karolinum.

Machonin Pavel, Tuček Milan a kol. 1996. *Česká společnost v transformaci, K proměnnám sociální struktury*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Machonin, Pavel, Gatnar, Lumír, Tuček, Milan. 2000. *Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999*. Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Marx, Karl. 1954-1956: *Kapitál : kritika politické ekonomie*. Díl 1-3 , Praha: Státní nakladatelství politické literatury.

Marx, Karl, Bedřich, Engels. 1973: *Manifest komunistické strany*, Brno: nakladatelství BLOK.

Matějů, Petr, Vlachová, Klára a kol. 2000. *Nerovnost, spravedlnost, politika*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Matějů, Petr. 1989. „Metoda strukturního modelování. Přehled základních problémů“. *Sociologický časopis*, no. 25 (4).

Matějů, Petr. 2005. „Ke kořenům sociálně psychologického modelu sociální stratifikace“, *Sociologický časopis*, no. 1, vol. 40.

Matějů, Petr. 1998. „Peripetie vývoje a krystalizace střední třídy“, *Sociální trendy*, 1/1998.

Pénissat, Etienne, Jayet, Cyril. 2009. *Décrire la société. Une enquête pour comprendre les logiques de classification et de perception de l'espace social.*, rapport final, Centre Maurice Halbwachs, sous la responsabilité de Stéphane Beaud.

Šafář, Zdeněk. 1969. „Základní metodologická východiska šetření.“ In Machonin, Pavel. (ed.), *Československá společnost*, Bratislava: Epoque. strana 49-80.

Šanderová, Jadwiga. 2008. „Hlavní proudy teorie a výzkumu sociální stratifikace“. In: Šubrt, Jiří a kol. , *Soudobá sociologie II (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*, Praha: Nakladatelství Karolinum.

Tuček, Milan, a kol. 2003. *Dynamika české společnosti*, Praha: Sociologické nakladatelství.

Tuček, Milan. 1991. „Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace.“ , *Sociologický časopis*, číslo 27 (4/1991), strana 504-518.

Večerník, Jiří (ed.) 2007: *The Czech labour market: Changing structures and work orientations*, kapitola 6: „The development of work values and attitudes“, Praha: edice Sociologické studie.

Večerník, Jiří. 1997. „Transformační procesy v socio-ekonomické perspektivě.“, *Sociologický časopis*, no.33, 3/1997, strana 259-272.

Weber, Max. „Základní sociologické pojmy“, In. *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: OIKOYMENH, 1998. strana 135-169.

Williamson Oliver, E. 1985: *The economic institutions of capitalism*, Free Press, New York, 1985.

Wright, Olin, Erik. 1989. *The debate on classes*, London, New York: Verso.

Wright, Olin, Erik. 1985. *Classes*, London: Verso.

Wright, Olin, Erik. 1997. *Class counts*, Cambridge: Cambridge University press.

Elektronické zdroje

Abecední seznam zaměstnání KZAM [online], Český statistický úřad [citace 2009- 07-02], URL :< [<http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_\(kzam_r\)>](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_(kzam_r)) >

Holý, Dalibor. 2006. *Konference o evropské socioekonomické klasifikaci (ESeC)* [online]. Český statistický úřad [citace 2009- 15-10], URL :< [<http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf06c3/holy.pdf>](http://panda.hyperlink.cz/cestapdf/pdf06c3/holy.pdf) .

Konstrukce a seskupení klasifikace KZAM [online]. Český statistický úřad [citace 2009-30-9], URL: <[<http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/konstrukce_a_seskupeni_klasifikace_kzam>](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/konstrukce_a_seskupeni_klasifikace_kzam)>.

Kreidl, Martin. 2004: *Metody měření reliability a validity*[online], Socioweb [citace 2009-01-12]. URL: <[<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=153&lst=106>](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=153&lst=106)>.

Metodické principy klasifikace KZAM [online]. Český statistický úřad [citace 2009-30-9], URL: <[<http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/metodicke_principy_klasifikace_kzam>](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/metodicke_principy_klasifikace_kzam)>.

Přehled a charakteristika hlavních tříd klasifikace KZAM, Český statistický úřad. [citace 2009-30-9], URL: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/prehled_a_charakteristika_hlavnich_trid_klasifikace_kzam>.

Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP [online]. Sociologický datový archiv [citace 2009-19-10], URL: <<http://archiv.soc.cas.cz/articles/cz/3/PROJEKTY.html#artID41>>.

Nomenclature des Professions et Catégories Socioprofessionnelles (PCS), INSEE [citace 2009-29-11]. URL: <<http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/pcs2003.htm>>.

PCS 2003 - Niveau 1 - Liste des catégories socioprofessionnelles agrégées, INSEE [citace 2009-19-12]. URL: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/liste_n1.htm>.

Standart occupation classification system [online]. Bureau of labour statistics [citace 2009-28-11]. URL : <<http://www.bls.gov/SOC/>>.

Statistics of European Union, EURLife : Unemployment rate [online]. Eurofound [citace 2009-20-12], URL: <<http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eurlife/index.php?template=3&radioindic=17&idDomain=2>>.

The ISSP in brief [online]. Gesis [citace 2009-02-11], URL: <<http://www.thesis.org/en/services/data/survey-data/issp/>>.

Vysvětlivky ke klasifikaci KZAM [online]. Český statistický úřad [citace 2009-30-9]. URL: <[http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_\(kzam_r\)_vysvetlivky/\\$File/KZAMvysv.pdf](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_(kzam_r)_vysvetlivky/$File/KZAMvysv.pdf)>.

Data použitá k sekundární analýze

ISSP 2005 „Pracovní orientace“, mezinárodní datový soubor, rozšířený datový soubor za ČR

Dataset: International Social Survey Programme 2005: Work Orientations III [online]. Gesis [citace 2009-10-7], URL: <<http://www.thesis.org/en/services/data/survey-data/issp/modules-study-overview/work-orientations/2005/?0>>.

ISSP 2005 Pracovní orientace- Česká republika [online]. Nesstar [citace 2009-30-9], URL: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>.

ISSP 1997 „Pracovní orientace“, mezinárodní datový soubor.

Dataset: International Social Survey Programme 1997: Work Orientations II [online]. Gesis [citace 2009-02-11], URL: <<http://www.thesis.org/en/services/data/survey-data/issp/modules-study-overview/work-orientations/1997/>>.

ISSP 1992 „Sociální nerovnost“, mezinárodní datový soubor.

Dataset: International Social Survey Programme 1992: Social inequalityII [online]. Gesis [citace 2009-12-20], URL: <<http://www.gesis.org/en/services/data/survey-data/issp/modules-study-overview/social-inequality/1992/>>.

Seznam tabulek, grafů a schémat

Tabulka 1. Golthorpova třídění kategorizace.....	19
Tabulka 2. Upravené třídění EGP schéma.....	22
Tabulka 3. Hlavní třídy KZAM.....	24
Tabulka 4. Popis jednotlivých tříd Evropské socioekonomické klasifikace ESeC.....	27
Tabulka 5. Kategorizace jedinců z hlediska pravomoci v pracovní sféře.....	33
Tabulka 6. Průměrné hodnocení důležitosti jednotlivých aspektů práce	43
Tabulka 7. Průměrné hodnocení odpovědí na otázku „Jak důležité jsou následující věci pro to, aby člověk v životě dosáhl úspěchu?“	47
Tabulka 8. „Do jaké míry je pro dosažení úspěchu v životě důležité mít vysoké vzdělání?“ (%).....	48
Tabulka 9. Porovnání zastoupení jednotlivých hodnot důležitosti vzdělání pro dosažení úspěchu ve společnosti za vybrané země EU.....	49
Tabulka 10. Lineární regresní analýza pro ekonomicky aktivní populaci. Regresní koeficienty.....	54
Tabulka 11. Lineární regresní analýza pro populaci zaměstnanců. Regresní koeficienty.....	55
Tabulka 12. Soupis jednotlivých karet (včetně indikací jejich zařazení v rámci kategorizací ESeC a KZAM) a informací, které jsou na nich uvedeny	69
Tabulka 13. Tabulka k druhé části výzkumu prezentující jak seznam povolání, tak oficiální názvy jednotlivých kategorií ESeC, které měl následně respondent k jednotlivým skupinám přiřadit.....	71
Tabulka 14. Porovnání průměrného počtu vytvořených skupin u českých a francouzských studentů.....	74
Tabulka 15. Četnostní tabulka rozložení počtu vytvořených skupin u českých a francouzských studentů doplněná o znaménkové schéma.....	74
Tabulka 16. Výsledky kódování názvů skupin subjektivních kategorizací z hlediska jednotlivých statusotvorných kritérií.....	75
Tabulka 17. Porovnání četností u francouzských a českých respondentů, kteří deklarovali použití jednotlivých statusotvorných kritérií uvedených na kartách.....	86

Tabulka 18. Porovnání četností u českých a francouzských respondentů, kteří deklarovali použití jednotlivých statusotvorných kritérií , která nebyla uvedena na kartách.....	88
Tabulka 19. Rozložení kladných odpovědí na otázku N6: „Nyní se prosím pokuste rozhodnout, na základě kterých tří kritérií jsou výše uvedená povolání primárně rozdělena do devíti skupin (od A do I).“.....	92
Tabulka 20. Přiřazení názvů ESeC tříd k jednotlivým skupinám povolání.....	94
Graf 1. Grafické znázornění rozdílů frekvencí respondentem deklarovaného použití daného statusotvorného kritéria v ČR a ve Francii.....	90
Graf 2. Grafické znázornění shod a rozdílů mezi dotazovanými vysokoškolskými studenty v Čechách a ve Francii, ve vybírání kritérií, které nejvíce odlišují skupiny vytvořené podle ESeC.....	93
Graf 3. Rozdíly mezi českými a francouzskými studenty ve schopnosti správně identifikovat názvy jednotlivých tříd ESeC.....	96
Schéma 1. Wrigtovo třídící schéma.....	10
Schéma 2. EGP schéma.....	17

Příloha 1: ESeC, rozšířená původní anglická verze oficiálních názvů a její překlady

ESeC	Anglicky	Francouzsky	Česky
1	Large employers, higher grade professional, administrative and managerial occupations: "The higher salariat"	Chefs de grandes entreprises, cadres dirigeants et membres des professions libérales de niveau supérieur	Velcí zaměstnavatelé, vědečtí a odborní pracovníci a vedoucí vyššího stupně
2	Lower grade professional, administrative and managerial occupations: higher grade technician and supervisory occupations: "the lower salariat"	Cadres dirigeants, membres des profession libérales de niveau inférieur, I encadrants et techniciens de niveau supérieur	Odborní pracovníci nižšího stupně, vyšší administrativní pracovníci, vedoucí pracovníci, vyšší techničtí a řídicí pracovníci (ve smyslu "supervisor")
3	Intermediate occupations: "higher grade white collars workers"	Professions intermédiaires	Pracovníci "středních pozic" (Vyšší "bílé límečky": techničtí, administrativní, pedagogičtí, zdravotničtí pracovníci a pracovníci v příbuzných oborech)
4	Small employers and self-employed in non-professional occupations: 'petit-bourgeoisie or independents' (exc agriculture etc)	Chefs de petits et moyennes entreprises (non agricoles)	Vedoucí menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - MIMO OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ
5	Small employers and self-employed in non-professional occupations: 'petit-bourgeoisie or independents' (agriculture etc)	Chefs de petits et moyennes entreprises (agricoles etc)	Vedoucí menších podniků (pod 10 zaměstnanců) a samostatně výdělečně činní - OBLAST ZEMĚDĚLSTVÍ
6	Lower supervisory and lower technician occupations: 'higher grade blue collar workers'	Encadrement de niveau inférieur et professions techniques de niveau inférieur	Nižší techničtí a provozní pracovníci (nižší "supervisors")
7	Lower services, sales and clerical occupations: 'lower grade white collar workers'	Professions de niveau inférieur dans le commerce ou les services	Nižší pracovníci ve službách a v obchodě (Nižší "bílé límečky")
8	Lower technical occupations: 'skilled workers'	Professions de niveau inférieur dans le domaine technique	Nižší pracovníci v technických oborech (Řemeslníci a kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé, opraváři)
9	Routine occupations: 'semi- and unskilled workers'	Professions routinières	Rutinní práce: Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě
10	Never worked and long-term unemployed: 'unemployed'	Personnes n'ayant jamais travaillé ou en chômage de longue durée	Ekonomicky neaktivní (lidé, kteří nikdy nepracovali, nebo dlouhodobě nezaměstnaní)

Příloha 2: Tabulky a grafy

Analytická část I

Tabulka 1. Seznam proběhnuvších modulů ISSP v České republice²²⁹

Název modulu s pořadovým číslem určujícím, pokolikáté v rámci ISSP daný modul probíhá	
1992	Sociální nerovnosti II
1993	Životní prostředí I
1994	Rodina a měnící se role gender II
1995	Národní identita I
1996	Role vlády III
1997	Pracovní orientace II
1998	Náboženství II
1999	Sociální nerovnosti III
2000	Životní prostředí II
2001	Sociální vztahy a podpůrné systémy – Sociální sítě II
2002	Rodina a měnící se role gender III
2003	Národní identita II
2004	Občanství I
2005	Pracovní orientace III
2006	Role vlády IV
2007	Volný čas a sport I
2008	Náboženství III

Tabulky 2-5.²³⁰ „Jak důležité jsou následující věci pro to, aby člověk v životě dosáhl úspěchu?“. Porovnání jednotlivých aspektů ve vybraných evropských státech

	Pocházet z bohaté rodiny		Mít rodiče s vysokým vzděláním		Mít sám vysoké vzdělání		Být ctižádostivý, mít ambice	
	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*
ČR	3,41		3,67		3,01		2,32	
V Německo	3,40	1,000	2,95	0,000	1,75	0,000	2,07	0,000
Z Německo	3,44	0,996	2,93	0,000	1,81	0,000	2,30	0,996
Polsko	2,56	0,000	2,77	0,000	2,35	0,000	2,00	0,000
Total	3,20		3,02		2,16		2,18	

²²⁹ Mezinárodní program sociálního výzkumu ISSP[online]. Sociologický datový archiv [citace 2009-19-10], URL: <<http://archiv.soc.cas.cz/articles/cz/3/PROJEKTY.html#artiD41>>.

²³⁰ [ISSP 1992 „Social inequalities“]. Otázky v4 až v16.

	Mít nadání či talent		Být schopen usilovně pracovat		Znát správné lidi		Mít politické konexe	
	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*
ČR	2,33		2,02		2,42		3,66	
V Německo	2,62	0,000	2,16	0,001	2,36	0,743	3,61	0,834
Z Německo	2,46	0,003	2,48	0,000	2,49	0,238	3,51	0,002
Polsko	1,86	0,000	1,98	0,773	2,34	0,306	3,29	0,000
Total	2,31		2,20		2,41		3,50	

	Jaké je člověk rasy nebo národnosti		Jakého je náboženského vyznání		Odkud člověk pochází, kde vyrostl		Zda je mužem nebo ženou		Jaké má politické přesvědčení	
	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*	Průměr	Sig.*
ČR	4,22		4,44		4,03		3,95		3,67	
V Německo	3,77	0,000	4,39	0,773	4,24	0,000	3,87	0,490	3,54	0,040
Z Německo	3,65	0,000	4,17	0,000	4,26	0,000	3,86	0,096	3,59	0,336
Polsko	4,12	0,077	3,80	0,000	3,83	0,000	3,64	0,000	3,64	0,991
Total	3,89		4,16		4,10		3,82		3,61	

*vypovídá vždy o významnosti rozdílu průměrného hodnocení Čechů od průměrného hodnocení příslušníků ostatních vybraných států. Významnost vyplývá z Dunnettového T3 testu, který srovnává významnost rozdílu průměrů nezávislé proměnné u jednotlivých dvojic kategorií závislé proměnné za předpokladu, že se rozptyly nezávislé proměnné v jednotlivých kategoriích závislé proměnné liší (což potvrdil v tomto případě Levenio test homogeneity)..

Tabulka 6. Pearsonova korelace zástupných proměnných EGP schématu s proměnnou subjektivního hodnocení vlastního postavení ve společnosti²³¹

		Korelace se subjektivním postavením
Zaměstnanec	Pearsonův korelační koeficient	0,192
	Signifikance	0,000
Podnikatel/OSVČ	Pearsonův korelační koeficient	0,187
	Signifikance	0,000
S podřízenými	Pearsonův korelační koeficient	0,196
	Signifikance	0,000
Samostatnost v rozhodování	Pearsonův korelační koeficient	0,142
	Signifikance	0,000
Možnost pracovního postupu	Pearsonův korelační koeficient	0,310
	Signifikance	0,000
Střední bez maturity	Pearsonův korelační koeficient	-0,189
	Signifikance	0,000
Střední s maturitou	Pearsonův korelační koeficient	0,221
	Signifikance	0,000
Vysokoškolské	Pearsonův korelační koeficient	0,217
	Signifikance	0,000
Střední časová flexibilita	Pearsonův korelační koeficient	0,161
	Signifikance	0,000
Vysoká časová flexibilita	Pearsonův korelační koeficient	0,148

²³¹[ISSP ČR, 2005]. , závislá proměnná b34

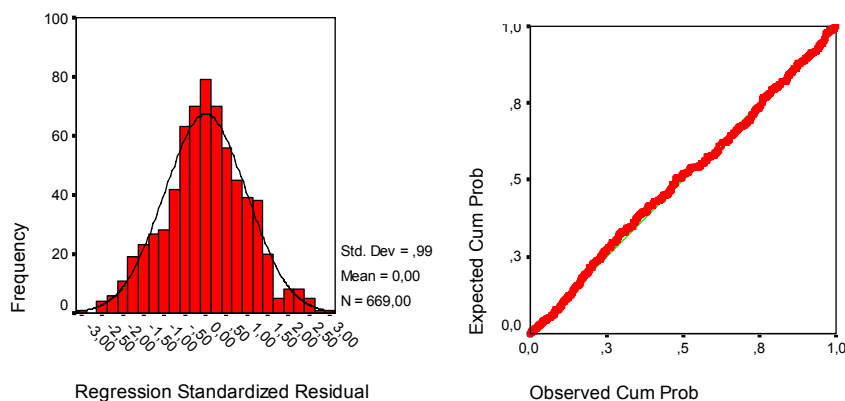
	Signifikance	0,000
Vysoká autonomie	Pearsonův korelační koeficient	0,145
	Signifikance	0,000
Střední autonomie	Pearsonův korelační koeficient	0,202
	Signifikance	0,000
Smlouva na dobu určitou	Pearsonův korelační koeficient	0,009
	Signifikance	0,761
Smlouva na dobu neurčitou	Pearsonův korelační koeficient	0,209
	Signifikance	0,000
Nahraditelnost	Pearsonův korelační koeficient	0,124
	Signifikance	0,002
Stabilita práce	Pearsonův korelační koeficient	0,186
	Signifikance	0,000

Graf 7. Rozložení hodnot závislé proměnné pro Lineární regresi²³²

- Z tohoto grafu je zřejmé, že rozložení závislé proměnné se blíží svým tvarem normálnímu rozložení (tedy Gaussově křivce). Tato proměnná je tedy vhodná jako závislá proměnná pro regresní analýzu v této podobě, v jaké se nachází (bez toho aniž bych jí musela upravit například pomocí logaritmu apod.)

Grafy číslo 8 a 9. Rozložení reziduálních hodnot závislé proměnné pro Lineární regresi²³³

²³² [ISSP ČR, 2005] Rozložení hodnot závislé proměnné b34 .

²³³ [ISSP ČR, 2005] Proměnná b34.

- *Reziduální hodnoty závislé proměnné mají v rámci nezávislých proměnných normální rozdělení s nulovou střední hodnotou (viz Graf č.9). Jednotlivá rezidua by tak měla co nejvíce kopírovat výslednou regresní přímku (Graf č.10).*
- *Poslední podmínkou, kterou bych ráda otestovala předtím, než se zaměřím na samotné výsledky lineární regrese, je neexistence multikolinearity mezi nezávislými proměnnými. Celkový „koeficient tolerance“, který nabývá v tomto případě hodnoty 31,8. Můžu tedy předpokládat, že zvolená data jsou pro regresní analýzu vhodná a následující výsledky je možné brát za směrodatné*

Analytická část II

Tabulka 10. Porovnání nejčastěji vybraných kritérií při rozeznávání odlišností ve skupinách povolání rozlišených podle tříd ESeC u francouzských vysokoškolských studentů a ve francouzské populaci²³⁴

	studenti		všeobecná populace	
kvalifikace	66,7%	160	59%	487
odvětví (sektor práce)	51,7%	124	49%	406
příjem	37,9%	91	41%	341
zaměstnanecký status	34,2%	82	28%	233
počet podřízených	24,2%	58	17%	136
prestiž povolání	20,4%	49	21%	173
manuální a nemanuální charakter práce				
	17,5%	42	17%	139
míra autonomie v práci	12,9%	31	12%	98
náročnost práce	12,1%	29	18%	145
jistota (stabilita) práce	5,4%	13	9%	74
odlišnosti v opakujícím se charakteru práce (rutinním charakteru práce)	2,9%	7	5%	44
tradice	0,8%	2	2%	13

Tabulka 11. Porovnání podílu respondentů z České republiky a z Francie, kteří byli schopni zařadit správný název ESeC třídy k dané skupině povolání (%)

	Název ESeC kategorie	ČR studenti	Francie studenti	Francie všeobecná
1	Velcí zaměstnavatelé a řídící pracovníci vyššího stupně	78	89	84
2	Vedoucí a řídící pracovníci středního stupně	29	57	49
3	Zaměstnanci vyššího stupně	21	50	41
4	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (mimo oblast zemědělství)	70	78	71
5	Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (oblast zemědělství)	94	90	84
6	Nižší techničtí pracovníci a provozní řídící pracovníci	41	82	77
7	Zaměstnanci nižšího stupně	38	41	27
8	Kvalifikovaní dělníci	83	72	63
9	Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě	51	60	51

²³⁴ Data za studenty jsem zpracovala sama, výsledky za populaci jsou převzaty z francouzské závěrečné zprávy viz: [Pénissat, Jayet, 2009, 25].

Příloha 3: Poznámky k vytvoření české verze výzkumných nástrojů

Překlad z francouzské verze jsem provedla na jaře roku 2009. Snažila jsem se o co nejpresnější překlad, aby měli otázky v obou jazycích co nejvíce shodný význam a abych tak minimalizovala možná zkreslení. Nejvíce problematický byl překlad informací na kartách, a to zejména proto, že některá povolání uvedená na kartách ve francouzské verzi byla natolik specifická, že nebylo možné najít ekvivalentní výraz v českém jazyce. V tomto případě jsem postupovala tak, že jsem konzultovala třímístný ISCO kód do kterého spadá povolání na dané kartě s kódy v české verzi číselníku ISCO (KZAM-R), která je dostupná na stránkách českého statistického úřadu²³⁵, a zvolila jsem takové povolání, který spadá do stejné ISCO skupiny a je náplní práce co nejvíce podobné překládanému francouzskému povolání. Pro porovnání původní a české přeložené verze hry uvádím v příloze tabulku obsahující informace o všech kartách ve francouzské verzi.²³⁶

Další problém nastal například s překladem jednotlivých statusotvorných kritérií uvedených na kartách. Například u pracovního statusu karty číslo 21 „intérimaire“. Jedná se o specifický typ pracovní smlouvy, kdy je pracující zapsán u pracovní agentury, která mu zprostředkovává u různých firem práci, přičemž tento pracující není placen podniky, pro které pracuje, ale přímo touto pracovní agenturou (agence d'intérim). Tento status jsem přeložila jako „Dohodu o provedení práce“, jelikož mě přišel svým charakterem nejbližší tomuto specifickému typu pracovní smlouvy.

Doslovný překlad nebyl možný ani v případě informace o nejvyšším ukončeném vzdělání, jelikož diplomy ve Francii jsou mnohem více diferenciované než v České republice. To se týká zejména specializovaných diplomů pro kvalifikované dělníky, jakým je CAP nebo BEP²³⁷, které lze ale přibližně přeložit, jako „vyučení“ v případě CAP a „vyučení s maturitou“ v případě BEP.

Problematický byl pro mě i překlad nejvyššího ukončeného vzdělání pro lidi, kteří měli nějakou z forem vysokoškolského vzdělání. Ve Francii se totiž vysokoškolské vzdělání nevymezuje pomocí titulů Dis, Bc, Mgr apod., ale spíš podle toho, kolik let po maturitě jedinec vysokou školu studoval.²³⁸ Nakonec jsem zvolila systém, že jsem všem kartám, na kterých bylo uvedeno vzdělání „bac+2“, tedy dva roky vysokoškolského vzdělání, přiřadila

²³⁵ *Abecední seznam zaměstnání KZAM* [online dostupný excelový soubor], Český statistický úřad [citace 2009-07-02], URL :< [<http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_\(kzam_r\)>](http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/klasifikace_zamestnani_(kzam_r))>

²³⁶ Příloha číslo 1.

²³⁷ CAP: Certificat d'Aptitudes Professionnelles, který je nejnižším specializovaným diplomem ve Francii. BEP: Brevet d'Etudes Professionnelles, druhý nejnižší diplom ve Francii, který vyžaduje celkové zakončení středoškolského studia.

²³⁸ Např: Bac+2, což znamená, že jedinec úspěšně absolvoval první dva ročníky vysoké školy.

titul „Dis“, těm, kteří absolvovali 3 nebo 4 roky vysoké školy titul „Bc“ a těm, kteří absolvovali 5 nebo 6 let na vysoké škole titul „Mgr“, popřípadě „Ing“.

Nejvýraznější transformace samotného dotazníku pak spočívali v jeho celkovém zkrácení. Jedním z důvodů tohoto zkrácení byla skutečnost, že bylo třeba dotazník vyplnit v rámci jedné vyučovací hodiny. Ale zatímco ve Francii jedna vyučovací hodina na vysoké škole trvá zpravidla bezmála dvě hodiny, u nás se jedná pouze o jednu hodinu a dvacet minut. Dotazník jako takový mi navíc připadal příliš dlouhý. Redukci jsem provedla pouze v jeho druhé a třetí části. V druhé části jsem vynechala otázky, které dopodrobna rozebíraly, z hlediska jakých kritérií se liší jednotlivé dvojice skupin povolání, které měli respondenti předtím pojmenovávat. Zachovala jsem pouze otázku, která zjišťovala, z hlediska jakých kritérií se mezi sebou liší všechny skupiny všeobecně. Informaci o kritériích, které jsou schopni respondenti z uspořádání skupin nejvíce rozeznat jsem tak neztratila. Navíc, jak je uvedeno výše, k této druhé části mám své výtky, díky které jsem se rozhodla se jí až tak dopodrobna nezabývat.

Další redukce se týkala třetí části, obsahující věcné otázky. V tomto případě jsem vycházela z toho, že můj vzorek je specifický tím, že se jedná o studenty, kteří ještě za sebou zpravidla nemají dlouhou pracovní kariéru a kteří jsou zpravidla svobodní, a pokud mají partnera, domácnost s ním ještě zpravidla nesdílí, a proto jeho socioekonomické postavení zpravidla ještě nemá na to jejich nijak výrazný vliv. Vynechala jsem tak otázky, které se dopodrobna zajímají o pracovní pozici respondentova partnera (manžela/manželky) a taky jsem trochu redukovala otázky zabývající se respondentovou pracovní kariérou.

Příloha 4: Seznam karet a informací na nich uvedených, původní Francouzská verze

Karta	ESEC	ISCO	Jméno	Povolání	Pohlaví	Věk	Pracovní status	Vzdělání	Podřízení*	Specializace zařízení
01	ESEC1	222	Aurélie	Pharmacienne	F	26 ans	Salariée en CDI	Bac+6	Non	Pharmacie
02	ESEC2	323	Catherine	Infirmière	F	44 ans	Fonctionnaire	Bac+2	Non	Lycée
03	ESEC1	214	Jérôme	Ingénieur	H	48 ans	Salarié en CDI	Bac+5	Non	Production d'électricité
04	ESEC6	522	Monique	Vendeuse	F	21 ans	Salariée en CDI	Bac professionnel	3 personnes	Vente de meubles
05	ESEC4	712	Cyril	Maçon	H	33 ans	A son compte	Sans diplôme	Sans salarié	Travaux de maçonnerie
06	ESEC9	512	Caroline	Serveuse	F	45 ans	Salariée en CDI	BEP	Non	Restaurant
07	ESEC2	232	Georges	Enseignant	H	50 ans	Fonctionnaire	Bac général	Non	Collège
08	ESEC8	712	Reda	Maçon	H	23 ans	Salarié en CDI	Bac professionnel	Non	Construction de maisons
09	ESEC3	341	Mickaël	Commercial	H	40 ans	Salarié en CDI	Brevet des collèges	Non	Transport international
10	ESEC9	915	Kamel	Agent de sécurité	H	23 ans	Salarié en CDI	Bac+4	Non	Gardiennage
11	ESEC9	913	Angélique	Femme de ménage	F	50 ans	Salariée en CDD	Certificat d'études primaires	Non	Nettoyage, entretien
12	ESEC4	131	Noëlle	Commerçante	F	51 ans	A son compte	Bac général	Sans salarié	Vente de vêtements
13	ESEC7	513	Maria	Aide soignante	F	38 ans	Fonctionnaire	Bac+2	Non	Hôpital
14	ESEC8	723	Anthony	Mécanicien auto	H	36 ans	Salarié en CDI	BEP	Non	Réparation automobiles
15	ESEC2	311	Wayne	Technicien de maintenance	H	34 ans	Salarié en CDI	Bac professionnel	Non	Construction automobiles
16	ESEC8	743	Corinne	Couturière	F	50 ans	Salariée en CDI	Sans diplôme	Non	Fabrication de vêtements
17	ESEC2	322	Hélène	Préparatrice en pharmacie	F	25 ans	Salarié en CDI	Bac technologique	Non	Pharmacie
18	ESEC7	522	Sabine	Employée de libre service	F	34 ans	Salarié en CDI	Sans diplôme	Non	Boulangerie-pâtisserie
19	ESEC8	713	Franck	Plombier chauffagiste	H	40 ans	Salarié en CDI	BEP	2 personnes	Installation d'eau
20	ESEC2	122	Nicolas	Chef des ventes	H	34 ans	Salarié en CDI	Bac+2	3 personnes	Commerce de gros
21	ESEC9	833	José	Cariste	H	33 ans	Intérimaire	Sans diplôme	Non	Fabrication de pneus
22	ESEC3	411	Maryse	Secrétaire	F	33 ans	Salariée en CDI	Brevet des collèges	Non	Agence immobilière
23	ESEC5	613	Michel	Agriculteur	H	51 ans	A son compte	Sans diplôme	Sans salarié	Culture et élevage
24	ESEC2	233	Cécile	Professeur des écoles	F	28 ans	Salariée en CDI	Bac+3	Non	Ecole primaire
25	ESEC4	131	Jean-Claude	Gérant de société	H	46 ans	Employeur	CAP	3 salariés	Vente de matériel agricole
26	ESEC3	419	Lynda	Employée de bureau	F	49 ans	Salariée en CDI	Certificat d'études primaires	Non	Travaux de maçonnerie
27	ESEC3	343	Marie-Françoise	Assistante de direction	F	59 ans	Salariée en CDI	Brevet des collèges	Non	Production de médicaments
28	ESEC9	832	Christophe	Chauffeur livreur	H	30 ans	Salarié en CDI	CAP	Non	Fabrication d'aliments
29	ESEC5	613	Françoise	Exploitante agricole	F	60 ans	Employeur	Bac+2	6 salariés	Maraîchage
30	ESEC6	512	Sébastien	Cuisinier	H	41 ans	Salarié en CDI	CAP	de 7 personnes	Restauration collective
31	ESEC7	413	Guy	Magasinier	H	51 ans	Salarié en CDI	CAP	Non	Commerce d'automobiles
32	ESEC9	931	Régis	Agent de salubrité	H	57 ans	Fonctionnaire	Sans diplôme	Non	Commune
33	ESEC1	123	Pierre	Directeur technique	H	36 ans	Salarié en CDI	Bac professionnel	10 personnes	Télécommunications

Příloha 5 : Dotazník

Universita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd

normalesup

Strukturovat společnost

2009

Vyplní tazatel

Číslo dotazníku :

--	--	--	--	--	--	--	--

NQI

Datum rozhovoru :

--	--	--	--	--	--	--	--

DATE

Jméno zastřešující instituce (university) :Fakulta sociálních věd UK.....

UNIV

Sběr dat v rámci kursu :Praktika.....

COURS

Výzkumník :Eva Králová.....

NENS

Tazatel :Eva Králová.....

NENQ

ČÁST 1**HRA S KARTAMI
« povolání »**

Jak postupovat

Balíček karet, který leží před Vámi, obsahuje **33 karet**. Každá z karet reprezentuje **reálnou pracující osobu**.

C1) Roztřídte karty do skupin tak, aby **karty zařazené v jedné skupině representovali osoby, které podle Vás zaujímají shodné (či co nejvíce podobné) postavení ve společnosti**. K vytvoření skupin Vám pomůžou jednotlivé informace uvedené na kartách a Vaše osobní znalosti o jednotlivých povoláních. Počet karet v jednotlivých skupinách záleží pouze na Vás, ale samotný **počet skupin nesmí být vyšší než 10**.

C2) Pro každou skupinu zvolte název.

C3) Následující list dotazníku obsahuje tabulku, ve které jsou **jednotlivé sloupce vyhrazeny pro jednu z Vámi vytvořených skupin**. Do tabulky prosím vepište **názvy jednotlivých skupin a čísla karet**, která do každé ze skupin patří.

Pro každou skupinu **zakroužkujte číslo té karty, která vystihuje nejlépe podstatu dané skupiny**.

C4) Pokud můžete, **zařadte se sami do jedné ze skupin**, které jste vytvořili a označte tuto skupinu v tabulce křížkem.

C5) Na tuto hru máte vyhrazeno 30 minut, poté se posuneme k další části výzkumu.

Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :	Název skupiny :
čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)	čísla karet zařazených do skupiny (*)

(*) zakroužkujte číslo karty, která nejvíce reprezentuje danou skupin

Číslo dotazníku :

--	--	--	--	--	--	--	--

Datum sběru dat :

--	--	--	--	--	--	--	--

Zde je prostor pro Vaše případné poznámky týkající se hry s kartami.

Pokud už máte zcela vyplněný záznamový arch ke hře, přihlaste se prosím přítomnému výzkumníkovi, předtím než budete pokračovat v dotazníku.

Děkuji.

Číslo dotazníku : Datum sběru dat : **J1 K vytvoření skupin jste použili...****Je možné zaškrtnout více odpovědí**

	ANO	NE
1. Informace uvedené na kartách?.....	☐ 1	☐ 2
2. Charakteristiky, které nebyly na kartách uvedeny, ale Vám osobně přišli pro vytvoření skupin důležité (např. plat)?	☐ 1	☐ 2
3. Příklady z Vašeho osobního života (z řad přátel, kolegů, rodičů...)?	☐ 1	☐ 2
4. Vaše osobní znalosti o jednotlivých profesích?	☐ 1	☐ 2
5. Jiný přístup (vypište do rámečku)?	☐ 1	☐ 2

CLMETHOx

CLMETHOCL

J2 Pokud jste používali informace uvedené na kartách, o jaké z nich se konkrétně jednalo ?

Zaškrtněte ty informace, které jste brali v potaz při vytváření skupin
Je možné zaškrtnout více odpovědí

	ANO	NE
1. Pracovní status(zaměstnanec /zaměstnavatel/ samostatně výdělečně činný) ?	☐ 1	☐ 2
2. Typ pracovní smlouvy (na dobu neurčitou, na dobu určitou, na dohodu...) ?	☐ 1	☐ 2
3. Počet podřízených?	☐ 1	☐ 2
4. Specializace/ zaměření podniku ?.....	☐ 1	☐ 2
5. Počet zaměstnanců (pro zaměstnavatele)?	☐ 1	☐ 2
6. Vzdělání ?	☐ 1	☐ 2

CLINFOx

J3 Pokud jste použili charakteristiky, které nebyly na kartách uvedeny,
 ale Vám osobně přišly pro vytvoření skupin důležité, uveďte prosím,
 o které charakteristiky se jednalo

Je možné zaškrtnout více odpovědí

	ANO	NE
1. Příjem.....	☐ 1	☐ 2
2. Prestiž spojená s daným povoláním	☐ 1	☐ 2
3. Kvalifikace potřebná k vykonávání daného povolání	☐ 1	☐ 2
4. Náročnost daného povolání	☐ 1	☐ 2
5. Politické názory	☐ 1	☐ 2
6. Tradice.....	☐ 1	☐ 2
7. Opakující se charakter práce (míra rutiny v práci)	☐ 1	☐ 2
8. Jiné charakteristiky (vypište do rámečku)	☐ 1	☐ 2

CLCARAx

--

Následující list obsahuje seznam povolání rozříděných do devíti odlišných skupin. Podívejte se prosím na tento seznam a odpovězte na následující otázky :

N1) Nacházejí se v jednotlivých skupinách profese, které se tam podle Vašeho názoru nehodí ? Pokud ano, zakroužkujte takové profese.

N2) Pokuste se pojmenovat každou ze skupin. Vypište tento název do kolonky «Název skupiny» v následujícím listu.

Číslo dotazníku :

--	--	--	--	--	--	--	--

Datum sběru dat :

--	--	--	--	--	--	--	--

Zde je prostor pro Vaše případné poznámky týkající se této části dotazníku.

Pokud už máte zcela vyplněnou tuto část dotazníku, přihlaste se prosím ještě jednou přítomnému výzkumníkovi, předtím než budete pokračovat dál.

Děkuji.

N4) Nyní se prosím pokuste rozhodnout, na základě kterých kritérií jsou výše uvedené povolání rozděleny do devíti skupin (od A do I).

Skupiny byly vytvořeny na základě odlišnosti v:

Můžete zvolit **maximálně 3 kritéria**, ve kterých se podle Vás jednotlivé skupiny nejvíce liší. Označte **důležitost každého z vybraných kritérií** (číslem 1 pro nejdůležitější kritérium až po číslo 3 pro nejméně důležité u vybraných kritérií).

01. odvětví (sektoru práce)	☐
02. jistotě (stabilitě) práce	☐
03. počtu podřízených.....	☐
04. pracovním statusu (zaměstnavatel / samostatně
výdělečně činný / zaměstnanec)	☐
05. míře autonomie v práci.....	☐
06. odlišnostech v opakujícím se charakteru práce
(rutinním charakteru práce)... ..	☐
07. prestiži povolání.....	☐
08. příjmu	☐
09. manuálním a nemanuálním charakteru práce.....	☐
10. kvalifikaci.....	☐
11. náročnosti práce.....	☐
12. tradici.....	☐
13. jiné důvody, vypište :.....	☐

ESCRlxx

.....

.....

.....

ESCRICL

Číslo dotazníku :

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Datum sběru dat :

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

N6) Zde je seznam možných názvů pro skupiny A až I. Pokuste se tyto názvy k jednotlivým skupinám přiřadit (přiřadte vždy písmeno dané skupiny k nejlépe odpovídajícímu názvu).

Pokud si nebudete vědět s některým z názvů rady, napište prosím do pravé kolonky « nevím ».

Názvy jednotlivých skupin podle evropské socioekonomické klasifikace	Označení skupiny
1. Kvalifikovaní dělníci	
2. Velcí zaměstnavatelé a řídicí pracovníci vyššího stupně	
3. Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (mimo oblast zemědělství)	
4. Zaměstnanci vyššího stupně	
5. Samostatně výdělečně činní a vedoucí menších podniků (oblast zemědělství)	
6. Nekvalifikovaní či polokvalifikovaní dělníci či zaměstnanci ve službách a v obchodě	
7. Zaměstnanci nižšího stupně	
8. Vedoucí a řídicí pracovníci středního stupně	
9. Nižší techničtí pracovníci a provozní řídicí pracovníci	

ESNOMLETx

ČÁST 3**Osobní
dotazník**

Číslo dotazníku :

--	--	--	--	--	--	--	--

Datum sběru dat :

--	--	--	--	--	--	--	--

A1 Jste :

1. Muž 1
 2. Žena 2

SEXE

A2 Křesní jméno :

Dobrovolné

PRENOM

A3 Ve kterém roce jste se narodil(a) ?

rok
 1 9 ANAIS

A4 Narodil(a) jste se :

1. V České republice 1
 2. Jinde (*vypište, prosím*) 2

LNAIS

A6 V jakém městě máte v současné době trvalé bydliště?

→ *název města*

COMCL

→ *název kraje*

DEP

A6a Bydlíte ve městě, ve kterém máte trvalé bydliště?

1. Ano 1
 2. Ne 2

DEP
a

A7 Jaký je Váš rodinný stav?

1. Svobodný/ Svobodná 1
 2. Ženatý/ Vdaná 2
 3. Vdovec/ Vdova 3
 4. Rozvedený/Rozvedená 4

MATRI

A8 Žijete se stálým partnerem (partnerkou)?

1. Ano 1
 2. Ne 2

VIECOU

A9 Pokud ano, jaká je profese, případně pracovní zařazení Vašeho partnera? Jakou práci dělá?

--

PROFCCL

A10 Jaké je současné ekonomické postavení, hlavní zdroj obživy Vašeho partnera (partnerky) ?

1. Soukromník, podnikatel, samostatně výdělečně činný.....	1
2. Zaměstnanec	2
3. Nezaměstnaný(á), student	3

STATUTC

A12 V jaké fázi studia se v současné době nacházíte ?

1. Základní škola	1
2. Střední učiliště.....	2
3. Odborná střední škola s maturitou.....	3
4. Gymnázium	4
5. Vyšší škola	5
6. Vysoká škola, bakalářský stupeň (1.-3.ročník).....	6
7. Vysoká škola, magisterský stupeň (4.a 5.ročník).....	7
8. Postgraduální studium.....	8

FORNIV

A13 Jaké je v současné době Vaše nejvyšší ukončené vzdělání ?

01. Neúplné základní.....	1
02. Základní	2
03. Vyučení bez maturity	3
04. Střední bez maturity	4
05. Vyučení s maturitou.....	5
06. Střední odborné s maturitou.....	6
07. Střední všeobecné s maturitou	7
08. Vyšší odborné (pomaturitní, vyšší škola, 5. a 6. ročník konzervatoře)	8
09. Vysokoškolské – bakalářské.....	9

10. Vysokoškolské – magisterské.....	10
11. Vědecká výchova, postgraduální	11

*DIP***A14 Jaký je obor (specializace) Vašeho studia ?**

01. Lidské zdroje, management, HR.....	1
02. Pedagogika, speciální pedagogika, andragogika.....	2
03. Cizí jazyky	3
04. Sociologie, psychologie	4
05. Ekonomie, historie, právo,	5
06. Přírodní vědy, biologie, fyzika	6
07. Matematika, statistika, informatika.....	7
08. Strojírenství, technika	8
09. Zemědělství.....	9
10. Zdraví, medicína, sociální práce	10
11. Poskytování služeb, turistický ruch, doprava	11
12. Jiné	12

*SPEC***A15 Pracujete v současné době ?**

1. Ano, pracuji (zaškrtněte i pokud pracujete jen několik hodin měsíčně)	1
2. Nepracuji, věnuji se výhradně studiu.....	2

OCCUPA

Pro ty, kteří v současné době nepracují: (ostatní pokračují na následující straně)

B1 Již jste v minulosti pracoval ?

Např. i pouze v rámci brigády

1. Ano

	1
--	---
2. Ne

	2
--	---

AAC

B2 Jaké bylo Vaše hlavní povolání (vypište) ?

--	--

APROFCL

B3 Jaká byla Vaše ekonomická pozice ?

1. Zaměstnanec, popř. placený stážista, brigádník

	1
--	---
2. Soukromník, podnikatel, samostatně výdělečně činný

	2
--	---
3. Neplacená stáž, neplacená pomoc

	3
--	---

ASTATUT

B4 Pokud jste pracoval(a) jako zaměstnanec, měl(a) jste ve Vaší práci nějaké podřízené?

1. Ano

	1
--	---
2. Ne

	2
--	---

AENCADR

B5 Měl(a) jste v minulosti ještě jinou práci než tuto výše zmíněnou ?

1. Ano, jednu jinou práci

	1
--	---
2. Ano, dvě a více jiných prací

	2
--	---
3. Ne

	3
--	---

AEMPL

B6 Pokud ano, o jaké práce se jednalo ?

Pokud jste měli více prací, vypište ty, které jste vykonávali nejdelší dobu ?

Profese 1 →

Profese 2 →

APROPCL1

APROPCL2

POKRAČUJTE NA STRANĚ 21

Pro ty, co v současné době pracují

C1 Jaké je zaměření podniku, pro který pracujete ?

Snažte se být co nejvíce konkrétní (např. : « oprava aut »)

--

ACTIVCL

C2 Jste:

1. Soukromník, podnikatel, samostatně výdělečně činný?	1
2. Ředitel, vedoucí podniku ?	2
3. Zaměstnanec/ stážista/ brigádník ?	3
4. jiné, <i>vypište</i>	4

STATUT

C3 Pokud podnikáte, nebo řídíte podnik, kolik zaměstnanců tento podnik má ?

1. žádného	1
2. méně než 10 zaměstnanců	2
3. více než 10 zaměstnanců.....	3

NBSAL

C4 Pokud podnikáte nebo jste samostatně výdělečně činný, jaká je **Vaše profese** ? *Popište prosím co nejpodrobněji, v čem spočívá Vaše práce*

--

PROFCL

C5 Měl(a) jste v minulosti ještě jinou práci než tuto výše zmíněnou ?

1. Ano, jednu jinou práci.....	1
2. Ano, dvě a více jiných prací.....	2
3. Ne	3

AEMPL

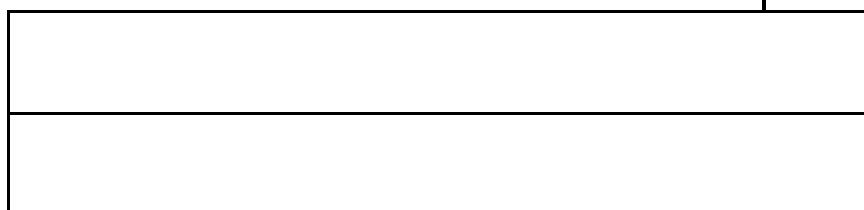
Pokud ano, o jaké práce se jednalo ?

C6 Pokud jste měli více prací, vypište ty, které jste

vykonávali nejdelší dobu ?

Profese 1 →

Profese 2 →

APROPCL1

APROPCL2

Pokud jste zaměstnancem/stážistou/brigádníkem

C7 Jaké je Vaše pracovní pozice ?

ODPOVĚĚ ZAZNAMENEJTE CO NEJPODROBNĚJI. PŘ.:NESTAČÍ ÚDAJ "DĚLNÍK",
ALE JE POTŘEBA DALŠÍ URČENÍ NAPŘ. "POMOCNÝ DĚLNÍK NA STAVBĚ".

--

PROFCL

C9 Musíte v rámci své práce řídit nebo kontrolovat některé své podřízené ?

1. Ano	1
2. Ne	2

ENCADR

C10 Jaký typ pracovní smlouvy máte ?

1. Smlouvu na dobu neurčitou	1
2. Smlouvu pro státní zaměstnance	2
3. Smlouvu na dobu určitou, Dohodu o provedení práce	3
4. Placenou stáž	4
5. Jiné	5

CONTRA

Odpovídají všichni

D1 Jaká je (bylo) povolání Vašeho otce ?

Uved'te prosím povolání, které vykonává/vykonával po nejdelší dobu.

--

PROFPCL

D2 V rámci tohoto povolání Váš otec pracoval jako ?

1. Vedoucí podniku, podnikatel, samostatně výdělečně činný	1	
2. Zaměstnanec	2	
3. Jiné (vypište)	3	
4. Nevím.....	4	

STATUTP

D5 Jaká je (bylo) povolání Vaší matky ?

Uved'te prosím povolání, které vykonává/ vykonávala po nejdelší dobu.

--

PROFMCL

D6 V rámci tohoto povolání Vaše matka pracovala jako ?

1. Vedoucí podniku, podnikatel, samostatně výdělečně činný	1	
2. Zaměstnanec	2	
3. Jiné (vypište)	3	
4. Nevím.....	4	

STATUTM

D7 Ve školním roce většinu času bydlím

1. V bytě/domě, jehož jsem osobně vlastníkem	1	
2. V pronajatém bytě/domě	2	
3. Na studentské koleji	3	
5. U rodičů.....	4	

9. Jiné (vypište)

SOCCUP

D8 Podle některých sociologů se společnost rozděluje na sociální straty/ třídy. Máte vy osobně pocit, že do některé sociální třídy náležíte ?

1. Ano

2. Ne

3. Nevím.....

SCLASSE

D9 Pokud ano, do které ?

Prosím vypište

CLASSECL

D10 (Byl) jste v rámci posledních dvanácti měsíců členem... :

Je možné zaškrtnout více odpovědí

ANO

NE

1. Zájmového klubu nebo asociace (studentské kluby)?

2. Politické strany (popř.akademického senátu)?

3. Odborů?

ASSO

To je vše. Děkuji Vám za spolupráci

Projekt diplomové práce

Předpokládaný název práce: Socioekonomické kategorizace na rozcestí

Záměry a kontext výzkumu

V průběhu posledního desetiletí byla pod záštitou Eurostatu vytvořena nová socioekonomická klasifikace s názvem ESeC (European socio-economic classification). Účelem této klasifikace je umožnit srovnání socioekonomické struktury populace v jednotlivých zemích Evropské Unie. V budoucnu by měla nahradit národní profesní a socioekonomické klasifikace jednotlivých zemí EU a takto unifikovat názvy a definice jednotlivých kategorií.

ESeC byl vytvořen týmem vědců z několika zemí EU a jeho základní myšlenka vychází z tzv. EGP schématu (Erikson-Golthorpe-Portocarero Schema). Toto schéma je založeno na myšlence, že pozice jedince na trhu práce je rozhodující i při určování jeho celkového statusu. Tato pozice se pak určuje podle tzv. EGP schématu, které v první řadě rozděluje jedince na základě příslušnosti k jedné ze tří hlavních skupin povolání (zaměstnavatel, zaměstnanec a samostatně výdělečně činný) a následně rozděluje zaměstnance na základě typu pracovní smlouvy a míry autonomie, kterou jeho pracovní pozice přináší, a to umístěním na škále vymezené na jedné straně jako „smlouva o služebním vztahu“ (service relationship) a na druhé straně jako „smlouva o vykonávané práci“ (labour contract).

Právě na této myšlence je založena také původní anglická národní klasifikace, což vyvolalo v některých zemích EU diskuzi, není-li nová evropská klasifikace příliš « anglická » a je-li adekvátně použitelná i v jiných státech Evropské unie, s odlišnou tradicí a zaměstnaneckou strukturou. Není překvapením, že ohniskem těchto debat je právě Francie a dále Německo, jelikož oba tyto státy mají již několik desítek let vlastní kategorizace založené na zcela odlišných principech, které považují za přesnější a vhodnější pro zpracování jejich národních statistických dat.

Se vznikem projektu ESeC tak byla znovu nastolena otázka legitimacy vytváření kategorizací sociálního světa, zejména pak kategorizací s nadnárodním rozměrem. Pod

záštitou Eurostatu proto vznikl mezinárodní projekt, který se soustředí zejména na otázku, zda-li jsou obsah, pochopení a názvy jednotlivých kategorií závislé na rozdílném sociálním a kulturním kontextu, tedy je-li v dnešní dynamické a pluralitní době vhodné a adekvátní vytvářet takto universální kategorizace, pokud jsou obsahy kategorií vnímány v jednotlivých zemích odlišně.

Poté co jsem se ve Francii v rámci mého loňského studijního pobytu podílela na počátečních fázích tohoto mezinárodního projektu, ráda bych nyní přispěla svou diplomovou prací k jeho samotné realizaci, zpracováním české části výzkumu. Hlavním záměrem mé práce by tak bylo zmapovat základní tendence ve využívání socioekonomických kategorií v české výzkumné praxi a vypovědět o základních proměnných profesní struktury v české společnosti (zejména po roce 1989).

V analytické části bych se potom chtěla zaměřit na otázku, jakým způsobem rozdělují běžní češi jednotlivá povolání do skupin, na základě jakých kritérií se rozhodují o jejich rozdělení a také poukázat na to, jestli se nějakým způsobem liší třídící praktiky respondentů pocházejících z odlišných sociálních skupin. Analytická část by také měla odpovědět na otázku, do jaké míry běžní občané rozumí názvům a obsahu nově vytvořené kategorizace ESeC a jaké kategorie vidí jako nejvíce problematické a nekoherentní.

V závěru práce bych se pak ráda věnovala také mezinárodnímu srovnání třídících praktik respondentů pocházející z ostatních zemí, ve kterých stejný výzkum paralelně proběhne. Konkrétně se jedná o Francii, Belgii, Německo, Polsko a Holandsko.

Načrtnutí obsahu diplomové práce

Teoretická část

1) Popis jednotlivých základních existujících socioekonomických klasifikací a teoretické zázemí ze kterého vychází (její zástupci z řad sociologů)

Teoretické zázemí pro studium socioekonomických nerovností

Hlavní sociologické směry ve zkoumání socioekonomických nerovností:

1) Neomarxistický přístup: Wright (hierarchický přístup, determinace postavení jedince ve společnosti na základě ekonomického postavení)

2) Neoweberiánský přístup: Golthorp (vícefaktorový přístup, zdůraznění vlivu sociálního původu, vzdělání, pohlaví apod.)

Popis hlavních mezinárodních a českých klasifikací či třídních schémat

- Wrightovo třídní schéma
- EGP
- ISCO (KZAM)
- ESeC
- Machoninův souhrnný status

Zmapování profesní struktury v ČR, zásadní tendence vývoje

Předpokládaným zdrojem této části mé diplomové práce jsou poznatky z projektu AV ČR: Adaptace pracovních sil v České republice: změny struktury profesí, mzdové diference a pracovních orientací

Řešitel: doc. Ing. Jiří Večerník, CSc. (Jiri.Vecernik@soc.cas.cz)

Sociálně-psychologická část

Praktiky třídění a jejich studium : Boltanski, Théverot, Schulteis, Garon Audi, Kramarz, Grabb, Bikbov, ...

Metodologická část

1) Sekundární analýza dat z velkého reprezentativního šetření

Data: ISSP - Pracovní orientace 2005, AV ČR: Jiří Večerník , 1226 respondentů

- Analýza představ české populace o povolání
- Analýza jednotlivých složek povolání a jejich důležitosti pro respondenta (plat, pracovní vztahy, stálost povolání,...).
- Analýza vlastního zařazení do určité socioprofesionální kategorie a do určité sociální třídy.
- Porovnání se závěry v jiných zemích (zejména s Francií)

Samotný výzkum

2) Hra s kartami

Východiska : hra Boltanski Théverot v 60. letech

Hlavní cíl:

Zjistit, jakým způsobem rozdělují běžní Češi různá povolání do skupin, na základě jakých kritérií se rozhodují o jejich rozdělení a také poukázat na to, jestli se nějakým způsobem liší třídící praktiky jedinců podle jejich sociálního původu a dalších specifických charakteristik

(vzdělání, povolání, profesní kariéra, apod.) a popř. jsou-li české praktiky třídění oproti praktikám třídění respondentů z jiných zemí něčím specifické.

První část výzkumu by tedy pomocí hry s kartami měla pomoci objasnit kritéria, která respondent zohledňoval při vytváření kategorií a lépe porozumět významu a obsahu, které jednotlivým kategoriím přisuzuje.

Druhá část experimentu má pak za úkol testovat do jaké míry rozumí běžní občané názvu jednotlivých kategorií nové nomenklatury ESeC a nakolik jim připadá srozumitelný a adekvátní jejich obsah.

1. část: Hra s kartami

V první části výzkumu bude provedena tzv. „hra s kartami“ doplněná o samoobslužný dotazník. Sběr dat by měl probíhat formou „in-hall“, tedy vždy v rámci určité skupiny respondentů přítomných v jedné místnosti, kterým bude rozdán dotazník i hra s kartami a vysvětleny všechny potřebné pokyny, jako je princip hry, postup při vyplňování přiložených záznamových archů apod.

Sběr dat by měl proběhnout v každé z vybraných evropských zemí na vzorku 80 až 100 respondentů pocházejících z dvou různých typů sociálních skupin. Pravděpodobně se bude jednat o 50 respondentů reprezentujících studenty a o 50 respondentů reprezentující dospělou ekonomicky aktivní populaci.

Vzhledem k tomu, že respondenti nebudou vybíráni náhodným výběrem (ale spíše na základě jejich momentální dostupnosti) a vzhledem k tomu, že vybraný vzorek si neklade ambice reprezentovat českou společnost jako takovou, není ideou tohoto postupu provést na českou populaci vypovídající výzkum třídících praktik, ani složité statistické analýzy (na které je vzorek 100 respondentů z každé země beztak nedostačující). Cílem je spíše za cenu ne příliš vysokých nákladů provést ve všech vybraných evropských zemích dvě dílčí případové studie na stejných typech respondentů, které by mohli poukázat na základní tendence a odlišnosti v praktikách třídění těchto dvou odlišných cílových skupin v rámci každé ze zemí, ale také například na odlišnosti v praktikách třídění jedinců pocházejících ze stejných typů „sociálních“ skupin, ale žijící v různých zemích.

Popis průběhu hry:

V průběhu hry je respondentovi představeno 30 karet, přičemž každá z nich obsahuje informace o „imaginárním jedinci“ majícím určité socioekonomického postavení. To má respondent popsán s pomocí následujících informací: křesní jméno (a tedy i pohlaví), věk,

profese, typ pracovní smlouvy (na dobu určitou či neurčitou, popřípadě na dohodu apod.) podíl na moci (informace o počtu podřízených), odvětví práce a nejvyšší dosazené vzdělání.

Na základě těchto informací pak respondent podle svého úsudku seskupuje karty do několika kategorií (počet kategorií si může určit sám, nemělo by jich však být více než 10), kategorie pojmenovává a pro každou z nich vybírá jednoho zástupce, kterého považuje za nejvíce reprezentativního. Hru následuje osobní dotazník obsahující otázky na průběh hry, kritéria seskupování karet, ale také identifikační otázky umožňující určit postavení samotného respondenta.

Vytváření hry a její pilotáž:

Tuto hru jsme vytvořili s výzkumníky francouzského statistického institutu (INSEE) a s ostatními studenty semináře vypsáno v loňském roce na Ecole Normale Supérieure v Paříži, kterého jsou se zúčastnila v rámci mého studijního pobytu. Vzhledem k tomu, že chceme vypovídat o evropské kategorizaci, snažili jsme se aby zástupci na jednotlivých kartách určitým způsobem representovali současnou evropskou strukturu. Proto jsme vycházeli z dat Eurostatu o současné profesní struktuře a vybrali jsme reálné případy povolání, které svým rozložením a charakteristikami reprezentují profesní strukturu na evropské úrovni. V pilotáži jsme pak testovali hry s různými počty karet a s různým počtem informací obsažené na jedné kartě prostřednictvím asi 1150t respondentů, metodou sběru dat F2F doplněnou o individuální rozhovory. Na základě výsledků pilotáže jsme se pak rozhodli vytvořit finální hru 30 karet s osmi různými informacemi, tak aby vytváření kategorií nezabralo respondentovi více než hodinu a aby byl schopen zorientovat se v nabízených informacích.

2) Porozumění ESeC

Druhá část experimentu má za úkol testovat do jaké míry rozumí běžní občané názvu jednotlivých kategorií nové nomenklatury ESeC a nakolik jim připadá srozumitelný a adekvátní jejich obsah.

V průběhu druhé části experimentu bude respondentovi předložen protokol obsahující 8 skupin, po sedmi povoláních v každé z nich. Každá ze skupin obsahuje sedm nejčastěji se vyskytujících povolání v rámci jedné z kategorií ESeC, kterou reprezentuje. Tuto informaci však respondent nemá. Úkolem respondenta je pokusit se pojmenovat jednotlivé skupiny na základě společných činitelů, které spatřuje v každé ze skupin povolání a vyplnit přiložený dotazník ptající se na případně potíže s pojmenování určitých skupin, na skupiny, které se zdají respondentovi nekoherentní i na základní odlišnosti, které respondent spatřuje mezi

jednotlivými dvojicemi skupin). V závěrečné části je pak respondentovi dán seznam, obsahující skutečné názvy kategorií podle kategorizace ESeC a jeho úkolem je přiřadit tyto názvy k jednotlivým skupinám povolání.

3) Interpretace výsledků a Závěrečná porovnání

Presentace závěrů na národní i mezinárodní úrovni. Návrh doporučení na případné úpravy v kategorizaci ESeC na základě nejvýznamnějších zjištění.

Předpokládaný seznam literatury

Knihy

Boltanski, Luc. *Les cadres : la formation d'un groupe social*, Paris : Edition de minuit, 1982.

Bourdieu, Pierre. *La distinction : critique sociale du jugement*, Paris : Edition de minuit, 2002.

Desrosières, Alain, Théverot, Laureát. *Les catégories socioprofessionnelles*, La Découverte, 2002.

Golthorpe, John, H. *On sociology : numbers, narratives, and the integration of research and theory*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Kuchař, Pavel. *Trh práce : sociologická analýza*, Praha : Karolinum, 2007.

Machonin, Pavel, Tuček, Milan. *Česká společnost v transformaci, K proměnnám sociální struktury*, Praha : Sociologické nakladatelství, 1996.

Články odborných časopisů

Amossé, Thomas. « Professions au féminin : Représentation statistique, construction sociale », *Travail, Genre et Sociétés*, no.11, avril 2004 .

Amossé, Thomas, Chardon, Olivier. « La carte des professions (1982-1999) : le marché du travail par le menu », *Données sociales*, INSEE, 2002-2003 .

Boltanski, Luc, Théverot, Laurent. « Finding one's Way in Social Space: a study based on games », *Social Science Information*, vol.22, no.4-5, 1983, p.631-679.

Brousse, Cécile. « Le projet de nomenclature des ça », *Idées*, 147/3, INSEE, 2007.

Brousse, Cécile, Monso, Olivier, Wolff, Loup. « Is prototype ESeC relevant classification to depict employment relations in France ? », INSEE, 2007.

Grabb, E., Lambert, R. « The subjective meanings of social class among Canadians », *Canadian journal of sociology*, Vol.7, No.3.

Eivind, Hoffmann. « International statistical comparisons of occupational and social structures: Problems, possibilities and the role of ISCO-88 », ILO Bureau of Statistics, 1999.

Kramarz, Francis. « Déclarer sa profession » , *Revue Française de Sociologie*, Vol. 32, No. 1, (Janvier- Mars, 1991), p. 3-27 .

Sorensen, Aage, B. « The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies by Robert Erikson ; John H. Goldthorpe », *European Sociological Review*, Vol. 8, No. 3, *Special Edition on Social Stratification and Social Mobility*, (Dec., 1992), p. 316-318 .

Théverot, Laurent. « L'économie du codage social », *Critique de l'économie politique*, no.23-24, Août-septembre 1983, p.188-222.

www stránky výzkumných institucí

European Socio-economic Classification (ESeC) homepage: <http://www.iser.essex.ac.uk/eseec/>

Eurostat : <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

INSEE : www.insee.fr

Český statistický úřad: www.czso.cz

Sociologický ústav AV ČR : www.soc.cas.cz